

RAMA RAJU

OR

THE LAST DAYS

OF

VIZIANUGGAR.

AN HISTORICAL DRAMA

IN FIVE ACTS

BY

KOLLACHELLAM SREENIVASA RAO

2nd Grade Pleader, Bellary.

—* FIRST EDITION. *—

BELLARY.

PRINTED AT THE VANI VILASA PRESS,

1907.

Registered Copy-Right.

౧

రామరాజుచరిత్రము.

(కర్ణాటకరాజ్య నాకనము.)

బి.వి.

బళ్ళారి జిల్లా బళ్ళారి మునుస్ఫ్ కోర్టు వక్తరు.

కోలాచలం శ్రీనివాసరావుచే

రచియింపఁబడిన

చరిత్ర నాటకము.

మొదటి కూర్పు.

బళ్ళారి.

రాజీవిలాస ముద్రాక్షరశాలయందు,

ముద్రింపఁబడినది.

1907.

Registered Copy-Right.

0-12-9.

తపాలాఖర్చు రు. 0-1-0,

మిత్రులారా ?

ఈ నాటకము కేవలచరిత్రాంశములుగలిగినది. తాళికోట యుద్ధమునందుఁబరాజయమునొంది హిందూరాజులు విజయనగర రాజ్యమును గోటుపోయిన విషయమిందలి యితీవృత్తము. చరిత్రాంశములన్నియును చూ-చా-తప్పక యధార్థస్థితిలో నాటకమునందుండవు, ఆంగ్లేయభాషయందుండు చారిత్రనాటకంబులు చదివినవారికెల్లరకు నిది తెల్లంబుగనుండును. ఒకకార్యమునకుఁ గారణంబు గల్పించు స్వాతంత్ర్యము నాటకకర్తకుఁగలదు. రామరాజు శిరంబు నటకీనవాఁడతని సేనాధిపతులలోఁ దురకవాఁడొకఁడని యొకచరిత్రకారుఁడు వ్రాసినాడు. వాఁడెవఁడైనది రాజునుజంపుటకుఁగారణమేమయినది నేను గల్పించి వ్రాసినాడను.

(2) ఐరోపాఖండమునందుఁబదునైదవ శతాబ్దాంతమువఱకుఁ బురాణగాథలు నాటకములుగ రచియింపఁబడుచుండినవి. పదునాఱవ శతాబ్దమునందట్టి నాటకములును వదలి పండితులు చరిత్రవిషయములును నాటకములుగ రచించి ప్రదర్శింపఁబ్రారంభించిరి. పౌరాణిక నాటకములు (Mystery and Miracle plays) ప్రస్తుతము ప్రదర్శనానర్హములని పెక్కుజనులతలంపు.

(3) ఇప్పటికాలంబున నాలుగైదు ఘంటలకాలమునకన్న హెచ్చుకాలము ప్రదర్శింపఁదగిన నాటకములు జనుల యోపికనుబాపునుగావున దీర్ఘముగఁబెంచి నాటకములు వ్రాయుట తప్పని యిపుడు నేఁదెలిసితి. హెచ్చుగఁబద్యములు వ్రాయుట వృథాయాశము.

(4) ఈనాటకముమోదాంతముగ నేనొనర్చితిని. అయిన నిచట సుమనోరమసభవారు దానిని ఖేదాంతముగ మార్చినారు. అనగా వటాణి యున్నాదుండై యింపుక పిచ్చి తెలిసియున్న కాలమునందామోచి తన్నాడిన పలుకులకుఁగినిసి- యామోచీనిఁజంపి తనును జంపుకొనెనని మార్చినారు. ఇదియ సరియయిన మార్గమని కొందఱి యభిప్రాయంబు. ఇందులకు భిన్నాభిప్రాయంబు నైతిముగలదు.

- (5) విద్యారణ్యుల¹ నిర్దిష్టంపఁబడిన విజయనగరము ప్రారంభమున విద్యానిలయంబయి-పిదప లక్ష్మీనివాసమైయుండి తుదకు సాశనమా యెచు గావున సరస్వతీ లక్ష్మీ జ్యేష్ఠాదేవుల నీనాటకంబునఁజేర్చితి.
- (6) ప్రథమాంకత్యయరంగ మొకటి కల్పించి యచట బాలుఁడుగ నుండు రజునకుఁ బాలులో విషముగలిపి త్రావింపఁబడును. ఈరంగ ము నాట మున వ్రాముకయుండినను, నాటక మాడువారొనర్ప నగును.
- (7) ప్రథమాంకాంతము నాఱవరంగముగ మార్చి యారంగమున పిదచునగరము నందలి రాజగృహములు పుస్తుకభాండాగారములు మొదలగునవి సకముతిన్లు మృతకాల్చినట్లు ప్రదర్శింపనగును.
- (8) ద్వితీయాంకప్రథమ రంగమునందు- బజారువీధి నమర్చి యచట ననేకవిధములైన వినోదములు జరుపనగును.
- (9) బళ్ళారి అమకొరయసభ వారనేకావర్తులీ నాటకముప్రదర్శించి వారు అమననాకతూరి ప్రదర్శించినరీతి నగపడు ప్రకటనపత్రక విలడుఁ బ్రదికించినాడును, ఈనాటక మాడనిచ్చు యించువారు దా నినిఁజూచి తమముష్టానుసారముగ ననుకూలమురీతి రంగములు హెచ్చుతగ్గులు చేసికొననగును.
- (10) తురకవాఁడుగు పటాణిసోట సంస్కృతపదజటిలములగు వాక్యములువచ్చునా? హిందువుల వర్ణనలకు సామన్యముగనుండు “ఇంద్రాయుధము అష్టదిక్పాలకులు” మొదలగు వర్ణనలు తురకలసోట వచ్చునా? యని కొందఱాక్షేపింతురు. ఇది తెనుఁగు నాటకము ఉత్తమపాత్రను ధరించినవాఁడు తురకవాఁడయినను వానికినుత్తమ భాషయ వాడవలెనని నాతాత్పర్యము. “లోకోభిన్నగుచి” యనియున్నది కావున ననేకులనేక తాత్పర్యంబున విషయంబునఁ బూనుదురు.

ఈనాటక విషయంబున నేవ్రాయఁదగిన విశేషాంశములే యులేవు కావునఁ బెద్దలకువందనం బిడి, విరమించు.

విధేయుఁడ,

 కోలాచలంశ్రీనివాసరావు.

ARGUMENT.

The story concerns the fall of the Vizianugger kingdom. The kingdom reached its zenith of glory during the famous Krishna Deva Raja's life time. As he died issueless, his 2nd brother Achuta Raj ascended the throne, who reigned for some time and died leaving an infant son. At this time the state minister, an avaricious scoundrel poisoned the infant and tried to usurp the throne and being thwarted by the poligars, in a fit of vengeance, set fire to the capital. Now it is, that many of the palaces and costly state buildings were burnt down and above all, the collection of ages and the pride of the Andhra Sovereigns,—the palace Library was consumed to ashes. The rogue committed suicide. Rama Raj the son-in-law of the Krishna Raj was elected regent, an infant son of the 3rd brother of Krishna Raj being placed upon the throne. It was during Rama Raja's reign, the Dhamini Sultans united, and in the Battle of Tallikota 1564, the Hindu armies were treacherously betrayed and Rama Raj slain by one of his Mussulman captains and then followed plunder and devastation unparalleled in History.

Act. I.

THE FIRST STROKE OF MISFORTUNE.

Scene—1. The conversation between Saraswathi, Lutchmi and Kahrathi.

Scene—2. The council of the feudatory chiefs of the Andhra kingdom with its state minister Salakam Timmayya at the head. They are met to discuss as to who best would be able to fill up the regal vacancy caused by Achuta Raja's death. First S. Timmayya proposes that the deceased's infant son should be placed upon the throne. Then Ram Raj, son-in-law of the famous Krishna Raj, gets up and advises that Ranga Raj, the uncle of the infant, should be crowned urging as his reasons, the turbulent spirit of the times and the Mussulman danger. S. Timmayya insults Ram Raj and asserts no fear of invasion would compel him to change the line of descent. The other chiefs follow suit. So Rama Raja being disgusted, retires to

Adoni warning the chiefs that evil would befall them. After the feudatory chiefs retire, the wily minister S. Timmayya plans to poison the infant and thus to ascend the throne himself.

Scene—3. The infant Raja's bed chamber—The minister bribes one of the watchers to poison the infant—The rascal when the Raja requires some drink, gives him the poisoned one (This Scene is not written in the book)

Scene—4. The fellow watcher of the murderer reveals the horrible secret to a Brahmin.

Scene—5. The council of chiefs meets again at the unexpected death of their infant Raja. They learn to their horror that the minister was aspiring for the throne and was even ready to turn a renegade. Just then the Brahmin arrives and informs them about the watcher's secret. The murderer is arrested and is made to blurt out the truth on pain of death. Indignant beyond all bounds, the Polgars, feeling the want of a guiding spirit to crush the formidable minister, resolve to send for Rama Raja who had fore warned them.

Scene—6. The minister learning that Ram Raja had arrived from Adoni and that all the chiefs had determined to slay him alive, in a fit of beastly vengeance sets fire to the capital and commits suicide by rushing into the flames.

Act II.

THE FATAL WEAKNESS OF RAM RAJA.

Scene—1. Bazaar scene in Vizianugger—Pathan Rustum the illegitimate son of Raja on his way from Bijapur to the Hindu Court, is mortified to hear Rama Raja's triumphs over the Mussulmans sung every where. Being a bigoted Mahammadan in his spirit, he takes an oath to ever strive for the destruction of the Hindu Kingdom.

Scene—2. Rama Raja in his antechamber—Pathan Rustum who had already been entertained as one of the captains of the Hindu Army (as the father had recognised the son without the latter's knowledge) informs that a

messenger from Mudagal was awaiting orders. He is ordered to be brought in. The messenger comes in, bringing the daughter of the Nawab of Mudagal as a captive and as an addition to Rama Raja's Zenana. The lady whose name is Ashabi is ordered to be unveiled whereon she upbraids Rama Raja for his want of chivalry. Just as Rama Raja was getting into a fury, his wife is announced whereupon the captain and the courier retire. The wife of Rama Raja Tirumalamba by name, learns Ashabi's story and prevails upon her lord to allow her to take Ashabi under her protection.

Scene—3. *GARDEN*—Ashabi, a captive in the Hindu Court is found bemoaning her fate in the palace Gardens—Pathan Rustum who had been smitten by her beauty when she was unveiled, contrives to find her in her retreat, promises to work for her delivery, reveals his set purpose of working for the ruin of the Hindu kingdom and thus wins her hand. They are interrupted by a call from inside whereon Ashabi exits and the Pathan resolves to go to Bijapur and incite the Bahmini Sultans to unite against the Hindu Raj.

ACT III.

THE MUHAMMADANS UNITE.

Scene—1. The Bijapur Court—Two of the Bahmini Sultans are discussing over their affairs. The Pathan arrives, seemingly escorting a singer from the Hindu Court, and avails himself of the occasion to promise the Sultans that he would throw over the Hindu cause at a critical juncture, if only Sultans should unite and declare war. War is declared against the Hindu Raj.

Scene—2. The Pathan goes to his mother's house in Bijapur and during the course of conversation learns, much to his horror and dismay, that the Hindu king Rama Raja was his own illegitimate father.

ACT IV.

BATTLE OF TALLIKOTA.

Scene—1. Rama Raja's wife Tirumalamba is seen fretting over her evil dreams. Rama Raja arrives and informs about the preparations he was making to cut the

beseiging Mahammadan army. The wife informs her lord of her dreams and requests him to stay within the Fort gates. Rama Raja resents the advice and declares that he would never be a coward.

Scene—2. Pathan who has come back from Bijapur is seen wandering aimlessly in the palace garden. He is sorely perplexed at the turn of affairs. Between his set purpose and himself there has arisen a formidable obstacle, viz, his illegitimate father Rama Raj. Ashabi finds him in this troubled condition and tries to revive the spirits of her hero. But Rustum dreads to kill his own father whatever he may be. Then the resourceful girl tries the most successful feminine weapon (i.e) she feigns to commit suicide. And the love-lost Pathan is brought round to his original purpose.

Scene—3. Hindu war—council—Rama Raj, not knowing the Pathan's intended treachery, appoints him as the Commander-in-chief of the Hindu army.

Act V.

THE FORGOTTEN EMPIRE.

Scene—1. Temple of Parvati within the Fort :—
Tirumalamba, Rama Raja's wife is found praying for her husband's success. She is thus surprised by a band of the victorious Mahammadans. When violence was about to be used, Ashabi arrives and uses her influence with the Mahammadan Army to let her go. Tirumalamba highly grateful is helped by her former protege to leave the Fort—(A scene very highly pathetic).

Scene—2. Sarasvati and Lutchmi take leave of India and go to Europe with the determination to bring English people to conquer Mahammadans and thus disappoint the wishes of Kalaratri.

Scene—3. Bhamini Sultans meet in Kamalapur and hear how their army destroyed Vizianugger. They hear also the history of the biggest diamond found in the Raja's palace.

Scene—4. Pathan Rustum turns mad and conscience-smitten. He shoots Ashabi dead and commits suicide.
(This tragic end is changed in the book.)

ఈనాటకమునందలి ముఖ్యపాత్రలు.

రామరాజు.	= కృష్ణదేవరాయని అల్లుడు.
• పలకములిమ్మయ్య.	= మంత్రి.
వేంకటరాజు.	= రామరాజు తమ్ముడు.
• తిమ్మప్పనాయక్.	
గోపానాయక్.	
లేపప్పనాయక్.	
నరవరనాయక్.	= సామంతప్రభువులు.
చిన్నప్పనాయక్.	
వాజప్పనాయక్.	
ఆదప్పనాయక్.	
దూర్వాసశాస్త్రులు.	= బ్రాహ్మణుడు.
నాగోజ.	= భటులు.
సుబ్బాజి.	= సేనాధిపతి.
పటాణిరుస్తుం.	= దిజాపూరు సుల్తాను.
ఆలీషిషిషా.	= గోలగొండ సుల్తాను.
కూలికుతుచ్ షా.	= బీడరు సుల్తాను.
బర్దుషా.	= ఆహమన్ నగరు సుల్తాను.
హు శేకనిజాంష.	= బ్రాహ్మణుడు.
యజ్ఞసోమయాజి.	

ఫంగీతపాతకులు, తందనాన పాటలవారు, భటులు, సేన, వైశ్యులు.

(స్త్రీ)లు.

• సరస్వతి.	= విద్యాధిదేవత.
భార్యవి.	= సంపదాధిదేవత.
కాళరాత్రి.	= అనిష్టాధిదేవత.
తిరుమలాంబ.	= రామరాజు భార్య.
అషాబి.	= ముదగల్లు సవామి ప్రియ.
మహాబూదీతి.	= పటాణి తల్లి.
• కమలాక్షి.	= తిరుమలాంబ దాసి.

రామరాజు చరిత్రము.

(కర్ణాటకరాజ్య నాశనము.)

ప్రథమాంకము.

నాంది.

సూత్రధారుడు.—

శా॥ శ్రీరాజ్యం గాంధ్రభూవిభులఁగూర్చి నైచి సంపన్నతా
ధారుల్ భూరియశోవిశారదులు సత్వ శ్రీ నిధుల్ నిత్యదా
నారంభుల్ వరవీరు లాజినని పేరందించె నేదేవుఁడా
శ్రీరాగుండిడు మాకు నెన్నఁడును సుశ్రీసౌఖ్యదీర్ఘాయువుల్॥

(అని పుష్పములు వెదజల్లి.)

శీ॥ శ్రీదేవి యెచట నాశ్రితకల్పవల్లియై బంగారువాన నెసంగెఁగరుణా
మాధవు తెచ్చోట చూనవఱోటిని మాధవులఁజేసి మనిచి తలను॥
బుక్కరాయాదులు పూజ్యులై యెచ్చోట రాజ్య మేలిరి రమా రాజ్యమనఁగ॥
రాయలవారి కర్ణాటరాజ్యంబు రానించి మించె నే రాష్ట్రమున॥
గీ॥ అట్టి విద్యామహాత్మేత్రమందు నెఱిమి రామరాజ్యంబుగానేతె రామరాజు
పారి చరితంబు నాటకాధారముగను జేసెఁ గోలాచల శ్రీనివాసుఁడెలమి॥

(నిష్క్రమము.)

ప్రథమాంకము.—ప్రథమరంగము.

—* స ర స్వ తి, భా ర్గ వి, దుర్గ. *—

సరస్వతి.—(స్వగతము) అకటా! ఏంత కష్టపడి యీ విరూపాక్షుడే
త్రమును విద్యాత్మేత్రంబుఁజేయ నొత్తుంచితిని. ఫలించెనని ముద
మందితి. అంతలోనే యెచ్చటనుండియో విడుగు పడినట్లు లక్ష్మీ

వచ్చి యీ దేశమాక్రమించెను. భనమదాంధతచే జనులు విజ్ఞ
వీగుచున్నవారు. ఏమిసేయుదు?

—* ద్వి ప ద. *—

ఘోరాటవిని బోలి కందుచు నున్న
యీ రాష్ట్రమునఁ జూచి యెలమిఁ బెంచితిని-
జూధనాచార్యుల - మమత రప్పించి
యీ ధర విద్యల - నింపొండఁజేసి
యెదురెందులేదని - యెన్నుచు మదిని
ముదమందమెచ్చితి - ముచ్చటగాను,
ధరఁ గీర్తఁగాంచు స - త్కవులను గూర్చి
గూరపురికిని యిది - గూటియై మించె
జేసితి నదియెల్లఁ - జెడుకాలమయ్యె,
వాసియు వన్నెయుఁ - బానెడికాల
మాసన్న మాయెనా - యక్కటా నేడు!
మానెనే విపుల - మహిమ యీనాడు!
కళలున్న తలమునఁ - గలిమి చేరినను
జెలయపు గళెని - వెలుచుచునుంటి
ఏప్పుడో యెన్నఁడో - యెచటనూ చేరి.
ముప్పఁదేనున్నది - ముగుద యాలక్షి:—

ఏమి సేయనగును? ఇంతటినుండి నాదేశము వదలి పోనగునని నా
యత్నను వేడుకొనియెద. ఆ లోకమాత యెచటనున్నదో వెద
కెద:—(అనుచు దూరమున నుండును.)

భార్గవి ప్రవేశము.

భార్గవి.—ఏమీ? ఎంతకష్ట పడినను నడుగంటినవేటు నడుగంటఁ జేయుట
కష్టతమముగదా! ప్రారంభముననే నేనీ ప్రదేశము చేరినపుడెచట.

ప్రథమాంకము.

జూచిన వేద ఘోషమై యుండెనుగదా? ఇప్పుడు నా మహిమ
చే నెచటఁ జూచినను మదన ఘోషమై చెలంగు చుండును. నాకే
నేడ్చినమము?

— ద్వీ ప ద. —

“ శ్రుతుల పాఠముల క్రుతులయి వెలయు

“ మతిమంతులను బెజమతులఁ బట్టించి

“ స్త్రుతుల మార్గములెల్లఁ బెట్టించి చెండాడి

“ హితనీతి పథముల నీగఁజేసితిని

“ రాజసేవకు ద్విజరాజులు దిగిరి.

“ రాజులు రతిరాజు రాతులై మనిరి.

“ కోమటులెల్లరు హుట్టికై ధనము

“ ప్రేమగా దాచుచుఁ బ్రయమందినారు.

“ పాదజులెల్లరిం పారఁగా సిరుల

“ బ్రోదినిక్కుచు మీఱి భువి మనినారు.

“ ఎలనాగలెల్ల నే నెచటఁ జూచినను

“ కలిమికెఁ దావులై కై నేసినారు.

“ ఎచ్చటఁ జూచిన నింతులగుములు

“ ముచ్చట లాడుచు ముదమందినారు.

“ ఈ లోకజన్మల ధనేష హెచ్చించి

“ శ్రీ లోలురుగఁజేసి చెలువొందునాకు

“ సరిలేరు మఱియేరు జగతిలో నేను

“ వరమహా లక్ష్మియై వహికెక్కినాను.

ఇదికదా నామహిమ! నన్నుఁగాదని కొందఱు ఛాందసులు విద్య
ముఖ్యమనియెంచి యనవరతము దానినే చింతనచేయుచున్నవారు.

రామరాజు చరిత్రము.

అట్టి వారిపై నా పదభూళియైనఁ బడసినను. ఒకవేళ నదృష్టవశమున
వారివశనైతినేని సర్వప్రయత్నంబుల వారి నెడఁబాయ యత్నిం
చెద. అత్త మనినంతపఱకుఁ గోడలు నిక్కనగునే? అయిన నా
కోడలు సరస్వతి యిపుడేసని చేయుచున్నదియో చూచివచ్చెద.
(మూరమున సంచరించుచు సరస్వతినిఁజూచును.)

సరస్వతి.—(లక్ష్మికి నమస్కరించి) అత్తా! యెన్ని దినంబులకు మిముఁ
జూచు ఛాగ్యముగంటిని!

లక్ష్మి.—అవునమ్మా! విద్యాతిశయంబుచే నిక్కు నీవు ననుజూడరావని
యెంచి నేనే నినుఁ జూడవచ్చితిని.

సరస్వతి.—అత్తా! నేనెంత? సావిద్యయననెంత? నీవున్నచోట నేనడఁగి
యుండ వలసినదేగదా?

లక్ష్మి.—ఇది పూర్వకాలపు మాటలు. అత్తను రూపుమాప నిప్పటికి
కోడండ్రు ప్రయత్నించుచుందురు గదా?

సరస్వతి.—ఎవరో యొకరటు జేసిన గోడండ్రందఱు దూషణీయలగు
దురా?

లక్ష్మి.—కాలస్థితి నేఁబలికితినిగాని నీవిషయముకాదు.

సరస్వతి.—అత్తా! మీయక్క జ్యేష్ఠాదేవి బహుదినములుగ మిముఁ
జూడవచ్చినట్టులేదు. ఏల?

లక్ష్మి.—కోడలా! అది రానిదే షేలు. చిన్నతనముననే యది దుర్భార్యు
రాలని యెంచి నా తలిదండ్రులు బహుమఃఖించుచుండిరి. ఇంత
దోయది ముదిరిన కూరొత్తు రాలైనది. దానిచింత మనకేల
రమ్ము. ఈప్రాంత్యమున నుండు రమ్యస్థానములను జూచివత్తము

సరస్వతి.—యెంచిది (మూరముపోయి యుండుదురు)

కాళరాత్రి ప్రవేశము.

కాళరాత్రి — ఏమీ! ఈ రాజ్యమింతటి సౌభాగ్యమున విజ్ఞప్తగుచున్నది
యే? డీని జూచినంతటి నుండి నా మానసము కళవళ పడుచున్న
యది. ఇచట నెచట జూచినను రత్నఖచిత రాజమందిరములు. గ
గనమంటు గోపురములు. చూపునకెత్తైన మేడలు, నవరత్న కోట
లతో నిండిన బాటలు. ఫలభరితమైన తోటలు. రిపు కోటిని గీటడంచు
కోటలు. మాటలచే బృహస్పతివైన నోహటించు వాచాటలు. ఔ
రా- ఇట్టి రాజ్యమునేలక పాడుపడిన రాష్ట్రమేలిన ప్రయోజనంబే
మి? ఎటులవైన నీ రాజ్యము సాధింపవలెను. నా చెల్లెలు భార్గవి నా
కు మార్గము జూపినది. లక్ష్మీ దేవిగదా శ్యామదేవికి దోవనుజూపు
చెలిగానుండును. నా చెల్లెలిరాజ్యమున నున్నదని విన్నాను.
పోయిచూచివచ్చెద. (అనుచు బోవును)

(సరస్వతి, భార్గవి, కాళరాత్రి, ప్రవేశము.)

కాళరాత్రి.—(సరస్వతి భార్గవులను జూచి)

ఓహూ! అత్త కోడండ్రుగలసి ముచ్చటగా మాటలాడుచున్నవా
రే! ఇది సంతోషము.

భార్గవి.—అక్కా! ఎపుడు వచ్చితివి?

కాళ.—చెల్లెలా! ఇపుడే వచ్చితిని. నీ కోడలు సైతమిచటనే నీ వద్దనే
యున్నదియే!

సరస్వతి.—అవునమ్మా. కాళరాత్రి! బహు దినములుగ నాయత్తగారిని
జూచిరావలెనని ప్రయత్నించితిని. కార్య బాహుళ్యముచే నది సం
భుటింపదాయె. కావుననే నా యత్తగారు నాపై మమతచే నను
జూడవచ్చినారు.

కాశ. — అవునమ్మా. నీవు విద్యావంతు గాలవు కావున అత్తపై మనసున నెంత క్రోధముండనీ దానిందాచి అతఃకరుణ యుట్టి పడులాగు చమత్కారమున మాటలాడెదవు. మేము మోటులుముగా న యున్నది యున్నట్లు లాడుచున్నాము.

నరస్యః. — ఏమమ్మా? అటు మాటలాడెదవు? అత్తగారి పైన నాకేమి కోపము? నీవు వచ్చి లేని కలఁతలు పెంచెదవా యేమి?

కాశ. — ఏమమ్మా అటు మాటలాడెదవు? కలఁతలు కలిగింప వచ్చునదే నా నాకార్యము? నీ అత్త యున్నచోట నీ మహిమ చెల్లదని నీ వెవరితో నాడి కొన లేదా? నీ అత్తగారి యెదుట నిచ్చకపు మాటలాడి న మాత్రాన నీ మచ్చిక యామెపై హెచ్చునా? ఉన్నది యున్నట్టాడిన నుండిన యూరచ్చి రాదనునది నిజమయ్యె. మంచిగట్టిదాన వే?

లక్ష్మి. — అక్కా! కాలుంచిన తోడనే కలహమునకుఁ గాలుఁద్రొవ్వట సరికాదు. అట్టి మాటలాడకు. అత్త కోడండ్రు గృహములో నెంతకలహించినను మమతలు పోవునా? సంబంధములు పోవురా?

కాశ. — సమయము దొరకి నపుకొ కరొకరి నెటుల చంపవలెనను యత్నములో నుండినను మీరిరువురు నా యెదుట నిట్టి మాటలాడుచున్నవారు. నేనే పరాయి నాననైతిని. మంచి మాయ కాదులు మీరు. కావుననే ప్రపంచమున మనినారు.

నస్వతి. — (కోపమున) కాశరాత్రి? నిన్నిచటకి రమ్మని విలిపించిన వారెవరు? విలువని పేరంటమునకువచ్చి కలహములు పెంచుట సరియేనా?

కాశ. — విలువని పేరంటమునకు వచ్చిన దాననా? యేమి కారుకూతలు కొనినవి? విద్యా సంపద యున్నదని యింతవిడిసి పోలేల?

సరస్వతి. — మితిమించి మాటలాడకు. నిన్ను నీవు చెలిసికొని మాటలాడుము.

భార్గవి. — అక్కా! నీవు వచ్చినవేళ మంచిదికాదు. ఇప్పుడు నీ దేశమునకు వెళ్లుము.

కాశరాత్రి. — (కినిసి) అవునే! నీకు సైతము యింతగర్వము వచ్చెనా? రాక రాక అక్క వచ్చెనని పోరామి జూపక కొడలితో గూడి పోర నారంభించితివిగదా! ఈ దేశములో మీరిరువురు కాలూని యుండుట చూచెద.

(పోవును.)

భార్గవి. — సరస్వతీ! చూచివా మాయక్కగారి ప్రభావము? అది యని నంత పనికేయు జగజంత కావున నీవు హెచ్చరికగ నుండవలెను. నేను నేమిరక కొన్నిదినము లిచట నుండెదను. (నిష్క్రమము).

ద్వితీయరంగము — రామరాజు సభా మందిరంబు.

(సలకము తిమ్మరాజు రామరాజు వేంకటరాజు.)

స. తి. — (రామరాయనిం జూచి) అన్నా! మనరాజైన ఆచ్యుతరాయల వారి మరణమునకుఁ బురిజను లెల్లరు బరితపించుచున్నవారు. వారిం గూడి మనము వ్యసనపడుచుఁ గార్య విచారంబు చేయకున్న రాజ్యమెటు నిర్వహింపనగుము? కావున మనమీవ్యసనంబు మానోకర్తవ్యంబు విచారితము. కర్ణాటక రాజ్య లక్ష్మీని నార్జించి యీ స్థానమున స్థిరపరచిన సరసరాయలవారి గర్భవాసమున జనించిన వారిలో కృష్ణదేవ రాయలవారు సక్కిర్తి నొంది తురుష్కుల ప్రాణములు బొందితో బాపి సత్పదవి నందిరి. వారికిఁ బుత్ర సంపదలేనందున వారి యనంతరము వారి యనుబలయిన ఆచ్యుతరాయల వారు

రామరాజు చరిత్రము.

పట్టాభిషిక్తులైరిగదా? అచ్యుతరాయల వారికిఁ బుత్రుడు వేంకట
రాయఁడను బాలుఁడున్నవాఁడు. వానికిఁ బట్టంబు గట్టుట ప్రస్తుత
కర్తవ్యంబు.

రామరాజు. — ఏమీ! తిమ్మరాజు! అటుల పలికెదవు? సరసరాయల గర్భ
మున బుట్టినవారిలో నచ్యుత కృష్ణరాయల వారు పట్టాన్నితైరి క
దా? వారి గర్భమున బుట్టిన శ్రీ రంగరాయల వారేలపట్ట పదస్థులు
కారాదు? కృష్ణ దేవరాయలతోఁ గూడి యీ రంగరాజు యుమ్మ
టూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగపట్టణము మొదలగు దుర్గములను
బట్టడా? గంగవంశ రాజుల నోడించి మైసూరి రాజ్యంబును లోఁ
గొనడా? వేలూరు, చిత్తూరు, కాళహస్తి, చోళ, పాండ్య, చేర
రాజుల జయించి కప్పములు తీయఁడా? ఉత్కల, కళింగ, వేగి, విద
ర్భ దేశముల జయించి జయస్థంజముల నచట నిలుపఁడా! కొండపి
ఱు దేశమున కూచి కుత్తుబ్బ సుల్తాను ఖాన్ సులతో యుద్ధము తట
స్థించి నపుడు తన పాత్రమునై నను దృఢించి రణరంగమున నిలిచి
శత్రువుల నోడించిన ధీరుఁడు రంగరాయఁడు కాడా? ఇట్టి రంగరా
యలను కాదని బాలుఁడగు వేంకటరాయనికి బట్టము గట్టుట యను
చితము. దీనినుండి మన శ్రీరంగరాయలవారి ద్వేషమునకుఁ గారణం
బగును గాని వేఱొక లాభంబు గలుగదు. మనశత్రువులైన తురు
ష్కులు తల యెత్తుటకుఁ గారణంబగును.

మ॥ సరికాదీ విధమాలకింపుడు మహా సంక్షోభము గల్గి! శ్రీ

కర్ణమై రాజులు రాజ్యమందు రిపు సంఘంబెల్లెడ మించికా!

వరమెచ్చ కలహంబు పెంచును గదా? భాసిల్లురాష్ట్రంబు ను

స్థిర సౌభాగ్యతచే జలంగు విధము జేయగదా మించెడి.

వేంకటరాజు. — తిమ్మయ్యగారు? మన రామరాజు వచించినది మన

కు క్షేమకరంబని దెలియుడి.

స॥ తీ॥—రామరాజా! నీదుర్బుద్ధి నేదెలిసితి. నీ చిన్నమామయైన శ్రీరంగరాయల వారిపై నీకుంగల యభిమానమున నిటు పలుకుచు న్నావు. బాలుడగు వేంకటరాయలకుఁ దనతండ్రి పదవి నిచ్చుటకు నే యటంకమున్నది? ఇది న్యాయశాస్త్ర సమ్మతముగదా? ఇక శత్రువులభయ ముచ్చరించి ననులోఁగొనఁ జూచెదవా? నాబలము ముందు శత్రుబలమన నెంత?

ఉ॥ ఆజిని శత్రురాజిఁ దెగటార్పఁగ నెన్నడు కాలమబ్బునో?

రాజులరాజమాన్యతను రాణఁజెలంగఁగఁ గందుమెప్పుడో?

పూజితులైభువికొ యశమపూర్వగతికొ లభియించునెన్నడో॥

యోజనటంచుఁగాచుకొనియుందురు నాదుసమస్త సేనయు॥

ఇట్టి నా సరసనా నీవు పరరాజభీతి గల్పించుట? నాకాష్ట్రముగు చోళమండలము, నాగపట్టణము, తంజావూరి, దేవిపట్టణము, తిరుకోవేలూరు మొదలగు దేశములనుండి సేననురప్పించి రాజ్యము సురక్షితముగనుంచెద. వలయునేని నీవునిచట నుండక నీదగు ఆదవాని మండలమునకుఁ బోయి పరరాజులతోఁ గూడుము. నాకేభీతియుఁ గలుగదు.

తిమ్మప్పనాయక్.—తిమ్మయ్య మంత్రి! చక్కగా వచించితివి. కర్ణాటక రాజ్యమునకు రిపుకంటకమా?లక్ష్మీదేవికి దారిద్ర్యమా? పెడఁగుమాటలివి. ఈరామరాజు తనచిన్నమామ పక్షమూని యీరీతిఁ బలుకుచున్నవాఁడు. ఉదయగిరి, కొండవీడు, పెనుగొండ, కనిగిరి, సిద్ధవటము మొదలగు నా దేశమునుండి సేనరప్పించిన నెట్టిరిపులైనను పటాపంచలై పాటరా! రామరాజు దేశములో రెండుకడు లేర్పరింపనిటు సేయఁచున్నవాడని వాకుందోఁచెడు.

గోపనాయకుడు. — రిపుభయమనిన బీజాపూరు సుల్తానుల భయమేగదా? ఆరాష్ట్రపు మేరనానియుండు మండలము నేనేలుచుండ నన్నుగాదని శత్రువులెటు మీరివత్తురు?

లేపప్పనాయకుడు. — వేంగాపుర దుర్గమున కధికారియై నేగించియుండదురుష్కులెటు కృష్ణదాటుదురు? కలహాని మాటలివి.

నరవర నా|| — మిమునెల్లరకాదని కానివారు మీటివచ్చినచో విద్యానగర పరిసర ప్రదేశమున కధికారియైన నేనుపండుకొని నిద్రబోవుచుందునా? నాప్రతాపమున కేమి పురుగంటెనా?

చిన్నప్పనాయక్. — ఇచ్చకమునకు వచ్చిన మాటలెల్ల రామరాజాడుచున్నవాడు. కొచ్చి దేశమునందుండి లక్షలకొలది భటులనురప్పించి యారాజ్యమునకు గావలిగానుంచెద. ఎవరడ్డచుదురో చూచెద!

వాజప్పనాయక్. — పరరాజు లీప్రాంత్యమును ద్రొక్కినచో బ్రాణములు బాయులాగున నా మళయాళ దేశమునుండి మాంత్రికుల రావించి రక్షగట్టించెద.

మల్లప్పనాయక్. — నారాజ్యమగు కోలారునుండి కొల్లలుగ కోటుల కొలది భటులనురప్పించి రిపుకోటి పొడవడగజేసెద.

ఆదెప్పనాయక్. — గుత్తి దుర్గమునకు నేనధికారకారిగ బాణమున నుండ పరరాజులు విద్యానగరముదిక్కు తలయెత్తి చూతురా?

రామరాజు. — సామంత ప్రభువూరా! మీప్రతాపమును మీరే పొగడికొన్నది బ్రహ్మజనంజేమి? కష్టపడి లక్షల కొలది ప్రాణములు నష్టపడి కృష్ణదేవరాయలవారాజ్యించిన రాయచూరు, మదగల్లు కోటలను ఏడిలోషా, ఉప్పుదుషా, బరీదుషాలు ముట్టడించి సాధనపఱచికొను నమయమున మీపౌరుషమెటు దాచియుంటిరి? త

మోహపురాణి వలచినదని నమస్తథనంబును దారవోసి యీధరణి
లో సురపురమని వన్నెగని వాసికెక్కి సోబగులచే గులికెడిలాగున
కృష్ణదేవరాయలు కట్టించిన నాగలాపురము, దురుష్కులు ముట్టడిం
చి కట్టడములఁగూల్చి గోడలఁజీల్చి దేవాలయములను లయమొనర్చి
హిందూసుందరులను చెఱగొన్న తఱి మీబాహు బలమేగుహలోదాఁ
గెను? మీస్త్రీలను సుల్తానులు తమలంజలుగఁగొని పోవుతఱి వారికి
లంచమిచ్చి పంపితిరే. ఆనాఁడు మీవాఁడతనము పూడియుండెనా?
ఈసలక ముతివ్వుయ్యగారచ్యుత రాయలవారికి మంశ్రులైయుండికదా
యిన్నిపనులొనరించిరి? ఇట్టిపనులు యికముందెన్ని యొనర్ప నెసరు
పెట్టినారో? మీరిందఁజైకమత్యముగ నుండునపుడు నేఁజేయునదే
మున్నది?

నీ॥ ఉత్కలాధిపుఁడైతి యొత్తివచ్చిననాఁడు మెత్తురునన్న మీచిత్త మనను
గంగవంశపురాజులం గుగాగుమిగూడి మలచిననాఁడు నస్త్రుఁజవరెందు
లగ్గకెక్కి తురుష్కులెక్కిన కపుమను తలదన్ననాఁడు మీచలమువిడుదా
సమ్మాహకలహమ్ము సంభవించినవేళ స్తరియింతురెదనన్న సరియటంచు.

తే॥ గర్వపూరితులయి మేనుగానకిటుల ।
మనసునకు వచ్చురీతిని మాటలాడు ।
మిమ్ముచెనకంగఁ బోలదు మీదుమించి
కాన నేఁబోయివచ్చెదఁ గరుణఁగనుఁడి ॥

నామండలంబైన యాదవేసకి నేఁబోయివచ్చెద.

కట్టరాజు.—అన్నా! ఈపలువలు పలుగురేకమై పలువిధముల రా
జ్యమునుబాధింప యత్నించుచున్నారు. దుష్టుల సామిప్యముననుం
ట నర్హముకాదు. కావున నిచటనొకక్షణమైన నిలువక ఆదవానికి
బోవుదమురమ్ము.
(నిష్క్రమింతురు.)

స॥ తి॥—(స్వగతము) శనివసలెను. (సభ్యులఁజూచి) సోదరులారా! గర్వభారతుండయి వీఁడాడిన ప్రల్లదఁపుఁబలుకులు మీరు వీనులారవింటిరిగదా! తననుండియే సమస్తము జరుగుచున్నదని వీనికి నాపాదమస్తకము గర్వమునిండినది. కృష్ణ దేవరాయలు విచారింపక తనకూఁతురును వీనికిచ్చి వివాహమునరించినది యొకతప్పు. గోలకొండ నచాబగు కుతుబ్బావద్ద వీఁడు సేనానియై నీజాఫూరు సుల్తానుకు నోడినందునగదా వినిని నచాబు తనదేశమునుండి తరిమెను? వలదనినను కృష్ణ దేవరాయలు వీనినివద్దకుఁదీసిరి.

చ॥ నలకువలుంచి రాజ్యముశనైశ్చరు రీతినిబాధపెట్టగాఁ

దలఁచెడిదుష్కలాధముఁడు తానయిపడెను మక్కు. మేలయె॥

వె॥ యఁగవేంకటాద్రికిని వేగమె పట్టము నేఁడెకట్ట మీ

రలయక చేయుండయ్య శుభమయ్యెడి దేశజనాళికంఠయె॥

సోదరులారా! మీరీదినంబుననే మన వేంకటరాయలవారికిఁ బట్టము గట్టయిన్నించుడి. ఆలస్యమీవిషయమున విషముగఁ బరిణమించు. త్వరితముగఁబొండు.

ప్రభువులు.—మంచిదండీ. పోయిసర్వము సిద్ధపఱచెదము.

(ప్రభువులనిష్క్రమము.)

స॥ తిమ్మయ్య.— ఈరామరాజు నన్నెల్లపుడు నెదిరించుచుండును. వీనిబాధతప్పినది. మేడింటిశనిపీడ తప్పినట్టాయెను. ఇంక నామాటకు బదులిడువారులేరు. నాసంకల్పమీడేరు సశయము సమీపించినది. బాలునకుఁ బట్టముగట్టినమాత్రాన నాయధికారమునకొందువరాదుగదా? పిల్లవాసిప్రాణంబు తీయుటెంతటిపని? అటు కపటగర్జాటక రాజ్యమునకు రాజును నేనగుదునుగదా? ఇందుదోషమేమియులేదుగదా? ఈసంస్థానపు రాజులు మున్నేనాకు మేల్కొల్పిన

వ్రాసి తిద్దపెట్టినారు. ప్రారంభమున నీదేశము బుక్కరాయాదులగు యాదవసంకజాలదికదా? అదియెటులీక్షత్రియరాజుల వశమాయెను? ఓరగల్లునుండి తఱుమన్నడి యాదవరాజులవద్ద మంత్రులుగాఁ జేరి సమయమునిరీక్షించి సాళువనరిసింహరాజు విజయనగర రాజ్యమాక్రమించి మించెనుగదా? అటుల నేనేల రాజ్యమాక్రమింపఁగూడదు? సమయమువేచి బాలకుఁడగు రాజునుజంపి రాజుగా రాజ్యమేలెద. ఈమాటలిపుడేల? కర్తవ్యకార్యంబు విచారించుకొనియెద.

ప్రథమాంకము తృతీయరంగము.

విద్యానగరము.

చాప్తాణుఁడు, నాగోజి.

బా॥ నీ॥ చెప్పగీరినఁ బాలు చిలికెనుబాలుని, నేకూరుఁడేబాధలిడెను? యకట!
ముద్దులుగులునుచు, సుద్దులాడెడిబాలు, నేకతినాన్తుఁడు నేచెనుక్కొ!
సరివారిసంగతి, సరసములాడెడి నక్కమారు నెవండు చిక్కులిడెను?
అడుచునిడించి, వీడెఁబ్రాణంబయో, పాదాయెనీభాగ్యపట్టణంబు.

రామరాయల వచనము రామవాక్య
మయ్యెనేటికి. మంత్రులరాత్తకుండు
పొగురుపోతయి మానీమఁబోలి. యకట

పిల్లవానిని వీడెపో పిల్కుమార్చె.

వచ్చునదిరానిమ్ము. నాకేనుభయము? నాప్రాణములు వీయునా? వీయనిమ్ము. నాప్రాణమొకటి పోయినఁగల్గెటక రాజ్యంబు పోయినట్టాయెనా? నాకేభీతియులేదు. దురాత్తుకుండు సలకముమ్మయ్య కృత్యంబిది. సందేహములేదు.

నాగోజి.—(ప్రవేశించి విప్రునిబోచి) మహానందీ, శాస్త్రులనారు.

శాస్త్రుని.—వందనమెవరికిఁ గావలెనయ్య! పసిబాలుఁడు వనరాజుని

పట్టరాత్రి నిదురించిన శయనముపైననే పెద్దనిదురపోయినాడు.

నాగోజి — ఏమీ! ఏమీ! యెటుల?

బ్రా॥ — రాజమందిరముఁ గట్టుకావలి కాచువానికి నీకీవారై తెలియదా?

నాగోజి. — తెలియదండీ తెలియదు. (ఇంచుకయాలోచించి) అయ్యో గారూ! నిన్న రెండవజామున నేఁగావలియుంటిని, మొదటిజామునఁ గావలియుండిన వారిలో నువ్వుజే తన కావలి కాలమైనపిదప గృహమునకు వెళ్ళక యచటనే పడుండెను. వాఁడునిద్రించు కాలమందేమే మోకలవరించుచుండెను. వానికలనరింత మేమోయనియించుక నీలిచివింటిని. వాఁడు వంత్రివరులారా! ఈసోడి మనరాజునకు నీటిలోఁగలిపి త్రావింతునా? పాలలోవేసి త్రావింతునా? అని యాడెను. మరలనొకతూరి దొరగారూ! త్రావుటకుఁ బాలుదెత్తునా యనియాడెను. మరల దొరగారూ! కాలుసేతులు యేల యీరీతి కొట్టుకొనుచున్నారని యని యటచిత్రేచెను. వానిఁగని మేమియీ కలవరింతయని నేనడుగ వాఁడు నాకుభయమయ్యెడి, గృహమునకుఁ బోయెదననివెల్లెను. నా కావలి కాలమైనతోడనే నాయొంటికి నేఁబోయితి. వానికలవరింత మేమియుండవచ్చును?

బ్రాహ్మణ. — ఏమియుండవచ్చునని యడిగెదవా? ఎంతతెలివితక్కువ యంబ్రహ్మపురోవు? సృష్టముగనున్నదే. సలకముతిష్టయ్య కృత్యంబిది. నీవింతచెప్పక మునుపే నేనూహించియుంటిని. మంచిది. సామంత ప్రభువులందఱు గుమిగూడి యచటఁజేరినారు నా వెంటనీవు నచటికి రమ్మ.

నాగోజి. — అయ్యో! నాపేరేల వెలితీసెదవు? ఎవరెటుగోలుపోయిన నాకువచ్చునదేమి?

బ్రా॥ — నాగోజీ! నీవేటివాడవు? కాలానుసారము క్షత్రియ

ముసైతము నీరామెనా? ఆదుర్భాగమంతరి దుష్కృత్యంబింతగఁ జూచియు నీవోర్చితివా? నీవుశత్రుయ పురుషుఁడవై దోవతికట్టుటకంటెను కోమటివాని గర్భమునఁబుట్టి చీరకట్టియుండిన బాగుగానుండెను.

నా.గో॥—ఏమయా అటుమాటలాడెదవు? పౌరుషముతగ్గునని తలఁచితివా? అది మాకుగ్గు కోఁబుట్టికది. నుగ్గుతో నేహువుచు. నంది.చుములేదు. బలవంతునితో నేనొకఁడేమి సేయగలననియెంచి యూటకయున్నాడను. భీతిచేఁగాదు నేవినినవార్త యెవరడిగినను జెప్పెదను. రమ్మ.

బ్రా॥—అటులయినరమ్మ.

నిష్క్రమము.

ప్రథమాంకము తురీయరంగము.

గోపానాయక్, లేపప్పనాయక్, సరవరనాయక్, చిన్నప్పనాయక్
వాజప్పనాయక్, మల్లప్పనాయక్, ఆదెప్పనాయకులున్ను

బ్రాహ్మణుఁడు, నా.గోజి, సుబ్బోజి.

గోపా॥—సోదరులారా. ఈరాజ్యము జనుల ఘోషయెంతని విననగును? ఎంతని యోర్వనగును? ముల్లుతీసి కొర్రు మొత్తించికొన్న వారమైతిమి. రామరాజున్న మన కేయుపద్రవము దెచ్చునోయని భీతిని నాఁడీ దుర్భాగుఁడగు సలకములిమ్మయకుఁ దోడ్పడితిమి. నీయినిలువునదోచు బందెకాడుగానున్నాడు. వెలగలసోమ్యోగి భరించునీనికంటెదుటబడిన మానవుని మానధనప్రాణమ్ములు దీయునంతవరకు వీనికి నిద్రపట్టదు. వారిని వీరిని హింసించునన నేల? మనలనుం భాధపెట్టుచున్నవాఁడో మీకునుఁదలసిన విషయమేగదా? వీడియిటులుండని నిన్నటిరాత్రి మనరాజుగారికి సంభవించిన విచారమున

వచ్చును రహస్యమరణమునకు మూలకారణము విచారణీయమైయున్నదికదా? వీడు బీజాపూరు సుల్తానుతో కాగితపత్రములు జరుపుచున్నకీర్తితో చెడి. మనమేమి సేయనగు? వీడుబలసంపన్నుడు. మాయలపుట్టిల్లు.

శేషశర్మ||—ముచ్చూరీలి మనము చచ్చిన వారింబలెబడియుండిన మనకొకరికేకాదు దేశమున కే యుపద్రవము సంభవించు. వీనికొదొలగించు సుపాయంబు వెదకవలెను. వీడు మనరాజు మరణమువిని దుఃఖించినవానిభంగి నటించి యరాజకమగుననిచింతించి తుదకురాజ్యసింహాసనంబు తానధిష్ఠింపవలెనని నేడువచించెను. ఎంతటివనికి వీడెనరుపెట్టునో చూడుడి?

నరవర||—ఏమి! ఏమి! ఈసింహాసనంబు దానధిష్ఠింప యత్నించుచున్నవాడా? నాముక్కున నూపరి యున్నంతవరకు నట్టివనిసాగదు.

చిన్నప్ప||—బీజాపూరు సుల్తానుకు నీరాజ్యమప్పగించి సామంత రాజుగాఁడా నేలవలెనని యున్నవాడని కింవదంతియున్నది. ఇదినిజముండునా?

వాజప్ప||—అందునకు సందియమేమి? మనమందఱము గాజులు దొడుగుకొన్నవారని వీడుమములక్ష్యపెట్టడు. ఎట్టికార్యమునను మము వాలోచింపడు, పైబడి పలుకరించినలైబడవచ్చును. నిర్లక్ష్యముగ మాటలాడును.

చిన్నప్ప||—వానికండకావరమెల్లరకుఁదెలిసినదియగదా? మనరాజుగాఁడు తానుప్రలైరను విషయమిప్పుడు మనము కనిపెట్టవలెను.

వాజప్ప||—ఎంతయూలోచించినను మార్గముదొరకకయున్నది. కీలించుకొరకిననో వాడీ దేశమునఁగాలుంచనటుల జేయించనగును.

(బ్రాహ్మణుడు, నాగోజి, ప్రవేశము.)

బ్రాహ్మణుడు.—ప్రవేశించుచు.

ఉ॥ వీడెను నేటికీభవిని వీరవరేణ్యులటందుంగీర్తిగా!

పాడిన బాహుజన్తులకు బారుష మెల్లను. నారులైరయో!

పాడియె నూనె చేటుగను, బారెడుమీసలు బెంచితీడగా?

నాడువిధంబునస్వలువలంగుగగాజులు బూనఁజెల్లదే?

క్షత్రియనారీ శిరోమణులారా! మీ మీభర్తలకు వీడి స్వేచ్ఛావివర
లై కలకాలము మోయుందురుగాత.

(అనుచు నిట్టుసురువిడుచుచు గూర్చుండును.)

గోపా॥—(కినిసిలేచి) ఏమీ! విస్తోత్తమా! వినను దుస్సహమైన కడపద
పుఁబలుకుల మమునెల్లరఁ గారించితివి. ప్రాణముతోనున్న క్షత్రియుని
వదలి పారుషముపోయెనా?

లేపప్ప॥—చీరలుగట్టునంతటి భీరువలైతిమే! గాజులుదొడుగునంతటి దుష్టి
తిమేమి తటస్థించెను? ఈవిప్రుడు మతివిభ్రమతఁజెందినాడా? పూరి
నీయకులంబునఁ బుట్టిన కారణంబున రాజడండనకు మీటితనని క్రొవ్వి
మాటలాడుచున్నవాడా?

బ్రాహ్మణుడు.—(లేచి) మాటలు కోటలు దూఱును. కార్యము కడపద
టదనునది మీయందు ఘోరకతఁజెందెను. నిన్నటిరాత్రి మనరాజుగ
రి ఘోరమరణంబునకుఁ గారణంబు మీలేరయినఁగనినారా? రాజుగా
రికే యిట్టిదుర్మరణము సంభవించినచో రాష్ట్రపు జనులెవరు ను
క్షితముగ నెదపైజేయిడికొని నిద్రించెదరు?

గోపా॥—బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవచనములు కాదనినవారెవరు? క్షత్రి
యులనెల్లర దూషించిన కారణంబేమి?

బ్రాహ్మణ—(కోపమున) ఆదురాత్మకుడు మంత్రి మనరాజుగారికి విష మిప్పించి చంపినాడు. ఆపాపిని రూపుమాపక యోషికఁబూనియున్న వారేయని మిమునంతగా దూషించితిని.

ప్రధువులందఱు—(లేచి) ఏమీ! ఏమీ! సలకముతివ్వుయగారింత పని చేయించినారా? మీకెటుదెలిసెను?

బ్రాహ్మణ—ఈ నాగోజి మాటలచే నేనూహించితిని.

గోపా—(నాగోజినిమాచి) నాగోజీ! ఉన్నమాట యున్నటులఁ బలికి నీప్రాణములు గాపాడికొనుము.

నాగో—(స్వగతము. నాప్రాణముపైవచ్చెను) రాజులారా! సుబ్బోజి జియనువాని కలవరింతలువిని నేను రాజుగారి మరణంబునకుఁ గారణంబు నిర్ధారించితిని నిజము మీరాసుబ్బోజీని విచారించనగును.

గోపా—నాగోజీ! నీవు వైశమ్పైవెడలి సుబ్బోజీని నిచటికిఁ బిలిచికొని రమ్మ.

నాగో—ఘనాప్రభూ! చిత్తము. నిష్క్రమము.

(నాగోజి, సుబ్బోజి, ప్రవేశము.)

గోపా—సుబ్బోజీ! నీవు పేదవాఁడవు. అయినను మానమర్యాదలకు నేమియుఁ గొఱతలేదు. నిన్నటిరాత్రి మనరాజుగారి సేవలో నీవేక దాయుండినది? ఆసమయమున నేమిసంభవించెను? సకలముఁదాపక మాకుఁదెలుపుము.

సుబ్బోజి—రాజులారా! నాకేమియును దెలియదే.

గోపా—(నాగోజింజూచి) నాగోజీ! సుబ్బోజి తనకేమియుఁదెలియదని పలుకుచున్న వాఁడే? నీవేవానినడుగుము?

నాగో॥—ఏమోయి సుబ్బోజీ! నిన్న రాత్రి మొదటిజామున రాజమం
దిరమున సివుగదా కావలియుండినది?

సుబ్బోజీ.—అవునయాయుంటిని. రెండవజామున నీకప్పగించి నేనిదిం
చితిని.

నాగో॥—నిద్రించినపుడు నీవు కలవరించుచు భయపడి లేవలేదా?

సుబ్బో॥—అవును. భయపడిలేచితిని.

నాగో॥—ఏమయి. ఈకల్తవరింతలని నేనినుబ్రశ్నింపలేదా! అందునకు
భయపడినానని బదులిడి నీవు నీగృహంబునకు వెళ్ళలేదా?

సుబ్బో॥—అవును. దానికేమి?

నాగో॥—నీ వేమి కలవరించినది నీకుజ్జప్తిలోనున్నదియా?

సుబ్బో॥—ఉన్నది. కాదు. కాదు. లేదు. లేదు. ఉండియుండనట్లున్నది.
లేదు.

నాగో॥—సుబ్బోజీ! ఏమి. అటు లవ్యస్థచిత్తునింబలె మాటలాడెదవు?

సుబ్బో॥—అవునయా. ఏమేమో, యెటులెటులోయగుచున్నది. ఆసం
గతి పైకి వచ్చినట్టుగుచున్నది. మరల లోగానే మునుగుచున్నది. హా
వచ్చెను. నిలు-నలు అయ్యో! పోయెను. మునిగెను.

నా॥—సుబ్బోజీ! నేనినిన కొన్ని మాటలుచెప్పెదను, వానినివిని మిగత
వార్తదెలుపుము.

సుబ్బోజీ.—మంచిది! మంచిది! ఏదీ? ఏమంటిని?

నాగో॥—వినుము. నీవు ప్రారంభమున నాడినమాటలు. “మంత్రివ
రులారా! ఈపొడి మనరాజునకు నీటిలోఁగలిపి త్రావించునా? పాలు
లోవేసిత్రావించునా?” అనియంటివి. అవునా? ఈమాటలాడితి
వియా?

రామరాజు చరిత్రము.

సుబ్బాజి.—(ఎగాదిగజూచి) ముందు, ముందు, మఱియేమియాడితిని?

నాగోజి.—దొరగారూ! త్రావుటకు నీరు తెత్తునా? పాలు తెత్తునా? య
నియాడితివి. నిజముగదా?

సుబ్బాజి.—ఏమయా! ఇదికలహోవార్తగ నగపడెడు. వెనుక యేమిజరి
నాడు?

నాగోజి.—దొరగారూ! కాలు సేతులేల యీరీతిగొట్టికొనుచున్నారని
తేదికివి. ఇదియే నేవినినవార్త.

సుబ్బాజి.—(ఊరకఱిచ్చవడినిలుచును.)

నాగోజి.—సుబ్బాజీ! ఉన్నదియున్నట్టు పలికెదవా? ఇప్పుడే నీ
కలహంబుద్రుంతునా?

సుబ్బాజి.—(గడగడవడకుచు) అయ్యా! రాజులారా! పిల్లలవానిని
నన్నీలచంపెదకు? ప్రభువులమాటవినకుండిన భువిబ్రదుకుఁజెటుల?

నాగోజి.—ప్రభు వేమాటనీ కుఁజెప్పెను. నీవేమొనరించితివి? త
న్నకయొప్పుగించి ముప్పుదప్పించికొమ్ము.

సుబ్బాజి.—అయ్యా! నాగోజి పలికినదంతయునిజము. మర్రితివరుండు
మనరాజునకు నీటనైనను పాలుతోనైనను గలపి త్రావింపమని పొడి
యొకటి యిచ్చెను. ఈవార్త వెలివడిన ననుఁ బ్రాణంబునఁదీయుదునని
పలికెను. నేభయపడి యాపాడి మనరాజునకు నీటిలోఁ ద్రావించితిని.

మర్రివారి నక్షణముననే పరుపుపైఁబడి యించుక కాలు సేతుయాకొ
ట్టి కొనుచుఁబడవఁ గదలియాడక పడెను. నేనును భీతిలి యెవరికి నీవా
ర్తఁబెలుపరాదని నిద్రించితిని. రాత్రియంతయు నిద్రలో నదియే కల
వలెంతగనుండెను.

(అందఱును లేచి) — ఆదురాత్మునిజంపవలెను- సలకవలెను.

గోపానాయక — సోదరులారా! త్వరపడకుడి, మంత్రి బలసంపన్నుడు. నేనవానియాధీనమైనది. రామరాజు తప్ప మఱియేరు వాని పొడవడఁగింపఁజాలరు. అనాఁడు మనమీదురాత్ముని పక్షమవలంబించితిమని వినికి చేయునదిలేక రామరాజు తనదేశమునకుంబోయెను నేఁడు మన మెల్లరము సాహాయ్యపడెదమని యిచ్చటిస్థితి మనము వ్రాసిపంపినచో రెండుతెక్కలుగట్టికొని తేపటి దినంబుననే యిచ్చఁజేసినచ్చును. ఇప్పటిస్థితిలో రామరాజు వచ్చినాడని యీతిమ్యయ వినినంత నెచ్చినవానింబలె పడియుండును. ఇదినిజము. దీనికి మీరందఱు నమ్మలేరుగాని రామరాజు పేర నేననిన జాబువ్రాసెద.

(అందఱులేచి) — మంచిది- ఇప్పుడేవ్రాయుము.

గోపానాయకుడు — నేవ్రాసిపంపెదను. మనము వెళ్లదము.

నర్మదా నదు.

బ్రాహ్మణుడు. — (స్వగతము) నేననికొనినంతవని చేసితిని- నామొకమయ్యెను.

నిర్మల-మనము.

పంచమరంగము.

సలకముతిమ్మయ్య మంత్రిమందిరము.

చం॥ అరయుచు నేనొసర్చిన ప్రయత్నముజెల్లెను శ్వర్ణముకట్టినా?

“ గురుతరకష్టసాధ్యముగఁగూర్చిన భాగ్యము పీడిపొందినా?

“ ధరణిని నేలు ముచ్చటలు పంథనమయ్యెడి కాలముకట్టినా?

“ సిరి ననుచాసిపోవుతటి చేతుటనా? మనియు జెల్లెనా?

హా! ఎంతవని యొనర్పఁదలంచితి! అంతయు భరింపఁజేయఁదలంచితి! నాత

సించితి-అయో! నిశ్చంకతఁబూని, నిమ్మ-శంకుండగు దేవతరామము

పర్యంకమునఁబెద్దనిదురపోవులాగున విషమిష్టించితి, సామంతప్రభు

పులు నాపైఁబంతమూనిరని తెలిసి బీజాపూరునుల్తానునకుఁ గర్ణాటక రాజ్యపట్టము గట్టి- సామంతరాజుగ నేనేల యత్నించితి. అయో! ఆ తురుష్కునిర్భాగ్యుండు సమయమున రాడాడెను. నా పాలిటి యేడ వ్రగహమేడవయిల్లు చొచ్చినటుల నావైరి రామరాజీపట్టణముచేరెను. నన్నుఁబట్టి పలువిధములఁ గట్టబెట్టి యవమానపఱచి నిట్టనిలువున నా చర్మములిచి చంపవలెనని యత్నించినారట. అట్టి యమానుషమ రాజ్య సిద్ధించుటకన్న నవమానము వేఱేమియున్గలదా? స్వహస్త సంహారమే యిట్టినమయమున సరియని నాకుఁదోఁచెడు. ఇదిపాపమని భయపడిరింపవలెను? ఇహసుఖములంద నేనింతవఱకొనరించిన మహాపాతకములకంటె నెదిగొప్పపాతకమా? ఇంక నాదారపుత్రాదుల విషయమా? వారినిపుడే బీజాపూరుజేర్చెద. నాసంపద వారివెంబడింపఁజెద. వారుసుఖముగ మనియుందురు. పిదప నేఁగోటలోఁబ్రవేశించి, కలుపులుమూయించి, యందుండు గజాశ్వముల తోఁకలుగత్తిరించి- నవరత్నములను మార్గము చేసి నేలపై నెఱపి, కోటకంఠయుక్తఁడవిలించి నాకరవాలముచేతనే నేఁజచ్చెద. పిదప నావైరులు పాదుపడినపట్టణమునేలనిమ్ము. ఇదికదా నానిర్ధారణము.

శీ॥ నవరత్నమణిమయ- నవ్యమందిరములు వహ్నికీలలఁబడి వాసిఁజెడఁగ
అద్రులఁబోలెడి- భద్రగజంబులు | పాదహీనతఁజిక్కి బాధపడ్డఁగ
సర్వలక్షణములఁ- బర్వదాహయములు | తోఁకలల్లాడక తొట్టుపడఁగ
నిదురించుజరులెల్ల- నిట్టనిల్వుగనీర్తి | నీల్లయినేలలో- నెలకొనంగ
నెమ్మదిగఁగన్నులారఁగ - నేనుజూచి
మేనుత్యజియింతు నిదియె - నేఁబూనుప్రతి
భూతకులచేతఁ జిక్కుట రోతగాదె
వలచునే చిత్రవధిఁ భూరవరుండు జగతి?

ఇదియే నేఁజేయఁబూనినపని- ఇంక నాలశ్యంబువలదు.

(నిష్క్రమము.)

ఉ॥ వేదములెల్లఁగూర్చితిని వేదయనుగ్రహమొంది. యెన్నియో
వాదములెల్లఁబొత్తముల వాసిగ వ్రాయుచుఁగూర్చి వేర్చితిన్. |
కాదనుకార్యముల్ దెలియఁ గర్కశతర్కవిచారగ్రంథముల్ |
నీదయ నన్ని చేర్చితిని. నీటయి పోయెను నిన్న. యక్కటా!

అత్తా! ఈవిద్యాభనంబు నాజ్ఞింప నేఁబడిన కష్టంబు దైవంబెఱుంగు.
మాధవాచార్యులను రప్పించి, వారిలో నేనావహించి, వారిచే నకల
గ్రంథంబులు సంస్కృతంబున వ్రాయించి యుంచితి. మరల కృష్ణ
దేవరాయలవారి యాస్థానమున జేరి పెద్దనమొదలగు కవులచే రస
వంతములగు నాంధ్రగ్రంథంబు లొనరింపఁజేసితి. అదియిది య
ననేల? ప్రపంచంబున నెన్నివిధములగు విద్యలున్నవియో యవియన్ని
యుఁగూర్చి పుస్తకభాండాగారంబునఁజేర్చితి. “కుష్టురికొకయేఁడు-
కోలకొకగడియ” అనినటుల కాళరాత్రి వానినెల్ల నొకరాత్రి నశింపఁ
జేసెను. నీవిచటఁజేరితివని నిన్నుజూచుసాకున వచ్చి యెంతపని యొన
ర్చెను? ఏమి సేయుదు?

భార్గవి.—కోడలా! నీ ధనముపోయినదియే డేమమాయెను. నీనుండి
జనులకు ట్టయమేగాని మేలురాదుకదా?

సరస్వతి.—అత్తా! ఏమీ! అటుమాటలాడెదవు?

భార్గవి.—కోడలా! నామాటలరిదేదోషములేదు. ఉన్నదియున్నటు
లాడితి నని కోపగిల్లకు.

సరస్వతి.—మండిపడు నీమాటలకు నాకుఁ గోపమేల? నానుండి జను
లకు ట్టయమెట్లు?

భార్గవి.—అత్తయని మర్యాదయుంచక నీవని మేకవచనంబున నాతో
మాటలాడసాగితివి. కావున నేనును నిర్దాక్షిణ్యముగ మాటలాడెద.
నీపుట్టుకయే దోషావహము. ఏకాక్షర ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షరాక్షి నిఘా

టువు చేర్పఱచి జనులను బాధించుచున్నావు. ఏశబ్దమునకు నీ నేకా
ర్థంబులుగల్పించి జనులు తమయర్థంబులే సార్థకంబులని బొట్ట పండ
ములాడుచుఁ గొట్లాడుదురు. శబ్దార్థవిచారంబులు పెక్కులై వేదము
ల కనేకార్థంబులు గల్పించి మతములు హెచ్చించి షతద్వేషములు
బెంచి జనులను కష్టసాగరంబున ముంచితివి. ఈయర్థవిచారము చే
యను జనులు బాల్యావస్థ మొదలుకొని మరణావస్థవఱకు నిచాపఱ
ములు వదలి దారపుత్రాదుల మోముజూడక నీ జింతురు. కొందఱు
వృద్ధులగు తలిదండ్రులను వదలి వారణాసిజేరుదురు. కొందఱు సత్య
సింతురు. కొందఱు బ్రహ్మచర్యాశ్రమమే మేలనియుందురు. అయ్యో!
మాధవాచార్యు లిహనుభవనుభవించిన నన్నెన్ని నిసముల నాశ్రయం
చిరి? నేను వారిననుగ్రహించునంతలో వారయందు నీవానహించి
పాపము వారిని సత్యసించులాగొనరించితివి. పిదప వారు నన్ను స
రకు సేయరైరి. ఈకీతి జనులను దురవస్థఁబెట్టుటయే నీవిద్య. ఇంత
యేకదా?

సరస్వతి.—అవునమ్మా! అత్తయని మొత్తగమాటలాడినట్టైతే తలతోక
లెఱుంగక దూషింపసాగితివి. నీవీదేశంబునఁ గాలిడిన కారణంబునఁ
గదా యిన్ని చెట్టలుప్పతిల్లెను? నాబాలురకు ధనములేకున్నను వి
ద్యాధనముండెను. మధ్యాహ్నమునకు దైవమిచ్చిన కందమూలాదులు
భక్షించి యున్నను, దేహబలమున దేవతలనైన సరకుఁ గొనకుండిరి.
నిశ్చింతమును సుఖనుద్రావి జరా రాహిత్యత జెలయుచుండిరి. ఎన్న
టనుండియో నీవిచ్చటికివచ్చి నాబాలురకు నవీనాధీరుడలపై నధిలా
ప హెచ్చింపఁ జేసితివి. దైవము పోనీయమని యిచ్చిన జలముపై నుపే
క్షగల్పించి మద్యమనవద్యమనిపించితివి. ధనకనకవస్తువాహనములపైఁ
బేరానఁబుట్టించి జనులను గారింపితివి. తమశరీరసౌందర్యమే తన

కాభరణములని యెన్నుచున్న యెలనాగలకు హేమాలంకారముల
పై సపేక్షగలిగింది యందులకై భార్యాభర్తల యన్యోన్యతఁ దగ్గిం
పఁజేసితివి. ఆవియివి చేసితివననేల? నాచాలురకు ధనమదాంధతఁ
గల్పించి చేయరానిపనులఁజేయించి దేహబలంబు క్షీణింపఁజేసితివి-
అయ్యో! సతుల సుశీలతయను పరిమళమునఁ బరిధవించు పట్టణములు
వారాంగనల పైపూతల వన్నెలచే వాసికెక్కెను. వేదాధ్యయనాది
చింతనల మంతుకెక్కిన యువజనులు కొక్కొక్క-కళా శాస్త్రాభ్యా
సమునకై పాటుబడసాగిరి. ఇవియున్ని టికిని మూలకారణమ్ము నీవకా
వా! నాలుకయున్నదని మాటలాడినఁ బ్రయోజనంజేమి?

భార్గవి.—అవునే! ఎంతసిక్కి నీల్గిమాటలాడుచున్నావు! నేను రాకయు
న్న నీదేశీయజనులెల్లరుఁ గూటికి లేక కాటికిఁ గాలు సాచుచుండిరి కదా?
అట్టివారినిఁ గాపాడితి నని తలఁపక యిటులాడుట దోషముకాదా?

సరస్వతి.—ఎల్లకాలము నీవే యందఱిని రక్షించుదానవు! నీవులేనపుడు
నా జనులెల్లరు చచ్చియుండిరియో?

భార్గవి.—జీవచ్ఛవులైయుండిరి. నేవచ్చి జీవకళ నించితని.

సరస్వతి.—జీవకళనా? కాదు- కాదు, మరణమునకు దారిఁబూపితివి.

భార్గవి —కాదేని నీజనులెల్లరుఁ జీరంజీవులై బ్రదికియుందురు కాఁ
బోలు?

సరస్వతి.—ఇట్టిదుర్తరణ ప్రాప్తియుండలేదు.

భార్గవి.—కోడూ! నీవుచిన్నదానవు. కోపించిమాటలాడెదవు. నీకు స
మానముగ నే బదులిడినచో ననుఁజూచి జనులునవ్వుదురు. కావునఁ
బరస్పరనిందా రోషణము మనము మాని కర్తవ్యంబు విచారితము.
పోయినదానికిఁ బొగలినఁబ్రయోజనమేమి? వలదు. మనయుభయు
లకు ననుగ్రహపాత్రుండైన రామరాజుపుష్కరిఁజేరినాడు- వానిని

మనమావహించి కోలుపోయిన మనశనము మున్నుకన్నమిన్న
గనార్జితము. కాళరాత్రి యిచటఁగాలాది నీలువ నటల మనము
గావింపవలెను. ఇదినమ్మతముకదా?

సరస్వతి. — మంచిది - అత్తా! నీపలికిన పలుకులు యుక్తియుక్తములుగ
నున్నవి. అటుబానరింతము. మేముకలహించుచుండిన మనజనులెటు
బ్రదుకుదురు?

(నీప్రక్క-మము.)

ద్వితీయాంకము — ద్వితీయరంగము.

(అస్థానమందిరము) — రామరాయలు - సామంతప్రభువులు.

రా॥ రా॥ ఉ॥ పాడిఁదొఱంగి యీపురినిఁబాడ్పడఁ జేసెనె పాపి? యక్కటా!
చూడుడి సభ్యులార! మదిఁనుక్కడి. నెంతటి ఘోరకృత్యమో?
పాడయె రాజమందిరము పావకు పాల్పడి. వీధులన్నియు
వీడెనుకాంతి. వంతలకు వీడయె మాహృదయంబులిత్తచీ॥

సోదరులారా! మనకీ దురవస్థ యీరీతిఁ బ్రాప్తించునని కలనైననే
దెలియనైతిని. అయ్యో! పాతకి తిమ్మరాజెంతటి ఘోరకృత్యమున
కుఁ గారణంబయ్యెను? దీనినుండి వానికివచ్చిన ఫలమేమి? హా!
అశమాధములకు ఫలమేమికావలయును? తమకేమేలునురాక యెం
తటిచెడుగు తమకైనను దానినినోర్చి, పరులను బాధపెట్టుదురు
ధురాత్ములని భర్తృహరివచింపఁదా? అయ్యో! ఇంతటి దురవస్థ వ
పురికిఁ దురుష్కులనుండి వచ్చియుండిన నాకేసంతాపముండదు
వైరులు వైరులను బాధించుట యొకవిధమైన న్యాయమేను. అయ్యో!
మనకు బంధువయి సామంతప్రభువయి ముఖ్యలోచనమంతియై

సకలభాగ్యసమేతుడయిన, యీసలకము తిమ్మరాజున కిట్టిదుర్బుధి
పుట్టినందులకు నేజింతించెద. ఏమనికొనిన నేమిప్రయోజనము?

వేంకటరాజు—అన్నా! ఆదుష్టాత్తుని క్రూరకర్తృంబు నోట వచింపనేల?

సీ॥ వివిధకళోపేత విద్యజ్ఞనార్జిత! పుష్టుకాళిని సగ్నిపాత్తుఁగలపె.

ప్రాగ్రాజశాశ్వోప పాలితంబగు రత్న! మణులనుబాడి జేసి మహినిఁగలపె
సవమండలాటిక నావివేకాధిక! వనిజసంపదలను వహిఁగలపె ॥

చెలిపాలములుదున్ని - చెలువారుకాఁపుల! కలుములు కీలలఁ గలయఁగలపె ॥

గీ॥ జననదేశాభిమానంబు గనక- వచ్చు! స్వావమానంబునైనను సరకుఁగొనక

దారపుత్రుల సుఖమును- దారవోసి! పట్టణంబెల్ల గడియలొక బాడుజేసె ॥

అట్టిపాపాత్తునామంబు నుడువనేల?

తిమ్మప్పనాయక—అన్నా! ఇన్నిసంకటములకుఁ గారణము మేము. నాఁ
డు నీవు పుల్లవిఱచినరీతిఁ బలికినపలుకులు మావీనులకు ములుకులై
తోఁచెను. నాటి నీ హితవాక్యంబులకు మేము సమ్మతించియుండినఁ
గట్టా! యిట్టిచెట్టలెట్టు పుట్టుచుండెను? ఉచితానుచిత జ్ఞానంబు లేక
మేము కపిముష్టి న్యాయమనుసరించితిమి. ఫలమనుభవించితిమి.

చ॥ అనుచితమంచు నెన్నక, దురాత్తునిబోధకులొగ్గి, నాఁడు మే!

మనిన దురుక్తులన్నియు, మహత్త! క్షమింపుమ. బుద్ధిభాద్యులై

నినుఁ బరిమార్పఁజూచిన, వినీతులునీచులు వీరటంచు నీ

వనక, యశఃగ్రహింపుమ. దయామతి! ఇంద్రునిమంది పోవుమా॥

(అందఱునమస్కరింతురు.)

రామరాజు.—సోదరులారా! నన్నీ రీతి మీరుమన్నించితి రేయని సంతసిం
చితి. అయిన నిది సంతోషసమయంబుకాదు. ముందు జరుగఁదగిన
కార్యంబు లనేకంబులున్నవి. వానినిగురించి విచారిత్రము.

గోపానాయకుడు. — సోదరా! విచారించునదేమియున్నది? ఈ దినం
బుననే రామరాజు పట్టాభిషేకంబని చాటించి కర్ణాటకరాజ్య సిం
హాసనంబధిష్టించి రాజ్యమేలుము. ఇంతకంటె వేఱేమియున్నది?
వాజప్పనాయక. — నిజమాడితివి. నాడే మనమీపని నలుపవలసియుం
డెను.

నరవరనాయక. — నాడిటు మనమొనరించియుండిన నిన్నికష్టము లెటు
వచ్చుచుండెను?

రామరాజు. — సోదరులారా! నాయందు మీకుఁగల ప్రేమాతిశయంబు
న మీరిటు పలుకుచున్న వారు. రాజునయి, రాజ్యమేలుతలంపు నా
కుఁ గలనైనఁగలుగదు. రాయలవంశమున నిలిచిన పసిబాలుఁడు
సదాశివరాయఁడుగదా? ఆచిన్న చిటుత తలిదండ్రులేనివాఁడుగదా?
వానిచెట్టఁబట్టి రాజ్యమునకుఁ బట్టముఁగట్టుట లోకసమ్మతము, న్యాయ
సమ్మతము, శాస్త్రసమ్మతము, దైవసమ్మతము.

తిమ్మప్పనాయక. — సోదరా! నీవాడినమాటలు హితములేను. రాజు
బాలుఁడగును. మరల కన్నకష్టంబు లిప్పటివలె మూడునని భయమ
య్యెడు.

రామరాజు. — అన్నా! నీమనంబెఱింగితి.

చ॥ అసనికనేల? యేల మనమందుఁ దలంచితినేని. రాజ్యము.

గొన నెపుడేని చిత్తమునఁ గోరితినేని. మదీయభూమి

పాలున కశుభంబునేయ మదిల్పొగ్గితినేని. నఘోరరారవం

బసు నరకంబు పాలగుడునేయ్య నిజంబిది దైవసాక్షిగ ॥.

గోపా॥ — (అందులులేచి) సోదరా! అంతటి ప్రతినయేల? సత్యము
నకు మీఱిన వచనంబు నీనోటవచ్చునే? నీయిష్టానుసారంబు నడు
పుము. నీయాజ్ఞానువర్తులమై మేముండెదము.

రామరాజు. — అటులయిన నీదీనముననే సదాశివరాయలకుఁ బట్టాభి

షేక మహోత్సవము సలుపుదము రండు.

(అందఱు) మంచిది.

నిష్క్రమము.

తృతీయరంగము.

విద్యానగరము — అంగడివీధి.

తందనానపాటలవారు. ఇకననేక వినోదములు సలుపువారు. పటాణి.

తందనానపాట. — రాయలచరిత్రము రాణ వినిచెదము. రండీ జనులారా!

ఆయువు హెచ్చుచు నాపదతొలఁగును. అంతవినుడయ్యా.

సాశువబిరుదును నందిన కులమున, జనియించెను బెద్ద

సాశువనరనింగరాయఁడు భువిని, సాహసవంతుఁడు.

అతనికిఁబుట్టిరి కృష్ణరాయలు, అచ్యుతరాయలు

మతివంతులు మఱి బలసంపన్నులు. మాన్యులు ధరలోన.

కృష్ణరాయలకుఁబట్టము గట్టిరి, కీర్తి పరుండనుచు

గృష్ణవేణి తనమేరగ నేలుచు జిహ్మండయ్యెభువిని.

పోర్చిగీసువా రతని పొందును గూర్చి చేరువేళ

నేర్చెను నూతనవిద్యలెల్లను నేర్పుమీఱ రహిని.

బీజాపూరముననుండు తురుష్కులఁబిలుకు మార్చెరాజు

భూజనులెల్లరు పూలుచల్లుచుఁ బూజచేయఁగాను

గంగవంశజుల లొంగఁజేసె రణరంగమందు రాజు.

బంగరుపాలకి నెక్కివచ్చెఁ దాఁడుంగభద్రకడకు

చోళపాండ్య దేశముల జయించెను చోడ్యులుగా రాజు.

ద్వితీయాంకము.

- ఆలమునందు మేలుసిరుల తామందించిరి వారు
 గోలకొండను కొల్లఁగొట్టెను కోవిదుఁడు రాజు
 నేలనుబడుచు మ్రొక్కుచు సుల్తాను నీశరణని వేడ
 వాలమ్మలువిడి వాలము వదలుచు వానిని దయఁజూచి
 మేలుమేలనుచు నభయములిచ్చుచుఁ దాలిమిఁగాపాడె
 రాయచూరును చూఱఁగొనుచును రాయలు వెలయంగ
 భోయని భామిని సుల్తాను యటచుచుఁ బోయెను వెఱచఱచి
 కలబురిగీ రాజ్యంబును నెల్లను- కలఁచి కలఁచె రాజు
 కలఱొనైనను నతనిపేరువిన నులికిపడఁగ నరులు
 సలబత్తానునిబట్టి చంపెను| కలనుకెక్కి రాజు
 వెలవెలఁబారుచు నసాదుఖాను| పెడలె వెన్నుఁ జూపి
 తురుష్కు నారుల రాణివాసఁపు దుఃఖమడఁచె రాజు
 సురాపానపు మత్తునెల్లను స్రుక్కించెను రాజు
 కృష్ణరాయలు కీర్తిమంతులై విష్ణుపదముఁజేర
 కృష్ణవేణిని దాటిరి యవనులు, కేరుచు హిందువుల
 రామునిబలె భువి నవతరించిరి రామరాజుగారు.
 ఈమహిఁ దురుక రక్కసులెల్లరు, నీగలవలెఁబార.
 భల భల భల భల రాయచూరు వడిఁబట్టె రామరాజు.
 మలకలెల్లరు తెలతెలబారఁగ మారిమసఁగినటుల||
- ముదము గదియగా ముదగలు కోటను ముట్టడించె రాజు
 ఎదలుపగలఁగా యవనులు పారిరి యెవరిదిక్కు వారు
 ఫటఫట పోయి భటకలు దుర్గము పట్టె రామరాజు
 కుటీల తురుష్కులు కూడుగానక మటమటమాడంగ
 గోలకొండకు నహమన్న గరుకుఁ గూడికఁ గల్గించి
 ఆలంబున బీజాపురు వారిని నేలకుఁదప్పించె
 బీజాపురు సుల్తానుకుఁదోడయి బీరమున వెడలి
 అది నహమ్మదు సుల్తానును వే గాజువాఱు జేసె

యవనుల కావర మెల్లఁ గూలిచి యవని నేలె రాజు
 యవన యవతులు ముసుమలు విడిహిం దువుల సేవసేయ
 రామరాజు సామాన్యఁడె యా రామరాజు కాడే?
 భూమినింతటి పుణ్యపురుషుఁడు పుట్టఁబోడు విచుఁడీ
 యవనరాక్షసుల పాలియముఁడుగా నవతరించె రాజు
 భువిలోఁ గీరితిఁ బడసి మించెను- పూజ్యుఁడు రామరాజు
 భలె భలె భలె భలె భలె రామరాజును- బ్రస్తుతింప వలదె?
 యిలఁగల జనులు మేలుమేలని- నిలిచి కొలువవలదె?
 నై నై నైయని రామరాజును- సకలజనులు గూడి
 వాసిగఁ బాటలఁ బాడుచు మనుఁడీ- వసుధను జనులార!
 బీదల సాదల సాదరతను గని- బిక్షమియ్యుండయ్యా!
 పేదిని నిలుచును శాశ్వతంబుగ- మీకీరితి మిగుల.

ఈరీతి నంగడివీధిలో వినోదములు జరుగుచుండును.

పైపాటవినుచుండిన యొక పటాణి పండ్లుకొఱకుచు.

పటాణి.—ఏమీ! ఈ దేశంబునందుండు తురుష్కులు హిందువులచే నీ
 రీతిఁ బరి భవింపఁబడుచున్నవారా? ఎంతటి యమానుషంబిది! మ
 హాత్మదీయ మతస్థులు, మదించిన మాతంగములు రసాలదండముల
 ఖండించు చందంబున, హిందువులను నఱకుచుందురని ముందుచరిత్ర
 కారులు వ్రాసిరికదా! అట్టిపరాక్రమవంతులేల యీహిందువు
 లకుఁబాగ్గి మాన ప్రాణ ధనంబులు గోల్పోవుచున్నవారో తెలియ
 దయ్యో? గోవానుండి రామేశ్వరమువఱకు నెవరితో సంభాషించినను
 రామరాజు యొక్క కీర్తివర్ణనమేగాని వేఱొకమాట వీనులఁబ
 డదుకదా? ఈ తందనానపాటలవారు హిందూ రాజులను మితిమీరి
 నుతించును. దురుకల నతి హేయముగఁ గేరుచు బాడిన పాటలు

నాహృదయశల్యములై నాటెను. ఏమిసేయుదును! .....

అహోచనలేల? నాతల్లిచెప్పినరీతి నీపట్టణంబుననే యీరాజువద్దనే నేజేరెద. దేదీప్యమానంబగు దీపికాంచలములఁ జలింపఁజేయు పవనునిమాడ్కిఁగొన్ని దినంబులుండి యుంఝూమారుతంబుబలె విజృంభించి వానిని నశింపఁజేసెద. ప్రపంచంబెల్ల నేకాహుతిగఁ గొనఁజాలు హుతాశనుండుక దారువునందుఁ దనప రాక్రమమెల్ల న డఁచికొని మటుగుపడినటుల నేనును నీదేశమునందుండి సమయము వచ్చినపుడు సమవర్తింబలె నటించి యీరాజ్యము షీఁజింపఁజేసెద. వారాశిప్రావృతమేది నీవలయ సామ్రాజ్యంబు పారశీకుల పాలా నరించి ప్రాణంబులు త్యజించెద. తురుష్కకర కృపాణధారలచే గర్ణాటకాంధ్ర భూపతుల దేహములనుండి రక్తము స్రవించి ప్రవా హములై కృష్ణ తుంగభద్ర నదులలోఁగూడి పారుచుంతువఱకు నా కు నిమరపట్టునా? ఇదికదా పటాచీయగు నాపౌరుషము!

సీ. భర్తాంచలౌజ్వల భాసితధ్వజముల నేలఁగూల్పక నేను నెగడఁగలనె?

సర్వభక్షకురీతిఁ బర్వి యీపురినెల్ల భష్టంబుచేయక బ్రదుకఁగలనె?

పన్నగంబునుబట్టు పక్షింద్రుకైవడి జనులఁగారింపక మనఁగఁగలనె?

స్వర్భానుఁడొదిగి భాస్వరు మ్రింగుచుండాన నుర్వీశుమ్రింగక యార్వగలనె?

ప్రళయపావకు రీతి నేఁ బ్రజ్వలించి

యాంధ్ర కర్ణాటకాఖ్యుల నాజినోర్చి

యేరులై వారిరక్తము పారఁగనక

యిలఁ బటాచీగ మేనున నిలువఁగలనె?॥

ఇట్టిదికదా నాప్రతిజ్ఞ? ఇదిచెల్లించనేని నీభువి నాబ్రదుకు వ్యర్థము ఇచట జరుగు విశేషచమత్కృతులుఁ జూచుచు సమయమువేళ రాజుదర్శనంబు జేసెద.

నిష్క్రమము.

తురీయరంగము.

ఆస్థానము.

రామరాజు- పటాణి- సేనాని- ఆషాబి- తిరుమలాంబ.

రామరాజు.—(స్వగతము). ఆహా! భామినీ సుల్తానులను కీలుబొమ్మల
 నుజేసి సూత్రధారుఁడు బొమ్మలనాడించురీతి నాడించుచున్నాడను.
 అహమన్నగరు గోలకొండ నబాబులకు నైకవత్సరఁగల్పించి గ
 ర్వాగ్రేసరుడైన బీజాపూరు సుల్తానుపై దండెత్తులాగున ప్రోత్సా
 హపఱచితిని. భీతిలి చీకాకుపడి సుల్తాను ముగ్ధి నతఁజేఁగాచి రాయ
 మారు కొటను సాధించితి. బీజాపూరు సుల్తాను నాశరణాగతుఁ
 డైన తోడనే వానికి సాహాయ్యపడి వానికి బోధించి గోలకొండ
 నబాబుకు కూలీకుతుబ్బాపైన దండెత్తు లాగొనరించి వానినోడింపఁ
 జేసితి. మరలవానినిఁ బ్రోత్సాహపఱచి యహమన్నగరుపై దండె
 త్తులాగొనరించి సాహాయ్యముగ నాసేననిచ్చి హుశ్యేని నిజాముషా
 నోడించితి. వానిచేదనివందక తురుష్కుదేవాలయములఁగూల్చి
 ప్రాశ్నన మందిరములందు గుఱ్ఱములఁ గట్టించితి. రాణివ్హాసస్త్రీల
 కనేకులకు మోముముసుగుల బాధఁదప్పించి నానగరములోనియు
 నదనుల బానిసలగానుండ నియమించితి. హిందూ పూనినీమణుల
 నవమానపఱచిన ద్రోహులు మని సంతకాలమును మఱవనటులఁజేసి
 శ్మశాంతిఁజేసితిని. ఇంతచేసినను నాకికను సంతసము కలుగదాయె
 ను. అరురుష్కుల రూపుమాపి ధరిత్రికిఁ బవిత్రతఁగల్పించెద. అటు
 నేనుగూడ నాకుండవట్టదు.

సీ॥ పారసీకులనెల్లఁ బారఁదొలినఁగాని ప్రాణమునిలుచునే భద్రముగను?
యవనులగుమి నెల్ల - నవసేకిందప్పింప కున్ననీరాజ్యము సన్నగిలదె?
చంద్రధ్వజులనెల్లఁ జంపకవదలిన వాసికెక్కునె చంద్రవంశమిలను?
అల తురుష్కులఁబట్టి నిలఁ గూల్చుకున్నను రామరాజ్యంబెట్లు రహికినెక్కు?

తొల్ల సుల్తానులను నేలఁదొక్కి పిదప
భామినీరాజ్యమేలెద భవ్యముగను
రాజ్యతంత్ర ప్రవీణత రహికినెక్కు
దిశలనెల్లెడ నాంధ్రుల యశమునిండ॥

ఇదికదా నాప్రతిని. తురుష్కులనేకులు నాసేవకుఁబోఁబడిరి. తురు
ష్కునారులనేకులు నాబానిసలయిరి. ముదగల్లు నబ్బాబు మదించి
ననుధిక్కరించిన కారణంబున వానిని జయించి కోటకొల్లఁగొట్టి
యా నబ్బాబు బిబ్బీలలో నొకతెనుఁబట్టి తెచ్చులాగున సేనానికి నా
జయొసంగియుంటిని. వాండలుఁబానరించితెననిన్ని యొకసుందరీమణినిఁ
బట్టితెననిన్ని వాఁసినాఁడు. వాఁడురాఁదగినదీ దినమేకదా? ఎందు
కురాక తడసి యుండును?

పటాణి.—మహాప్రభూ! ముదగల్లుకుఁ బోయిన సేనాని నబ్బాబునుబా
రఁదొలి పట్టణము నిట్టునఁగూల్చి నీటుఁగులెక్కి పాటలాధర నొక
తెనుఁచెఱఁగొని తెచ్చితమదర్శనంబునకు వేచియున్నవాఁడు.

రామరాజు.—రానిమ్ము.

సేనాని.—ఆషాఢీని వెంటనిడికొని ప్రవేశము).

మహాప్రభూ! వందనమ్ములు. మీయాజ్ఞ శిరసావహించి చేయునద
తయుఁ గోరంత కొఱంతలేనటులఁజేసి యీచేడియను చెఱఁబట్టి తె
చ్చితిని. తమయానతి వేచినవాఁడను.

రామరాజు.—సేనానీ! ఈమానిని మోమునకు ముసుగుల దొనఁగు
లేల? వదలింపుము.

(పటాణి లోలోఁబండ్లు కొఱుక్కుచుండును.)

సేనాని.—(ముసుగుఁదీయును.)

ఆషాఢి. మ॥ ఖిల! దుష్టాత్మక! నీచకర్త! యిటులఁ గంజాక్షులఁ మానినీ
యల మానంబులు బాప నీకు నగునే? హా! పాతకీ! భూమికిఁ
బలువైపుట్టితివీవు. మంచిది. భలా! నిర్భాగ్య! నాయశ్రవుల్
జలధిఁ బోలుచు ముంచు నీకులము రాజ్యంబంతయుఁ నమ్ముమా॥

రామరాజు.—ఏమీ! ఈసీనజాతి మాయలాడి శంకవీడి, కడుదుడుకు
తనమున మాటలాడుచున్నయది?

ఆషాఢి.—ఓరీ దుష్కులాధమా! నేసీనజాతి దాననా? ఏమికూసెద
వు? మాననీయమైన మహమ్మదీయఁ గులజురాలను గానా? నచా
బు వంశమునఁబుట్టిన దాననుగానా? నీవొకమానవుఁడని నేనెంచి
యున్నఁ గదా మాటలాడను సందేహింతును? ఇకదుడుకు మా
టలాడితివని నీవిటులుడికెదవా? మానిని మఱుగువడి యుండునంత
వజకుఁగదా దాని మాననీత్వము? ముసుగువిడి ముందఱికి వచ్చిన
పుడు నీయట్టిమూఁఘుని లక్ష్యపెట్టినా? గద్దకువచ్చినటుల నీకేండ్లువ
చ్చెనుగాని బుద్ధిరాదాయె. ఓరీ క్షత్రియవంశ పాంశనా! నీయం
తఃపురనారీ మణులను పరులుపట్టి బాధించిన తఱి వారి మానసంబు
లెటులుండునో నీవాలోచింపవైతివిగదా? శీ, శీ, నీముఖముజూచినఁ
బాపంబగు. నీచెఱకుంజిక్కిన దానను. నాప్రాణంబుఁ దీయుదువోకె
బాసనుచేసెదవో? బంధించెదవో? చేయునదెల్లను జేయుము. నీబు
ద్ధిజాడ్యత వెలి వేసికొనుము.

దాసి.—(ప్రవేశించి) మహాప్రభూ! అమ్మగారు తమతో సంభాషింప వచ్చి కాచి యున్న వారు.

రామరాజు.—(స్వగ) ఈకాలంబున రాఁగారణం బేమి యుండును? (ప్రకా) (దాసింజూచి) రానిమ్ము (సేనాని పటాణులఁ జూచి) మంచిది. మీరిప్పుడు వెళ్ళి నేఁబిలిపించినపుడు రండు.

(పటాణి సేనానులనిష్క్రమము).

(తిరుమలాంబ ప్రవేశము).

రామరాజు.—(భార్యంజూచి) దేవీ! నీరాకకుఁగతంబేమి?

తిరుమలాంబ.—నాథా! నేటిదినంబు నావ్యసనంబునకుఁ బారంబురేక యున్నది. ఏమి సేయుదు?

రామరాజు.—దేవీ! కారణంబేమి?

తిరుమలాంబ.—(నలుదిక్కులుఁజూచి ఆషాఢీనిగాంచి) నాథా! ఈస్త్రీ యెవతె?

రామరాజు.—నాతీ! ముదుగల్లు నవాబు వంశజురాలు. నేఁబట్టితెప్పించితిని.

తిరుమలాంబ.—నాథా! ఈబిబ్బోకవతికి బిబ్బిలముసుఁగుండ వలెను గదా? తీయించినవారెవరు?

రామరాజు.—రమణీ! నేనేను.

తిరుమలాంబ.—నాథా! నేఁజెడితి చెడితి. నిన్నటి కల సార్థక మయ్యె లయ్యె! ఎంతటికారణం బొసఁగెను?

రామరాజు.—నాతీ! నీకలతీరేమి పలుకుమా?

తిరుమలాంబ.—నాథా! ఏమని నేఁబలుకుదును? దృష్టాంతముగ నేఁడి
చట సంభవించినదంతయు నేనిన్నరేయి కలఁగంటిని.

రామరాజు.—(ఉలికిపడి) ఏమీ! ఏమీ! ఈదినంబున నగు కార్యం బంత
యు నిన్నరాత్రిమే కలహోఁగంటివియా?

తిరుమలాంబ.—అంతయేగాదు. ఈరాజ్యంబునకు సంభవించు విపత్తు
త్వైతము నేఁగంటిని.

రామరాజు.—నాతీ! కలహో వార్తలు నిజమగునా? ఇట్టిస్వల్ప విషయ
ములు విపత్తునకుఁ గారణంబగునా? పిచ్చిదానవు నీవు. అన్నియు
నమ్మెదవు (ఆషాఢీనిఁజూచి) ఓసీ! వగలాడీ! నాపట్టణమందలి వే
శ్యాంగనకు దాసివైయుండుము. నీకావరసువుడుకదా యడఁగిపో
వును.

తిరుమలాంబ.—నాథా! ఆస్త్రీవిషయంబున నీవేకట్టడిపలుకులు పలు
కకు. ఆనారి నాపరివారములో నొకతెగ నుండనిమ్ము.

రామరాజు.—దేవీ! సకలదేశంబులు నేనేలిసను నన్ను నీవేలుచున్నావు.
ఇదికదా స్త్రీల మాయామహిమ. మంచిది. అటులనే చేయుము.
నాకుఁ గార్యమున్నది. పోయివచ్చెద.

తిరుమలాంబ.—మంచిది. నాథా! పోయిరమ్ము.

(రామరాజు నిష్క్రమము)

(ఆషాఢీనిఁజూచి) బిడ్డా! నీవెవరిసుతవు?

బిడ్డా. నీ పుడమిఁ బాతకులని యెన్నఁ బడెడివారి

లోన నే నగ్రగణ్యనే లోలనేత్ర॥

ఏల నాతల్లిదండ్రుల జోలి నీకు?

తైవగతులను దప్పింపఁదర మెమనకు?

అమ్మా! నన్నేమియు నడుగకు. నాకీశరీరము భారముగనున్నది. బ్రదుకు వెతయని తోచినది.

తిరుమలాంబ. — అమ్మా! ఇంతచిన్న వయసున నీకింతటిరెగువ పుట్టుటకుఁ గారణంబేమి?

ఆషాఢి. — తలవ్రాతయే కారణము.

తిరుమలాంబ. — తల్లీ! నీవిపుడు న్యసనమున మునిగినరీతిఁదోచెడు. అంతటి వెసనమ్మనకుఁ గారణంబేమి? నీతలినండ్లులనుండి నినుఁబాపిరనిమా? పరులు నిను జెఱబట్టిరనియా?

ఆషాఢి. — జననీ! వైరులుకుఁగ్రహీతి పరులపై దండెత్తిపాణంబులు తీయుట నహజమేను. దానికిదుఃఖమేల? అట్టిసమయమ్మన బాంధవవియోగమ్మ నైజము. దానికి వెసనమేల? తరుణులను జెఱపట్టుట మావారుచూపిన దారియ. దానికిఁజింతయేల?

తిరుమలాంబ. — బిడ్డా! మఱియేల యీచింత?

ఆషాఢి. — ఉ॥ మానిని! అడువారికిని మానముగాదె సమస్తసంపదల్?

మానమువీడి యీమహిని మానినలుండఁగఁ బోలునే సతీ?

మానక నీదు భర్త యనుమానమొకింతయు మానసంబునక

గానక, నాముసుంగు వెలిగాఁబడవైచి వచించె హీనత॥

అమ్మా! మహమ్మదీయ॥ ఘతములో మోము ముసుఁగుదీసి పురుషులను జూచిన తరుణీమణికిఁ బుణ్యగతులులేవని విధులున్నవి. ఆ నారీమణిని దురుష్కులు నిరాకరింతురు. కావున నేహపరముకు రెంటికినిఁ జెడితిని, అట్టియునికి భువినుండనేమి? మండనేమి?

తిరుమలాంబ. —

చ॥ తరుణిరొ! నీదువాక్యములు ధర్మములేయగు, మందిరంబులకై
దిరముగనెల్ల సౌఖ్యములందీరిన నాడులకున్. బరావనీ
నరు లదలై యరుల్బుఱచి నారులం బట్టినవేళంగల్గునే
దురితములెందు? నిక్కమిది. దుఃఖము మానుము. తోయజాననా!

విడ్డా! నీశీలత నినుఁగాపాడును వెసనమేల? బలవంతులు బలవంత
మ్ముగ నబలలంబట్టినపుడు పొడవినపాపములకు భాగరులు పురుషు
లగుదురుగాని తరుణులుగారు. ఇదినిజము. శాస్త్రసమ్మతము. దీనికిఁ
గుండవలదు. నామందిరంబున సుఖమ్ముగనుండుము. మంచినమయ
మువచ్చినపుడు నిను నీతలిదండ్రుల వశపఱచి నీవన్నివిధంబుల సుఖం
బు లనుభవించునటుల నేనొనరించెద. నావిభుఁడు నీకేయపక్యతి
యొనరించియుండినను తుమింపుము.

అషానీ. — తల్లీ! దిక్కులేనిదీనురాలి పాలిటి దైవముగ నీవు ప్రసన్ను
రాలయి ననుఁగాపాడితివి. అటుకాదేని వారాంగనాపరిచారిక
రాలనై దురితకర్తములెన్నియో యాచరింపవలసినదిగనుండెను.
నీవే యింకనాపాలిటితల్లివి. నీసరసనుండెద.

తిరుమలాంబ. — అటుచేయుము. నీవు బలుబడలికవి. ఇంచుకవిశ్రమించు
కొందువు రమ్మ.

(నిష్క్రమము.)

ద్వితీయాంకము—పంచమరంగము.

(విద్యానగరములో నొకతోట.)

అషాబి—పటాణి.

అషాబి.—(ఏకతముగఁగూర్చుండి చింతచేయును).

నీ॥ నేలపై నడవఁగ నేల? నీపదములు మాయనంచునతల్లి మాటవిసక॥

“ ముష్టల ననుజీరి మోదాశ్రువులుగార్చి మమతనుగను తండ్రిమాటవిసక॥

“ ఏమికారలెనప్పు యెఱింగింపవే? యని మందలించెడియన్నమాటవిసక॥

“ బంగారు గొనముల సింగారవతియని సాటివారనియెడి మాటవిసక॥

“ ఎన్నిదినములుగడచనె! నేమి నేయు

“ దాన? పరగృహవాసంబు తప్పదయ్యె

“ దైవమా! యేమి పాపము దలంచి నన్ను

“ భువినిఁబుట్టించితివి యాడుపుట్టువుగను?

(చింతించుచు) అయ్యో! ఎంతటి విపదబ్ధిని నేమునింగితి! నాశ్వసనంబు పశమిపంజేయ నాపతివ్రతాశిరోఁషణి తిరుమలాంబ యెన్నెన్ని విధంబులఁ బ్రయత్నించినను నాకాసతీఁషణిమాటలు మలుపుతై నాటుచున్నయవి. రామరాజునుపేరు నావీనులఁబడినపుఁతయు మొనగలసూదులతో నాదేహమెల్లఁ గ్రుచ్చినట్లగుచున్నయది. వానిపొడవడగఁజేయు శూరవరుండీ ధారుణినొకఁడైన లేదాయెన? అద్వి తీయుండగునట్టి వీరాగ్రణికి నేద్వితీయఁగనుండ నపేక్షించెద. అట్టి బలశాలి నన్ను యిల్లాలుగఁజేకొన నొల్లఁడని వానికిదాసి నైయుండ

దనుగాని నోరున్నదని బీరములుమేర మీటులాగునఁబలుకుచు మూరె
 డుమినములు వేఱ్వేఱఁబఱచిదువ్వుచు కార్యభాగమున భీరువులైన
 పందలమోమైనఁ జూడఁగలనా?..... హా హా. ఆనాఁడాస్థానం
 బున సన్నవమానపఱచినపు డొక శూరుఁడు పండ్లుగిటగిట గొటు
 కుచు తనకత్తిపైఁగేలుసాచి మరలవదలి మోమువంచికొనెను.
 వాఁడు నాసీనస్థితిఁజూడనోపక దానినిమాననోపక బాధపడినవాని
 రీతినాకునగపడెను. వానిని మరలఁ జూడను సమయము తటస్థింపద
 య్యె. వాఁడెవఁడో తెలియ వాయె. చూడనుందరుఁడు. వీరవరుఁడు
 గానగపడెడు. వాఁడిపుడెచటనుండునో?

పటాణి.—(స్వగ) హా. ఆచెలినిఁజూడక యీయిల నేనిలువంజాల.

ఉ॥ యుద్ధులుగుల్కు మోముపస ముంచెను మోహపు నీరధి న్నటా!

నిర్జ్వర రాదుకన్నులకు నిక్కముగా, మఱివచ్చె నేనియున్

ముద్దియరూపు స్వప్నమున ముంగిటనిల్చినలాగుదోఁచెడిన్

సుద్దులికేల? యాసుదతిఁ జూడక కూడక నిల్వ నేభువిన్ ॥

అయ్యో! ఆయింతిని జూచుటెటుల? చూచితినిపో, ఆ రామామణి న
 నుఁబల్కరించునో, అబల నవమానపఱచిన తఱిఁజూడనోవిన నిర్భా
 గ్యుఁడని నను నిరాకరించునో? హా! హస్తమా! ఆనాఁడు నీసామ
 ర్థ్యంబు వీడి నిశ్చేతనపదార్థంబురీతి స్తంభించితివేల? ఎత్తినకృపా
 ణంబును మరల వరలో దూర్చితివేల? ఆదురాత్ముని శిరము ఖండింపక
 కరుణదాల్చితివేల?... (నిట్టూర్పు విడుచుచు) ఒక వేళ త్వరపడి య
 నాలోచితంబుగ వాశశిరము దుఱిమియుంటినిపో ఫలితమేమగుచుం
 డెను? ఆమానిసిమణికి నవమానంబుదప్పుచుండెనా? నాప్రాణంబు
 లునక్కుచుండెనా? అవివేకుఁడని పేరొకటివచ్చుచుండెను. నాపూ

నిశప్రసక్తికి భంగము కలుగుచుండెను. ఇంతయేకదా? ఆనాదీక్షణి యితోటలో దూఱినదని సిగ్గులికెను. ఇది సమయము, దానినిఁ బల్కరించెద. ఆనాడు నేఁబడినది తలమిడికిదగిన కారణంబులు చెలిపెద.

(ముందటికిఁబోయి దూరమునుండి ఆషాఢీనిఁజూచి).

సీ॥ అందమై మన్తసౌశందమై నెలఁతేని చందమై చెన్నెందు సకియమోము!
శుద్ధాష్టమీచంద్రశుభబింబమునుబోయి బంగారుఫలకమీసాలతలము!
గొప్పలై మూలలుగొనసాగి కృష్ణల కప్పుల సుప్పారు కలికికనులు!
ఇంచుకొనవంచియుంచిన యపరంజి ననఁదీరు నునుపారు నాతినాను॥

సీ॥ ఔరశృంగారసౌష్ఠ్యం బార! యిచట!

థాతనిర్తాణిపుణతఁదగె నయారె!

కవుల యుపమలుసాలవు కలికిఁబొగడ!

నాతరమె? చాలు పోయెద నాతికడకు॥

తోయజాననా! ఈతోటనొంటిరిగ నుంటకుఁ గారణంబేమి?

ఆషాఢి.—(దిగ్గునలేచి) అయ్యా! స్త్రీలొంటరిగనుండు తఱిఁబురుషులు

వారిసరసఁజేరుట యీరాజ్యములోఁ జెల్లు మర్యాద కాఁబోలు?

పటాణి.—సారసానన! నేనేరీతి నీసరసఁజేరినది నీకు విరసమని తోఁచెనే

ని యీతఱి నేఁబోయి మరల నీయాజ్ఞయైన సమయమునవచ్చెద.

ఆషాఢి.—(తలయూచి) అయ్యా! నీవెవఁడవు?

పటాణి.—సాతీ! తోతయనక యీరాజును నేవించుసేనానులలో

నేనొకఁడను.

ఆషాఢి.—నీవేకులస్థుఁడవు?

పటాణి. — పూజనీయమైన మహమ్మదీయకగులస్థుడను. అందునఁబ
టాణిని.

అషాది. — ఏమీ! మహమ్మదీయక గులస్థుడవా? కావుననే యాకుల
మునకింతటి వ్యాకులతఁగలిగె.

పటాణి. — నారీమణీ! ఏమి యీరీతి నిరాకరించి పలికెదవు?

అషాది. — అయ్యా! ఆస్థానమున నాఁడాదురాత్ముడు పఱచినభంగపా
టును గనులారఁజూచుచుండిన మనుజుడవునీవుగావా?

పటాణి. — (నెట్టార్చు విమచుచు) సీరజాననా! ఆనిర్భాగ్యుడనునే నేను.
ఏమి సెయుదును? యత్నములేక యూటకయుంటిని. త్వరపడియుంటి
నేని నంతకంటె హెచ్చుపరిభవము నాకంటియెదుట నీకగుచుండెను.
నాప్రాణము లెపుడోపోయియుండెను. నేఁబూనినశపథము వ్యర్థ
మగుచుండెను.

అషాది. — అయ్యా! నీతండ్రి యేకులస్థుడు? హిందువుగనుండును. కా
నిచో రోషావేశకాలంబున నింతటిదీర్ఘాలోచనాయతమతి తురు
ష్కులకుఁగలుగురా? ఆమాటలిపుడేల? నీపూనిన ప్రతినయేమి?

పటాణి. — అతివా! అది యతిరహస్యంబు. దానిని నాప్రాణంబునకంటె
హెచ్చుగఁగాపాడవలెను.

అషాది. — అటులయిన నీప్రాణంబునకంటె హెచ్చుగనుండు వారికే
నీరహస్యంబుఁ దెలుపుము.

పటాణి. — రమణీ! నాప్రాణంబునకంటె హెచ్చు నీవనికాదా యిన్నిది
నంబులు నీచారిఁగాచి యీధినంబున నినుఁగాంచి ధన్యుడనైతినిని
తలచితి?

అ॥ కామిని! భావమేల? నినుఁగాదని దాఁచెడి మంతనమ్మ నా
కేనియునుండునే? మరునియేపుల కోవక స్రుక్కి సోలుచున్
నే మనుదారి నిక్కముగ నీవని నెప్పుడి నమ్మి నేడఁజూచు
భామిని? నిన్నుఁజేరితి నబద్ధముగాదిది. నమ్మమామదిన్ ॥

భామామణి! భావంబున నిట్టితలంపును బూని నినుజేరినవానికి నీ
కుండెలుపని తలంపు మఱియొకటియుండునా? నాదారవయి నీవు మిం
చితివేని నారహస్యంబు నీకు నెఱింగింపక మఱియేరికిఁదెలుపఁగల
వాడను?

అపూబి.—పురుషనర్యా! స్త్రీలు స్వతంత్రలా? అది నీవెఱుఁగవా?

పటాణి.—రక్షించుకర్త లేనితఱి వారిజాతులు స్వతంత్రలుకారా?

అపూబి.—శూరాగ్రణి! ననురక్షించుకర్తలు కలుగు సమయమురాదా?

ఈదుప్తులు పడ్రదోయు కష్టవారిధిలోనే నేమునింగి పోదునా?

పటాణి.—వారిజాక్షి! అట్టిదారి నేఁగోరుదునా? అదితప్పించుటకు నే
నొనరించుయత్న మే నానుడివిన రహస్యము.

అపూబి.—అంతటిసంతోష సమయంబున నీకు సంతనమ్మ గూర్పనని నీకు
సందియమా? అంతటికృతఘ్నురాలనా? దైవము నీయుద్యమంబునకుఁ
దోడయి యీరాజ్యమునుండి ననుఁ దొలఁగించితివేని ననుసార్వకాల
ము రక్షించుకర్త నీవని నీవశముననుండెద. ఇది ముమ్మాటికి నిజము.

పటాణి.—రమణీమణి! మనోహరమ్ములగు నీవాక్యజాలమ్ములు నావీను
లలో నమృతపు సోనలు నించినవి. ఈరాజ్యమునుండి నినుఁ దొలఁగిం
చునది నాపౌరుషంబున కొకవిషయమ్ముకాదు. ఈహిందూరాజ్య
మునే నేదొలఁగింప యత్నించుచున్న వాడను,

అపూబి.—హా! హా! అంతటి సంతోష సమయమ్ము తటస్థించునా?

పటాచి.—అంతయొనరించినకదా నాకు సంతసమ్మగు. మనకులమునకే సంతసమ్మకలుగు.

(లోనుండి ఆపాదీయను శబ్దమువినవచ్చును.)

అపాది.—నాపేరనెవరో పిలుచుచున్నవారు. నేఁబోయవచ్చెద. న. మయము చిక్కినపుడెల్ల నీవిచటికివచ్చి మాటలాడిపోమ్ము. నేవె. యే.

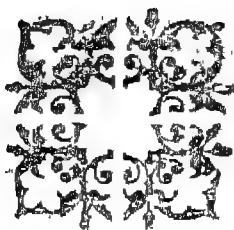
(నిష్క్రమము.)

పటాచి.—(స్వ గ||) నేఁడుగదా నేధన్యుడనైతి. నాకోరినకోరికలీరికలెత్తెను. ఇకఫలమునకు మూలము నాప్రయత్న మే...భామినీ సుల్తానులు పొరుషంబువీడి భానులంబలె నసూయాపరులై శుష్కకలిహములచేఁ దమతమరాజ్యములను దామే శుష్కింపఁ జేయుచున్నవారు. ఆకారణరిబునఁగదా యీహిందూరాజు మాయావింబోలి మాయలుపన్ని వారిఁ బరిపరివిధములఁ బరిభవించుచున్నవాఁడు. వారిలోనైకమత్యముండిన నీహిందూరాజ్యమెపుడో పోయియుండెను. ఇపుడేమాయెను? ఎటులనయిన నొకసందర్భము గలిగించుకొని దీజాపురమునకువెళ్ళి సుల్తానులకు వైకమత్యతఁగల్పింపఁజేసి యుద్ధసత్తికలిగినపుడు హిందువులలో సమ్మాహకలహములు పెంచి యుగళచల పాలిన్మృత్యువునయ్యెద.... హా! ననుఁజూడ నిచ్చయించి నాన్న దీజాపూరుకురమ్మని జాబువ్రాసినదిగదా? ...పోవలెను. ఈ రామావణి నాపైఁగోపమున మాటలాడినపుడు నాతండ్రి తురుష్కముకాకని పొడిచివచించెను. నాతండ్రివిషయంబున నాతల్లిని పేదనొకపుడెల్లఁ గన్నీరువిడుచుచుండెనుగాని యథార్థమెఱిగింపద.

య్యో. నాపుట్టుకనుగుఱించి యెద్దియో యొకరహస్యమున్నది. నా
తల్లికిఁ దెలిసి యుండవలెను. కఠినతవహించి యామెనుబ్రబ్బించి వా
స్తవము బెలిసికొనియెద. నాచర్య నాతల్లి మనంబున కించుకన్యేశక
రముగనుండును. పటులకానీ నావార్త నేఁ దెలియకతీరదు. నిన్నటి
దినమాస్థానమునకువచ్చిన సంగీతపాఠకునకు సంభావన తానియ్యక
యీరామరాజు నీజాపూరు సుల్తానుకుఁ గాగిదమువ్రాసెను. ఆపాఠ
కునిఁబిలిచికొని నేఁబోయి యీరెండురాజ్యములకు వైరముపెంచె
ద. చేయునదంతయుఁజేసెద. రామరాజువద్దకుఁ బోయెద.

(నిష్క్రమము.)

రామరాజ చరిత్రము.

తృతీయాంకము. — ప్రథమరంగము.

— (0) —

నీజాపూరు. — కాళరాత్రి.

కాళరాత్రి. —

నీ జాత నీ తురుక్కులకు సాయము సేయఁగ నెంతజూచినా
నీ జాత మూర్ఖులై, మలివంతులుగాదు, స్వదేశనాశనం
నీ జాతను చింతలేక కలహింతురు, హిందువులుబ్బినవ్వఁగా!
నీ జాతమదిరెప్పుడుయ్యెనిది హీనతకేనెటులోపగానగు?
ఈ పాదసేకులకు నపారసంపదఁగలిగింప నేఁబడు ప్రయాస మంతయు
నీ జాతమెప్పుడు. మచ్చరమ్మ పెచ్చుపెటిగి వీరు తమలోఁదాము కల
హింపి చింతలేక నాశనమునకు వైరులకు దారిఁ జూపుచున్నవారు.
హిందువులు కుందుగానక నా వైరులగు సరస్వతీ భార్గవుల పాలనచే
హోచ్చుచున్నవారు. ఇది నేఁగన్నులారఁగాంచి యోర్చుఁగలనే? ఈ
యజ్ఞములకు వైకమక్యతఁగల్పించి హిందువులపై మతద్వేషంబుఁ
పెట్టి దానినిచేంచినఁగాని నాకు వైరిశుద్ధికి దారి కలుగదు. అట్టితఱి
నీ జాత చింతలేకదా నాపరాక్రమము! విద్యాధనము తనకున్నది
యెఱుంగఁజూపక నన్నెన్నిమాటలాడెను! ధనసంపద తనకున్న
ది యామాయలాడి భార్గవి యక్కయనియైన నను గౌరవింప
కొన్నాకాదుచు మాటలాడెను! కొన్నిదినంబులు వీరు నిక్కీనీర్తి
పైకి వచ్చు. పేరిపోసరమీసరమ్ములు తుదకుఁదేటతెల్లమగు. ఇప్పు
నీ జాత దిక్కుఁగించి బాధించి యీదేశమునుండి తఱుమకున్న నా
జాతమెప్పుడుదేరియో! నా పౌరుషనామము కాళరాత్రియూ! కాళ

రాత్రి యాజ్ఞలు ముందు కందురుగాక.

(నిష్క్రమము.)

తృతీయాంకము.—ద్వితీయరంగము.

నీజాఫూరు.

ఏడిల్షా, కుతుబ్షా, మంత్రులు, పటాణి, సంగీత పాఠకులు.

ఏడిల్షా.—(కుతుబ్షానుఁజూచి) మిత్రమా! చిర కాలవైదైన పూజేను నిజాంషాను జయించి మించితినను సంతసంబు నా మానసంబు న కించు కయైనఁ గలుగదుగదా? మన మతమునకే జన్మ స్వేషియైన రాజు రాజు సాహాయ్యమునఁగదా నేజయముగఁటిని. అట్టిజయము మన రాష్ట్రక్షయమునకుఁ గారణంబని యనయము చింతించుచున్నాడను. అయ్యో! ఆహిందూరాజు తననుండి జయముగలిగెనని పదించి మనమతమందిరములలోఁ గారానిపనులన్నియుఁ గావించెనని వింటిని. కన్నులారఁగఁటిని. మిన్న కయఁటిని. ఏమి సేయుదును? ముదగల్లు నబాబు సుతను చెఱఁబట్టి తనయాస్థానమున మోముముసుఁగుఁడప్పించి యవమానపఱచెనట. అకటా! భామినీ సుల్తానుల దుర్దశకెంత చింతించినను తీరకయున్నది.

చ॥ కటకట! మిత్రమా! కఠినకాలము ప్రాప్తిలె మాకు నితఱి

కుటిలవిచారులై మిగుల కుట్రలు పన్నుచు హిందువుల్ మహిమా

త్కటపదవిన్ వహించి యధికారము మాపయిఁజేయుచుందుర

న్నిటమశకున్ విరుద్ధముగ. నేనెటు కన్నులఁ జూచి యోర్చుదున్?

కుతుబ్షా.—మిత్రమా! గతమునకు వెతయేల? ఇన్ని విపత్తులకుఁ గారణంబు నీవుగదా? చక్కఁగ నాలోచింపుము. అహమన్నగరు వారిపై నిర్ణిమిత్త విరుద్ధంబుఁబెంచినది నీవుకావా? నిష్కారణముగ నాపై రణమొనరింప సమకట్టినది నీవుకావా? ఆహిందువుల మందిరమునకుఁబోయి యవ

మానపడియయినను వారిసాహాయ్యము వేడినది నీవుకావా? భామినీ సుల్తానులకిన్ని యమానుషంబులు సంభవింపజేసినది నీవుకావా? వ్రేలు మాపిన హస్తముమ్రుంగం జాలిన హిందువులు నిన్నింతటితో పదలుదురా? ఇప్పుడైనను నీమచ్చరమతి మాని నీమతమువారితోనైక మత్యముగల్పించిగొని హిందువులపై మతయుద్ధంబు సేసితివేనివారి గర్వమించుక యడగునని నాకుంవోచెడు.

ఏడిల్షా.—మిత్రమా! నీపలికినపలుకులు వీనులకు ములుకులై తోచిన ను నిజము విచారింప నవియన్నియు యథార్థములు, కార్యముమీరి నది, కర్తవ్యంబుగదా ప్రస్తుతమాలోచనీయంబు?

కుతుబ్షా.—మిత్రమా! నీవు నాహితము వింటివేని మనకోరికలెల్ల ఫలించు, అటుకాదేని భామినీ సుల్తానులెల్లరు విజయనగరాధిపుని పాదసేవ చేయుదాసులై యుండ వలసినకాలమువచ్చు.

ఏడిల్షా.—నీహితమెద్ది?

కుతుబ్షా.—మిత్రమా! అహమన్నగరు, బీడరు, బెలగాము సుల్తానుల తో నీవుమైత్రి యొనరింపవలయును.

ఏడిల్షా.—సఖా! బీడరు- బెలగాము సుల్తానులు ననునమ్ముదురు. అహమన్నగరు సుల్తానెటునమ్మును?

కుతుబ్షా.—నిజము- నిజము- వట్టిమాటలతో నతడు ననునమ్ముడు, మీ యుభయ రాజ్యంబులు వివాహబాంధవ్యములను పాశంబులంగట్టించి బడవలెను.

ఏడిల్షా.—అదియెటుల?

కుతుబ్బా. — హు శ్చేను నిజాంషా కొమార్తెయగు చాందుబీని నీరాణిగా
నైకొనవలయును.

ఏడిల్షా. — ఆహా! సంతోషముగా నొనరింతును. అంతటి సుందరీమణి,
యంతటి వివేకఖని నామానినిజేయు భాగ్యంబునకంటె మెచ్చుభా
గ్యంబు వేటొకటికలదా?

కుతుబ్బా. — మఱియొకటి. నీచెల్లెలును హు శ్చేను నిజాంషా కొమారుడగు
ముర్తిజాకిచ్చి పరిణయంబొనరింపవలయు.

ఏడిల్షా. — అదియెటులొనఁగూడును? నాసోదరి నేనెటులయిన డిల్లీ పా
దుషా కొమారునకిచ్చి వారితోసంబంధములు గల్పించుకొనవలెనని
యత్నించుచున్నాడను.

కుతుబ్బా. — అనవరతము నీవిట్టి దురాలోచనలు చేయుచుందువు కావు
న నిన్నెవ్వరునమ్మరు. పాదుషా సంబంధము, భామినీ సుల్తానుల
స్వాతంత్ర్యముపాలి బంధనముగాదా? పాదుషా యీదేశమునఁ
బాదముంచినచో భామినీ సుల్తానులకు నధికార్తియగునుగాని యధి
కారముండునా?

ఏడిల్షా. — నిజము - నిజము - నీవు దురాలోచన పరుడవు? నీయి
ష్టము రీతిఁగానిమ్ము! అహమ్మదు నిజాంషా నీయభీష్టంబునకు సమ్మతించు
చునా?

కుతుబ్బా. — ఆపని నెరవేర్చుట నాపని - నేనింతకుమున్నే వారినెల్లరఁ
గని హిందూరాజ్యనాశన కారణంబు లాలోచించినాను. నాయా
లోచనలకు నెల్లరు సమ్మతించినారు.

ఏడిల్ సా — మిత్రమా : నీహితమవశ్యానుసరణీయంబు. ఇక నాల
శ్యంబుచేయక చేయఁదగిన కార్యంబెల్లఁ గావింపుము. మిత్రమా !
అహింసారాజుతో వైరమునకుఁ గారణముఁ గనిపెట్టవలెనుగదా!
కుతుబ్బా. — దాని కేలయాలోచన ?

(ద్వారపాలకుండుకొకఁడువచ్చి వందనంబులిపి.)

ద్వారపాలకుండు. — మహాప్రభూ : విజయనగరమునుండి సేనానియొకఁ
డు తమవర్చనంబునకై ద్వారమ్మనఁ గాచియున్నాడు.

ఏడిల్ సా. — రానిమ్ము.

(ద్వారపాలకుని నిష్క్రమము.)

(కుతుబ్బానుజూచి) మిత్రమా ! విజయనగరము సేనాని యేల వచ్చి
యుండును ?

కుతుబ్బా. — మఱేమియుండును ? నీకెద్దియయిన నొకయాజ్ఞ యొనఁగు
టకు వచ్చియుండును. మనమందఱము తనపదదాసులనికదా యతఁ
డెంచియున్నాడు.

(పటాణిప్రవేశము)

పటాణి. — మహాప్రభూ ! వందనంబులు.

ఏడిల్ సా. — సేనానీ ! మీమేలికకు తేనుమా ?

పటాణి. — మహాప్రభూ ! ప్రబూరివార నిబేడాంధకార నివారకప్రచం
డకర తిట్టవానులు, విప్రులాభిమాతజాత ఘాజాతనిర్మూలనకరబృ
హద్భానులు. ఘోరవైరి నారీజనముఖకమలవినాశకర హిమభాను
లగు భామినీ సుల్తానులు కృష్ణపక్ష చంద్రునిబలె దినదినము తు

యించుచుండ మా యేలిక క్షేమంబునకుఁ గొఱంతయేల కలుగును?
కుతుబ్బా.—(సేనానింజూచి) సేనానీ - నీవు యథార్థము వచించితివి.
యత్నముతప్పి యుదరపోషణార్థమై నీవా హిందువులను సేవించిన
ను పుట్టుకనుండివచ్చిన మతాభిమానంబు మఱచుట సాధ్యమా? సే
నానీ! నీరాకకుఁ గతంబేమి?

పటాణి.—ప్రభువులారా! మారాజసభకొక సంగీతపాఠకుఁడు వచ్చి
పాడెను. దానికి మారాజుమెచ్చి వానికిఁదగిన బహుమానము వీరి
తో నిప్పించులాగు నాకాజ్ఞయొసఁగెను. ఇదియే నారాకకుఁగతంబు.
ఏడిల్షా.—ఏమీ! తనసభను పాడిన పాఠకునకు బహుమానంబు సేఁ
జేయుదునని మీరాజు తలఁచెనా?

పటాణి.—మహాప్రభూ! నేనించుక సందియింప మారాజు కోపగించు
కొని యాడినమాటలీసభను నేను వచింపనలవికాదు.

ఏడిల్షా.—సేనానీ! నీకేభయమువలదు, నీరాజుడిన పలుకులేవి?

పటాణి.—మహాప్రభూ! ఆమాటలు సేవకుఁడుగానున్న నాకే సర్వా
సహ్యముగనుండ మీరెటులోర్తురు?

ఏడిల్షా.—సేనానీ! మీరాజుసలిపిన కృత్యంబులన్నియు నోర్చిన నేని
పుడామాటలకుఁ గినియను. ఆలస్యంబు సేయక పలుకుము.

పటాణి.—ప్రభూ! తాను క్షాణముచేత మోక్షపని భామినీ సుల్తా
నులు తలతోఁజేయుదురని నిండుసభను బలికెను. నేనది సహింపక
యెదిరించితి. నన్నుసైత మవమానపఱచి సంగీతపాఠకునిఁ బిలిచి
కొని నీవేహుప్తుని నాకాజ్ఞయిడెను. మహమ్మదీయనుల కింతటి దు
రవస్థ కలిగెనేయని కుందుచు వచ్చితిని.

ఏడిక్కి.—(మండిపడి) సేనానీ! అవమానాన్నింటి నీవు తప్పించు
చున్నావని నీ ముఖభావంబు దెలిపెడు. ఆరాజు సేవమాని నీవితట
నాసేనానిగ నుండుము.

కుత్తుబ్దా.—(సేనానింజూచి) నిజము- సేనానీ! నీవచటి స్థితిగతులు
చక్కగఁ దెలిసినవాఁడవు. సమయము వచ్చినపుడు మాజయ
మునకు సాహాయ్యుఁడుగా నుండువు. పటాణివై హిందూరాజును
గొలుచుటకంటె నవమానంబు వేఱొకటికలదా?

పటాణి.—మహాప్రభూ! నేనీదేశపువాఁడను. నాతల్లి యిపుడీపురి
నున్నది. కావున నేనెచట నిలిచినను నామానసము నాప్రభువుల
యిన సుల్తానుల రాజ్యాభివృద్ధిఁ గోరుచుండును. ఇదినిక్కపుమాట.
ఆహిందూరాజునునేఁ గొలిచినను దన్నాశనంబునకే నేదారివెద
కుచుండును. అందులకుఁ గారణంబున్నది. మీరీరీతి నిర్వీర్యులై కుం
దుటఁజూచి చేయునది లేక యత్నముమీటి యచట నిలిచినాడను.

ఏడిక్కి.—సేనానీ! నీయభిప్రాయంబు దెలిసితి. అంతటి సమయము
వచ్చినపుడు వైరిమండలములలోనున్న నీవు మావాఁడుగా నుండువని
వాగ్దానమిచ్చినచో హిందూరాజ్య నాశనముకుఁదగిన మార్గంబు
వెదకెద.

పటాణి.—మహాప్రభూ : మీమతదాసునుండి వాగ్దానమా? వలయున
నిన నాచేయుప్రతి న వినుఁడు.

శీ॥ క్షీరసీరన్యాయ మారసి వారిలోఁ గలసియుండుదుఁ గొంతకాలమునఘ
సమ్మహాకలహంబు సంఘటిల్లఁగఁజేసి, సంక్షోభమొనరింతు సమరమునను.
కలనులోఁ దగఁబారి బలము పైఁబడనెన్నఁ గార్యము చెడునని కలుచి కలఁత
సంకులయోధులంబు సంధించిన తఱి వేచిరాజు శిరంబు దూఁచివైతు॥

అదియు నిదియును జేయుదుననుచుఁబుక

నేల? కర్ణాటకాఁగ్ర భూమిశ సార్వ

భామపదవిని నీడ్చి మీ పాదకమల

ములనుజేర్చెద నిక్కము ముదముగనుండి॥

ఏడిల్షా.—సేనానీ! ముదమందితి. మనమతస్థులందఱేట్టి మతాభిమాను
లై యుండినచోఁ బ్రపంచంబున వేటొకమతము బుట్టియుండునా?
సేనానీ! నీవెంబడించిన సంగీతపాఠకుఁ డెచటయున్నవాఁడు? పి
లిపింపుము. ఆహిందూరాజుతోఁ గలహంబున కీవిషయంబే మూఁ
కారణంబొనరించెద.

వటాణి.—మహాప్రభూ! చిత్తము. అతనినిఁబిలిచి కొనివచ్చెద.
(వటాణిపోయి వెలినున్న సంగీతపాఠకుని పిలిచికొనివచ్చును.)
మహాప్రభూ: ఇతఁడే నావచించిన సంగీతపాఠకుఁడు.

ఏడిల్షా.—అయ్యా: ఏదీ నీ సంగీతప్రజ్ఞ వెల్లడింపుము
సం॥ పా॥ మహాప్రభూ! మంచిది. (ఏవోయొక కృతిపాడును.)

ఏడిల్షా.—పాపము- ఈపాఠకుఁడు దేశదేశపు నీరుద్రావిన కారణం
బున వణుకుడు వాయువులేచినది. చికిత్సచేయింపవలెను. తత్కా
రణంబుననే రామరాజిచటికిఁ బంపియుండును (ఎవడురాసేవకుఁ
డు! అని పిలుచును.)

(సేవకుని ప్రవేశము.)

సేవకుఁడు.—మహాప్రభూ: సేవకుఁడు వచ్చినాడను.

ఏడిల్షా.—ఇనుపగరిపెలు రెండుకాఁచి యీపాఠకుని గొంతుజెనుక
రెండు వాతలుజేయుము.

పాఠకుడు.—మహారాజా: నాకువాయువులేదు. వాతలువలదు.

ఏడిల్షా.—అయ్యా! నీవు భయపడవలదు. త్వరలో గుణమగును.

నీ పాటలు నీవు పాడుచుండుము.

(పాఠకుడు పాటలుపాడుచుండును.)

సేవకుడు.—(రెండు గరిటెలుతెచ్చి వెనుకనుండి వాతలువేయును.)

పాఠకుడు.—హా! హా! యనియఱచి లేచి గంతులువేయును.

ఏడిల్షా.—అయ్యా! నీకు రోగము గుణమైనది.

పాఠకుడు.—ప్రభూ! నాప్రాణము పోయినది.

ఏడిల్షా.—అయ్యా! నీప్రాణము పోయినను బోసిమ్ము. నీకిట్టిరోగము మరలరాదు.

పాఠకుడు.—అగ్నిపుటము పెట్టిన మీదట రోగమువచ్చునా?

ఏడిల్షా.—అయ్యా! నీ వివాహమునకన్నియు బహుమానముగనిచ్చి పంపవలెనని మీరాజుగారు మందలించినారు. ఇచ్చటనే మీవివాహంబుచేయించెద (సేవకునిజూచి) సేవకా! ఒకమతంగకన్యనుబట్టి తెమ్ము. ఈబ్రాహ్మణ వరునకిచ్చి పెండ్లిచేయింతము.

పాఠకుడు.—ప్రభూ! అట్టిపెండ్లి నాకేల? ఊటకవదలిన నాదారినేఁ బోయెద.

ఏడిల్షా.—దారినడచుటకు నీకు వాహనము వలదా? నీకది నవీన వాహనముగనుండవలెను గదా? (సేవకునిజూచి)

సేవకా! బాగామదించిన చాకలింటి గాడిదపై నీ పాఠకుని యెక్కించి ముఖముపై మూడున్నామములుంచి విజయనగరపు రాజున గరమున వీనిని వదలిరమ్ము.

పటాణి.—ఏమండీ సుల్తానుగారు! విజయనగరపు రాజునకుఁ జేయు మర్యాద యిదియేనా? అతనిసాహాయ్యమున మీరందిన మేలు మఱచి తిరా! ఇచటజరిగిన యవమానవార్తలు వారికి నేఁ దెలుపనని తలఁచి తిరియా? ఇంతటి యమానుషకృత్యమా?

వీడిల్షా.—సేనానీ? హిందూరాజునకు నుహమ్మదీయన్ సుల్తానులు చేయు మర్యాద లింతకంటె హెచ్చులేవు. నీవు వైశిష్ట్య వెళ్ళి మానుండి మీరాజపుడపుడు కొనిన ప్రదేశములెల్ల మాకు మరల నిడి మాశ రణాగతుఁడయి యుండినచో మేమతని సామంతరాజుగా భావించుము. కాదని కలహంబునకు వచ్చినచో వానిదేశమెల్లఁగాల్చి బూడిదచేయుదుము. ఈవార్త రామరాజునకుఁ దెలిపి బదులువ్రాయించుము. నీవు వెడలిపోము.

పటాణి.—ప్రభూ : బాగుగనన్తానించితిరి, ఇచటిమాటలు ప్రాణముండువఱకు మఱవను. పోయివచ్చెదను.

పాఠకుఁడు.—ప్రభూ ! పోయివచ్చెదను.

వీడిల్షా.—అయ్యా : నా సేవకుఁడు నీకేయాయాసంబు గానీక ఖరవాహనముపైఁ బిలిచికొని పోవును. ఈపట్టణమున నెక్కించి విజయనగరాధీశుని యాస్థానమున దించును. టేమముగఁబోయిరమ్ము.

సేవకుఁడు.—రావయ్యా! రా! అని పిలుచుకొని పోవును

పాఠ||—(స్వగ||) ఇది శ్లాకర్త. ఇన్నిదినంబులు సంగీతవిద్య నేర్చినందుకు ఫలము.

(నిష్క్రమము.)

వీడిల్షా.—(కుతుబ్బానుఁజూచి) మిత్రమా! హిందూరాజుతోఁ గల

హంబునకుఁ గాలుద్రొవ్వితిమి: ఇంక మనలో నైకవత్సము గలిగిం
చునది నీ హారము.

కుతుబ్షా.—సఖా! ఆవిషయంబున నే సందియములేదు. ఇది కాలహార
ణంబునకుఁ గాలంబుగాదు. వైశమే వేశ్యుడము.

ఏడిల్లోషా.—మంచిది. (నిష్క్రమము);

తృతీయాంకము.—తృతీయరంగము.

—(*) పటాణి. అతనితల్లి మహాబూబుబీ. (*)—

పటాణి : యా! తల్లీ! యేమికతంబు నీవిటులవంతకాజిక్కి యేమాట రం
జిల్లెన్బల్కక, మోమువంచెదవు? వాసిన్బాసి. నాపల్కులకా
జిల్లెన్బా! యహితంబులుండునె? యశశ్రీయుక్తుడౌవుత్రు రా
గిల్లెన్బా! జేయక మానమునదగునె! గేయంబె? మాటాడవే.

మాతా : నాపలుకులకు మాటుపలుకక కన్నీరు గార్చుచు మోము
వంచితివేల? నేనడిగిన ప్రశ్నయందుఁదప్పేమి? సుతుఁడు తనతండ్రి
కులనామములు, స్థితిగతులు, తెలిసికొనుట తప్పా? ఎన్నిమారు
లు నేనా విషయమున నిన్నడిగినను నీవు వ్యసనంబు సూచించుచు
మానము పహించెదవేల? ఎవరయినను నీ తండ్రిపేరేమని నన్నడి
గిన నేనేమి బదులిడుదు?

మహాబూబుబీ.—(నిట్టూర్పు విడుచుచు) కుమారా! నీవు పలుమారు
నన్నీరీతిఁ బ్రశ్నించుచువచ్చితివి. అక్కాలమునందేల్ల నాకు మితిలేని
వ్యాకులత సంభవించుచుండెను. అదికని నీవు నన్నీ విషయంబునఁ
ప్రశ్నింపమానితివి. మానితివని సంతసమందియుంటిని. మరల నీ

తూరి కుచ్చి క్రుచ్చి యడుగఁజొచ్చితివి. వలదనినను పవలవు. నీ తండ్రియునికి నీకుఁదెలియనిదే మేలు.

పటాణి.—మాతా! జనకుని కులనామములఁ దెలియని ముతుని జన్మ మేల? అదియెఱింగింప సంకోచంబు నీకేల?

మహాబూబునీ.—కుమారా! అది తెలిసినచో నీకువచ్చు లాభ మేమి?

పటాణి.—తల్లీ! అపుడుగదా నాజననాన్నత్య హీనతలు నాకుఁదెలియును.

మహా॥.—(చింతించుచు) కుమారా! మొఱకుపట్టు పట్టి యూరీతి ననుబాధించుట ధర్మముగాదు. ఆమాట లిఁకఁజాలింపుము. పుత్రా! నిన్నేలు రామరాజు సుఖమున నున్నవాఁడా? నీయందు శ్రేయ త ప్పడుగదా?

పటాణి.—తల్లీ! ఆ రామరాజు సుఖంబునకే లోపంబులేదు. అతఁడు నా విషయంబున మిక్కిలి ప్రేమఁజూపుచున్నాడు.

మహా॥.—కుమారా! నీవతని భయభక్తులతో నేవించుచున్నావా?

పటాణి.—అమ్మా! అది యేమోకాని నేనతనిఁ జూచినప్పటినుండే యెప్పుడెప్పుడు వానింబట్టి చంపుదునాయను తలంపుగలుచున్నది.

మహా॥.—(సిట్టూర్పు విడుచుచు మోమువంచికొని) కుమారా! ఏలీ నవానిపై నీ వట్టిద్రోహములఁ దలఁచుటన్యాయమా?

పటాణి.—తల్లీ! అది ధర్మముకాదని యెన్నిమారులు నేఁదలఁచినను వాఁడు మన మతస్థులనుంచు ఖాధలను జూచినపుడెల్ల నాకాతలంపు మరల నిమ్మడించుచున్నది.

మహా॥—కుమారా! హిందూరాజులకు మనమతముపై దాక్షిణ్యముండునా? మనమతమువారికి హిందువులపై నభిమానముండునా?

పటాణి.—మహమ్మదీయకు గులమునబుట్టిన నేనట్టి హింసలు చూచి యోర్వఁగలనా? అయ్యో! పోయిన సంవత్సరమున ముదగల్లు న బాబు బిడ్డను బట్టితెచ్చి యాస్థానమున నవమాన పఱచి మోము ముసుగుఁదీయించెను.

మహా॥—ఏమీ! ఈదుర్గుణమును నతడింకను వదలలేదా?

పటాణి.—తల్లీ! “ఇంకనూ వదలలేదా” యనుకారణంబేమి?

మహా॥—కుమారా! చిన్ననాటినుండి యా రామరాజునకిట్టి దుర్గుణంబులు గలవనియంటిని.

పటాణి.—అవ్వా! అదిసికెటుల తెలియును?

మహా॥—(ఆలోచించి) వినకలిచే.

పటాణి.—తల్లీ! అట్టి దుర్గుణాధికుండు వాఁడనికదా నేను వానిఁజంప బ్రశ్నజ్ఞ చేసినాడను.

మహా॥—కుమారా! ఇట్టిబుద్ధి నీకుఁ దగదు. ఏలినవానిపై ద్రోహంబు తలఁచుట తనతండ్రిపై ద్రోహంబు తలఁచుటకాదా?

పటాణి.—తల్లీ! దుర్మార్గుఁడు తండ్రి యయిననేమి? మఱియెవఁడైననేమి? శిష్యుఁడేకదా?

మహా॥—తల్లీ! భూరిదయామయాత్మఁడగుచుకొన నేలభూమిశుభుర్గుణముల్ దాసునకెన్నఁగానగునె? యాద్రోహంబు నిస్తుంపదే? చనదీచెడ్డతలంపు మానుమిద? వంశక్షీణమికార్య మెవ్వనికైనకదగునేర? చేటగును యావజ్జీవ, మాలింపరా!

పటాణి.—తల్లీ! పరమతస్థుని బాధించుట దోహమా? ఎవరిది ద్రోహము? ఎవనికి జేటగును?

సీ॥ రాచించి పైదు పటాణి యాదిగఁగల
మనమతస్థులు హెచ్చి మనుదురమ్మ.
భామినీరాజుల - నామము జనులకు
దండనతఁత్రమై యుండునమ్మ.
యవననాతీగణ - మవమానకీలలఁ
జిక్కక మాన్యతఁజెలఁగునమ్మ.
విగ్రహపూజ స - మగ్రము లయమయి
యేకమతమ్మిల నెసఁగునమ్మ.

గీ॥ నీదుపుత్రుని సత్కీర్తి నిండునమ్మ.
ఇందుఁబాతకమెద్దియుఁ బొందదమ్మ
నిందరాదమ్మ మతము పెంపొందునమ్మ
కుందవలదమ్మ సంతసమందవమ్మ.

తల్లీ! ఇట్టికార్యములనుండి పాతకమువచ్చునా? మనమతమును వృద్ధిపఱచుట తప్పా? అది శ్రేయోభివృద్ధికి ముప్పుగునా?

మహాబూబునీ.—(చింతించుచు. స్వగతము) (వీనిమార్గము వేఱయినది. ఎట్లులనైన మరలింపవలెను.) తనయా! ఆ రామరాజు నీకేద్రోహంబొనర్చెను? అతని విషయంబున నింతకఠినత వహింపనేల? నీవచటఁజేరిన కొన్నిదినంబులలో నీకు సేనాధిపత్యమిచ్చి కరుణించెనుగదా? నీయెడలఁ బుత్రవాత్సల్యము జూపుచున్నవాఁడుగదా?

పటాణి.—తల్లీ! అతఁడు నాకే మేలొనర్చినను నాకది కీడుగం దోచుచుండును. తల్లీ! అతని విషయంబున నీకేల యింత యభిమానము?

మహా.—(అలోచించి) తనయా! వాని పేరనిన నాశరీరము నిట్ట నిల్వగ
మండుచున్నది. అయినను వాడు నీతండ్రియని నీకింతదూరము నీతి
దెలిపితి.

వటాణి.—(ఱిచ్చపడి) తల్లీ! ఆ దురాత్ముడు నాజనకుండెటుల?

మహాబూబునీ.—తనయా! నన్నీ రీతిఁ బ్రశ్నింపఁదగదు. చిన్ననాఁడు
నాభర్తవాని బాధలకు గుఱియయ్యెను. నేఁజెఱఁజిక్కితి. నాభర్త
మడసెను, ఆ రామరాజు నా యిలువాసిఁజెఱిచెను. నే నినుఁగని
యాపురిఁజేరితి. కొన్నిదినంబులు నినుఁబెంచి సంరక్షణాధికారి య
తఁడనియెంచి యతనివద్దకు నినుఁబంపితి. ఇక నన్నే ప్రశ్న లడుగకు
ము. నాకుదేహమెల్ల వడకుచు నేలఁబడురీతినున్నది. నేను లోపల
వెళ్ళి యింఁచుక విశ్రమించికొనియెద.

(నిష్క్రమము.)

వటాణి.—(చింతించుచు) నామనంబెంతటి వ్యాకులతకు నాకరంబయ్యె
ను? ఈ యడుగరాని ప్రశ్న నాతల్లిని నెనేలయడిగితిని? నాతల్లివ
లసనినను నేనేల మొఱకుపట్టు పట్టితిని? రెండువిధముల సంకటము
నాకుఁ బ్రాప్తిఁచెనుగదా! ఏమిచేయుదు? నాపట్టుదల సాధింపఁబ
ట్టు పట్టితి నేని పితృసూతకుఁడయ్యెద. వదలితి నేని నాప్రతేనకు భంగ
ము కలుగు. ఆ బిబ్బోకవతి యెదుట యెన్నెన్నియో నీరములు పలి
కితి. భామినీ సుల్తానులకు జయము గలిగించెదనని నేఁడుగదా యీ
సుల్తానుగారి యెదుట మాట యిచ్చివచ్చితి. ఇవియన్నియు నారడి
పాల్పించి నే భువిమనుటెటుల? ..... (తలయూచి) ఏమీ! నా
తల్లియమి పలికెను? ఆ రామరాజు పేరనినఁ దనశరీరము నిట్ట ని

ల్వన మండుననికదా పలికెను. నాతల్లిని నెంతబాధపెట్టి యవమానపఱచెనోగదా? అయ్యో! నాతండ్రిని వీడెంత బాధపెట్టెనో! వీనిద్వౌష్ట్యమునకుఁ దుదికలిగింపక వదలితి నేని మహిలో మహామృదీయ౯ మతమే యడుగంటులాగొనరించునుగదా. ఇట్టియుద్యమంబున నోడితి నేని నాకగు నష్టమేమి? నాశరీరక్షయమా? అందులకు నే సరకు సేయను. నాతల్లి వ్యసనమా? ఈఘవి నామె బ్రదుకు గడియలపై నున్నది. అది యొక విషయములొనిది కాదు. ఇక నా వలచిన నారీమణి విషయమా? నాయనంతర వేనరే గతినందిన నేమి? ఒకవేళ నాయత్నము ఫలించెనేని నైతసంతసము నా కుండలుగు? ఆయువతి నాచెంతఁజేరును. నేనొక నభాగిణిగా దేశపాలుడు. నాజననమూల మెవటికిఁ దెలియు? అదిరహస్యముగ నుండినం జాలు. నాయుద్యమంబునకీయుదంతంబు టొక్కలు కట్టెను. చూపెద నాపరాక్రమము.

ఉ॥ ఆజిని, రామరాజుఁడగటార్చి యశంబునమించి నామతం
బోజనుబెంచి యాంధ్రవిభులొటిలి సత్వమువీడి దాసులై
వీజపురాధినేత పదపీఠమే మాబ్రదుకంచు నెన్నఁగా
యీజనురెల్ల నన్నునులియింపఁగఁజేయుదు నన్నిరీతులన్.

ఇదినా నిర్ధారణము. ఇకనిందుండి కాలంబుగడపనేల? నాతల్లి నూటడించి వీజపురిఁ జేరెద. ;

(నిష్క్రమము.)

రామరాజు చరిత్రము

—* తురీయాంకము. ప్రథమరంగము. *—

విద్యానగరము, అంతఃపురము, రామరాజు, తిరుమలాంబ,

కమలాక్షి. (సఖి.)

తిరుమలాంబ.—(తల్పమునఁ బరుండి యదరి దిగ్గునలేచును.)

కమలాక్షి.—అమ్మా! అటులేల భీతిలిలేచితివి? దేహమంతయు వడకు
చున్నదియే! కారణంబేమి? కన్నీ రేలగారైదవు?

తిరుమలాంబ.—కమలాక్షి! నా కేమియో భయమయ్యెడి. ఎన్నడును
లేక యీనాఁడు పగటిపూట నిద్రవచ్చెను. నిద్రలో నేఁ బడరాని
కష్టములనుభవించితి. మనరాజ్యవైభవమొకదినములో నీటంగలసి
పోయెను. నేనపుడు పడినకష్టంబు నోటనుడువనలవికాదు. అందుల
కు శృంగారముగ నాశరీరమంతయు నపశకునములకు నాలవాల
మైనది. ఇదిగోచూడు. నాకుడికన్ను మిడిసిపోవునట్టదరుచున్న
ది. నాకుడిఘజ మెగాదిగ నెగురుచున్నది. నాకుడితొడ చెదరు
చున్నది. అయ్యో! సఖి!

సఖి! ఎంతటి విపదల్లి నెదురీద సమకట్టి దరిగాననైతి నిత్తఁజేసిందరువి!

ప్రాణము కరమునుబట్టి త్రోచెను గటా! కరుణయించుక లేక కాశరాత్రి!

మంగళకరమైన మంగళసూత్రము తెంచె జ్యేష్ఠాదేవి తెంపుమిగుల!

సఖి! వాహనములఁ గాలించి వెడలించె పురినుండి వెడగుశక్తి!

గీ॥ నిట్టనిల్వునఁగాలెను పట్టణము!
చెట్టుగుట్టల పాలయి చెడరిపాళి! ..
సాంపుచెడి కాలుసేతులు సొమ్మసిల్లి!
నిలఁసుగూలితిఁ బాపిష్టి కలనుఁగంటి॥

చెప్తే! కమలాక్షీ! నా కేమియును దోచకయున్నది.

కమలాక్షీ.—అమ్మా! ఇంచుక యూహిడిల్లిము. అది మేమియోగాని
యిప్పటికిఁ గొన్ని దినములుగ నీముఖవికాసమే తగ్గిపోయినది. బ్రా
హ్మణులను బిలిపించి శాంతిచేయుంపవలెను. పట్టణదేవతయైన య
ల్లమ్మకు బలులిచ్చి యుత్సవము సల్పుము. ఇందునుండి నీకే యపాయ
ములు గలుగకుండును. చింతించినఁ బ్రయోజనములేదు.

(రామరాజు ప్రవేశము. కమలాక్షీ నిష్క్రమము.)

తిరుమలాంబ.—(లేచి రామరాజు కూర్చున్న పిమ్మటఁ జింతించుచుఁ ద
లవంచికొని కూర్చునియుండును.)

రామరాజు.—ప్రేయసీ! నాతోఁబ్రయుములాడక చింతకదలవంకొని
కూర్చుంటివేల? నారణోత్సాహంబునకు నీక్రేఁగంటి చూపేగదా
ప్రోత్సాహశక్తి? ఇంచుకనాదిక్కుచూడుమా? నీకింతటిదుఃఖం
బునకు నెద్దికారణంబై పరిణమించె. చానా! ఆతురక మొఱకులను
రణరంగమునఁ బిలుకుమార్చు వఱకు నాకు సుఖములేదు గదా! ఆ
పని నిప్పుకొనరింప సమయము వచ్చినది. రేపటిదినంబుననే యుద్ధ
సన్నద్ధుడై నేవెడలుటకు సిద్ధపడి యున్నాడను. నీయనుమతి వేడ
వచ్చినాడను.

తిరుమలాంబ.—(దిగ్గునలేచి) ప్రాణేశ్వరా! నన్నుమన్నించి యీతూరి
నీరణసన్నాహములు నిలుపుము. ఆ మలకలతో కలయిక నెఱపుము.

నన్ను మండ్నివుము. త్రితయతరుణి యారీతి రణోత్సాహ భంగము
కలిగించుట యనుచితమనునది నాకుందెలుసును. అయిన నీతఱి
నేనట్టి యుత్సాహపు మాటలాడుటకు నోరు లేవకున్నది.

రామరాజు.—నారీమణి ! ఎమి యచ్చెరువిది ? ఎమి విపరీతంబిది ? ఈ
బుద్ధి నీకెపు డలవాటాయెను? శస్త్ర జీవికులగు త్రితయులు భీరువు
లై పోరువదలుదురా? నాతీ! యారీతి భీతిఁజెందుటకుఁ గారణంబేమి?

తిరుమలాంబ.—ప్రాణనాథా! అదియేమియో కనులు మూసినతోడనే
చెడుకలలు పడుచున్నవి. మనజనులందఱు నైశ్వర్యముతోఁ గోలు
పోయినట్టు కలగంటిని. ముఖ్యము నామాంగల్యమున కే చాంచల్యము
సంభవించినట్టయ్యెను. ఇదిగో నా దక్షిణశరీర భాగమంతయు నవశ
కునముల కాలవాలమాయెను. ఏమిసేయుదు?

రామరాజు.—కలనాదా ! ఇట్టికలగా నిన్నుగలఁతపటచెను? కోకిలా
లాపా! ఈ యపశకునములా నారణోత్సాహ భంగసూచకములు?
వలజా! వలదీపలుకులు.

తిరుమలాంబ.—

చ॥ వదలుమ నాథ! యిట్టితఱివైరము; వేఁడెదనిన్ను; మానుమా
కదనము. కాలదేశములు గాంచుమ; యెంచుమ నాదు వాక్యముల్
ముదమని పోరఁబూనినను మూడునుచేటొక కాలమందు; నీ
వదిమదిసెన్నమా; సుగములందుమ. నాహితమాలకింపుమా॥

ప్రాణనాథా ! ఎటులనయినను నామాటలుమన్నించి యీతూరి పో
రుమాని యా మలకలతోఁగలసి యుండుదురని ప్రార్థించుదానను.
మీపదములపైఁ బడుదానను.

రామరాజు.—దేవీ ! లెమ్ము. ఏటిమాటలివి?

చ॥ కలశుకునెక్కి పాటు మలకతోగని నవ్వంగ నింటనుండఁగాఁ

గలనె? మృగేంద్రుడై త్రక్కినిఁగాంతిఁ చొలంగుచుఁభీతిఁగాఁ గునే

కలభమునచ్చునంచు? మదిఁగానవుగా! జగతీతలంబునఁ

బలుకరె యుద్ధభీరువని భండనశూరులు నన్నుఁ జూడగన్?

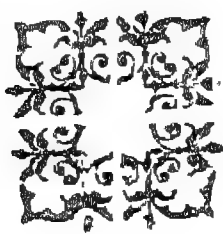
కామినీమణి! తురకలు మితిమీరికేరి నను మాటలాడిరంట, ఆమా
టలు దుస్సహములైనవి. వారిని నామావశిష్టులం జేయక భూమి
పై నేమన నేమి? చననేమి? నాయుద్యమంబునకుఁబ్రతి పలుకవలదు.
ఫాలాక్షుండు సాక్షాత్కరించి ప్రాణభీతిగెడిపినను భండనమ్మనఁ
బ్రాణమ్ములు నీల్గుదునుగాని యెదపై శత్రువులనిడికొని యింటనుం
డఁజాల. ఇదియ నాసంకల్పము.

తిరుమలాంబ.—ప్రాణనాథా! తమపట్టుదల యిట్టిదయియుండ నేనెం
త వేడికొనిన నేమి ప్రయోజనము? మంచిది. తమకు జయమగుఁగాత
రామరాజు.—దేవీ! నేఁజేయందగిన కార్యంబు హెచ్చుగనున్నది. పో
యివచ్చెద.

(రామరాజు నిష్క్రమము.)

తిరుమలాంబ.—దైనమా! నీభక్తురాలిపైఁ ప్రేమమఱవక యీతూరి,
నా ప్రాణభర్తను రక్షించు భారము నీయది.

(నిష్క్రమము.)

తురీయాంకము.—ద్వితీయరంగము.

పు రి వ న ము.

పటాణి.—ఆషాఢి.

పటాణి.—నిట్టూర్పు విడుచుచుఁ గూర్చుని మరలలేచి.)

సీ॥ సేవకధర్తంబు భావింప, స్వామికి దొసఁగులెన్నితినేని ద్రోహినగుదుఁ
మతవిధిభావింప, మాననీయుఁడనాదు హిందువులను బట్టి హింసఁగెడప!
జననముభావింప, జనకునిజంపుట పాడికాదు. దురాప పాపమగును!
మానిసికిచ్చిన మాటలుభావింప, దొలఁగరాజెది బలుదురితమనుచు॥

గీ॥ ఏమిదోచకయున్నది. యేమిసేయు
వాఁడనక్కట! హృదయము వాడువాటి
కలఁతఁజెంచెను జ్వాలమాలలనుజిక్కి
వేఁగువిధమున! నెంతటివెడఁగునైతి॥

హా! నామానసము కర్తవ్యతాకర్తవ్య తవిచారంబుమాని స్తం
భించినది. ఏమిసేయుదు? నేనుసేవకుఁడను! రామరాజా! నాస్వామి.
స్వామినిఁ జంపుటెటుల? స్వామి ద్రోహినగుదుఁగదా!.....అది
యెటుల? స్వామిభృత్య సంబంధంబు స్వాదరపోషణంబునకై నేఁడె
చ్చిఁకొనినది. విధిక్యతంబుగాదు. ఈగడియనే యావృత్తివదలనగు.
ఇదికష్టముకాదు! వదలఁదగినదియ, వదలవలెను. ఇందునుండి పా
పమురాదు. పాతకములేదు. మతవిధినిఁబట్టి మాననీయుఁడనాదు!
ఏమీ! ఏమియాలోచనయిది? నాబుద్ధిపెడతలఁ బట్టెను. పెడదారి
దూఁతెను. వెడఁగునైతిని. ఈద్రోహంబెవనిపైన నేజేయంబూనితి?
నాతండ్రిపైన గదా? ఇదితగవ్వా? ఇది వినినజనులు నగరా? పితృఘా
తకీయను సడి నాయొడలుండువఱకు నను వెంబడింపదా? అదిదురా

ప పాపముకదా? దానినే నెటులోపుదు? ఇదితలంచితి నేని నావెలఁ
దికినిచ్చిన వచనమునకు వెలియగుదునుకదా? అటులైతి నేని యాకు
టిలాలక నేనొకమానిసినని ననుదలయెత్తి యైనఁజూచునా? చూ
డకున్న నే మనుదునా? మనఁగలనా? ఆచిగురుఁబోడి వ్రీడావిలాస
దరహఃసలీలాపాంగావలోకనమునఁగదా నాకీలోకము స్వర్గలోకమై
చూపట్టెడు? ఆవాలుగరిటి వాడివాలారుచూపులు నాడైర్యంబె
ల్ల రూపుమాపె.....ఏమీ! ధీరుఁడనివేరుగాంచి యొకనాఁకికై
పౌరుషమంతయుఁ దనస్వామినిఁ దనకన్నమిడెడిదాతనుఁ బైఁగా
తనతండ్రినిఁ జంపుటయందు వినియోగింపఁ జెల్లినా? .....
హా! హా! నామానసము ఝంఝునిలవిచలితజలధిమాలికలపై
వికలంబగు కల్పంబుకైవడిఁ గలఁతఁజెందినది.

ఆషాబి.--స్వగ. (దూరముననిలిచి) ఎన్నరాని పన్నములంబడి సన్న
గిలిన శరీరమా! నీవికసంతుష్టి పొందుము, కలకాలము కీలికీలలం
బడి క్రాలుమానసమా! యికముదమందుము, యోషాభూషామ
ణివై భాసిల్లిన ఆషాబీ! యింకనీవ్యసనము నిశ్శేషముగ మానుము.
అమందవైభవానందమున మునిగి తేలు హిందూరాజ్యమా! ఇక
నీవు చెందరాని వెతలఁజెందిచందురుము. సకలజనసమ్మతసంభావ
నీయమగు మహావృద్ధీయ౯ మతమా! నీవిక సకలప్రపంచంబు
వ్యాపించి సంపూజ్యవగుము.....ఏమీ! నాప్రియ మిత్రుఁడెంక
నురాక తడిసెనేల? వచ్చును, రాకయుండునా? ఈ హిందూరాజు
మహావృద్ధీయులపై రేపటిదినంబుననేగదా దండెత్తునది? మంచిది,
నాప్రియుఁడు తానాడినమాట దక్కించుకొనఁ జూడఁదా? జయమా
ర్జింప నలవికానియెడల రామరాజు శిరమే యుపాయముననైన ఖం
డించెనని నాకేలుపైఁగేలిడి మాటయిచ్చెను! రామరాజు ప్రేత

రాజయినపిదప హిందూరాజ్య మనఁగ నేమి? నామావశిష్టముగ నుండునుగదా? (అనుచు ముందఱికింబోయి తలవంచికొని కూర్చునిన పటాణినిజూచి) ప్రియతమా! ఏమియిది? యుద్ధసన్నద్ధుడై విజృంభించు కాలమున నాలోచనాధీనమానసుడవై తలవంచికొని యున్నావు? టిచ్చవడి కూర్చుండితివేల? నీప్రతాపాగ్ని చల్లాఁతెనా? నీదైర్యపర్వతము చూర్ణిభూతమాయెనా? నీసాహసము గుహలుదూరెనా? నీసత్యవాగ్ధురీణత సముద్రమున మునిగెనా? నీమతాభిమానము చితిఁగలసిపోయెనా? (సమీపించి వెన్నుపైఁగేలిడి) ఏమియ చెప్పు విది? ప్రియతమా! నీకు నాపైఁగల ప్రేమ నీటిబుగ్గనుబోలినదని నేటిదినము నిర్ధరించితివిగదా?

పటాణి.— (లేచి) మోహనాంగీ! ఎంతటిమాటలాడితివి? నాకు నీయందలిప్రేమ నీటిబుగ్గసామ్యంబయ్యెనని తలంచితివియా?

చ॥ కులగిరులెల్లఁ జంచలతఁగుంభినిఁ గూలినఁ; గుండలీశుఁడా

కులతనుజెంది భోగములఁగ్రుంగినఁ; గుండినఘోషి; కుంభులుఁ

నిలుకడతప్పి టిచ్చవడి నిట్టననీల్లిన; వార్ధులింకినఁ;

గలికఁ! నాదు ప్రేమకును గల్గునె చాంచలమెన్నఁడేనియఁ ?

వనితామణి! దినదినప్రవర్ధమానమగుననురాగంబెపుడెపుడు నీభోగాభోగత నందునోయని యువ్విష్ణూరుచున్నయది, ఇట్టి నీదాసుని నీరీతిఁజులకనగా మాటలాడనగునా?

అషాబి.—మోహనాంగా! అటులయిన నీవీరీతిఁ జింతాక్రాంతుడవై యున్న కారణంబేమి? సేనానులందఱు తమతమసేనలతో యుద్ధమునకు వెళ్ళుచున్నవారుకదా? నీవేల యూరక నిలిచితివి?

పటాణి.—మోహనాంగీ! యుద్ధమనిన నామన మేలొకో కళవళపడుచున్నయది.

ఆషాబి.—ఏమీ! అంతలోనే యింతపిటికివైతివియా? నీవి యుత్తర
కుమారుని పౌరుషంబులనితోచెను.

పటాణి —(కినిసి) ప్రాణప్రియా! ఎంతటి కఠినవాక్యంబుపలికితివి?
పటాణి పౌరుషమువదలునా?

చ॥ రవిశశిమండలంబులు ధరణిబడి ఖండములైనఁ; దారకా
నివహముతేజ మేదినను; నింగిహతాత్తుగఁ గ్రుంగవ్రానినఁ;
బవనమువీచకుండినను; బావకతేజ మడంగిసోయినఁ;
భువినిడురుష్క ధీరుడెదఁ బొందునెభీతి యరాతిజాతికి?

మోహనాంగీ! అహరహ మాహవమునకుఁ గాలుద్రవ్య నాకుఁ బౌ
రుషముపోవునా?

ఆషాబి.—హృదయేశ్వరా! అటులయిన నీయంతటి ధీరునిగలంచు
కారణంబెద్ది? నాకుఁ దెలుపరానదియా! నీకుందెలుపఁగరాని రహ
స్యమెద్దియులేదని నాఁడుపల్కితివిగదా! నేఁడదిమఱచితివియా?

పటాణి.—ఎలనాగా! ఏలనన్ను గ్రుచ్చిగ్రుచ్చియడిగెదవు? ఆవిషయము
తలఁచినట్టెల్ల మనముకలఁతఁ జెందుచున్నయది.

ఆషాబి.—(సమీపించి పటాణి సరసఁగూర్చుండి కేలుబట్టుకొని)

మోహనాంగా! అంతటి మహత్కారణంబేది? నేవినఁగూడనిదియా?

పటాణి.—ప్రాణప్రియా! ఆకారణంబు నేనే వినఁగూడనిది. మూర్ఖుడ
నై నాతల్లిని దురంతసంతాపాగ్నిని బడఁద్రోసి యావర్తమానంబు
వింటిని.

ఆషాబి.—(లేచి యిండుకడూరమున నిలిచి) స్వగ॥ (ఇదియేమో గొ
ప్పకారణమున్నది తెలుసుకొనవలెను వదలిరాదు) (ప్రకాశముగా)
నాథా? నీతల్లిని నీవేమియడిగితివి?

పటాణి.—కొమలాంగీ! ఆవిషయము నన్నడుగకు. నినువేడికొని
యెడ.

అసాబి.—ప్రాణప్రియా ! ఇదివఱకు మనశరీరములు వేఱయి యున్న ను మానసమొకటియేయని తలంచుచుంటిని. దానికి నీవిపుడు వేఱుదారిఁ గల్పించితివి.

పటాణి.—(చింతించుచు) నాతీ! ఆరీతిఁదలఁపకు. అవఘానకరంబగు విషయంబు రహస్యంబుగ నుండుట మేలని తలంచితి.

అసాబి.—నాథా ! నీకగునవమానంబు నాకుఁగాదా ? నిన్నుఁగాదని నాదలంచు విషయంబేమైన నున్నదియా ?

పటాణి.—ప్రాణప్రియా ! నే నేమనిదెలుపుదును? ...నాపుట్టుకకీ దురాత్ముఁడు రామరాజు కారణ.....

అసాబి.—నాథా! ఇఁకవలదు. తెలిసితి. “అయ్యో! దురాత్మా! రామరాజా! నీవెన్ని సత్కులములకుఁ గళంకంబుఁడెచ్చితివి? ఎందఱి కొం పలుముంచితివి? ఎందఱి కెన్ని విపత్తులు సంభవింపఁజేసితివి? ఎందఱి కన్నీరను మున్నీటిలో మునిగితివి? ఇఁక నీవు బ్రదికినచో నెన్ని యగ్గికుంపల్లేందఱి యిండ్లలోఁబెట్టఁ దలంతువో?” (పటాణింజూచి) ధీరోత్తమా! ఇట్టిదురాత్మునిఁబట్టి యిలకుబలిపెట్టక యిన్నిదినంబు లు గాచితేవే? నీయోర్పు హెచ్చు. లెమ్ము, లెమ్ము, ఇదిగో! ఈయిలపై సోమరిగఁబడిన నీకృపాణమ్ముగొమ్ము (అనుచుఁగత్తి చేతికిచ్చి వాని మెడపైఁగేలుసాచి) మోహనాంగా! ఆఖలుని కంతరక్తమునం దవ గాహంబొనర్చిన యీకర వాలంబెపుడు షరలనాకేలునం దిడుదువో యాదినముగ దా నాకుశుభదినము ! నాథా! నీవు నన్ను పరిణయ మగునెడల యోలియను కన్యాశుల్కమిచ్చుట విధికదా! నేఁగోరినకన్యాశుల్కమా ఖలుని కంతరక్తసిక్తకరవాలము. అదియిత్తువుగదా?

పటాణి.—నాతీ ! నాకేమియుఁదోషకయున్నది. పితృఘాతకుఁడను నడినిఁ బడఁజాల.

ఆషాబి.—(దిగ్గున లేచి) ఏమీ! ధీరాగ్రణీ! వాఁడు నీతండ్రియా? అది యెటుల? నీతల్లి మతహితముగ వానిని వివాహమాడ సన్నుతించినదియా? లేదుకదా? వివాహమైనదియా? లేదుకదా? వాఁడు మహమ్మదు మతావలంబుకుఁడా? కాదుకదా? నీతల్లి హిందూవైనదియా? లేదుకదా? పోని, నీతల్లిని సరసనుంచికొని యిదివఱకు రక్షించినాడా? లేదుకదా? నిన్ను నాబాల్యముగఁ బోషించినాడా? లేదుకదా? నిన్ను తనసుతుఁడని యెన్నఁడేని విచారించినాడా? లేదుకదా? నీతల్లిగతి యేమయినదని యరసినాడా? అరయఁడుకదా? ఇట్టివానినిఁ దండ్రియని యెటుభావించితివి? వదలుము నీతలంపు.

పటాణి.—నాతీ! ఏదియెటులుండని, నాజననమునకుఁ గారణభూతుఁడు వాఁడుకదా?

ఆషాబి.—కాదు-కాదు - దైవము. కాదేని నీతల్లి దురదృష్టము, కాదేని యాఖిలుని దౌష్ట్యము. అదియుఁగాదేని నీపురాకృత కర్తవ్యము, మోహనాంగా! ఈమాటలికనాడకు.

పటాణి.—ప్రాణేశ్వరీ! మనమేమో కలఁతఁజెందుచున్నయది. నీపలికిన పలుకులు లోకసన్నతముగనున్నను మానససన్నతములు గాక యున్నవి.

ఆషాబి.—నాథా! నీమానస సన్నతముగఁ గారణంబులు పలుక నేను తరగఁము చదివినదాననుగాను. మోహనాంగా! బీజాపూరునందు నిండుసభలో సుల్తానులకేమో మాటయిచ్చి వచ్చితిని పలికెదవే? ఆవాద్దానం బెటు సమర్థించుకొందువు? అన్యతదోషంబురాదా? పౌరుషముగల ధీరుల నృతంబులాడనగునని విధియున్నదియా? నాకునిచ్చిన వాద్దానము మోహితీరేకంబున నిచ్చినదని యనికొందము, పురుషులున్తాదావస్థలోఁ దరుణబకెట్టి బెట్టిదమైన వాద్దానము

తైనఁ జేయుచుందురు, దానినుడువనేల? నీవు నందునొకఁడు. అయ్యో! తల్లి పరిభవ మెఱుంగవైతివి. నీవాద్దానపోషణ తెలియ వైతివి. అకటా! ఏమీ తెలియని యబలకు నాశగల్పించి దౌర్భాగ్య వతిగ నిన్నిదినంబులు మనఁజేసితివి. నాఁడాఖిలుని సభలో నందఱుఁ జూడ నామోము ముసుఁగునీడ్చిన దినముననే చావక నేమనిన ఫల మనుభవించితి... హా - నేఁడేమాయెను? నాఁడుండిన జలపూరి తకూపంబు నేఁడు పూడిపోయెనా? పోనిమ్ము. నాఁడుండిన తుంగ భద్ర నేఁడింగిజేరెనా? చేరనిమ్ము. నాఁడు చిక్కుచుండిన కృపా ణమ్మనకు ధార నేఁడుచెడెనా? చెడనిమ్ము. నాఁడు చిక్కుచున్న యురిత్రాడు నేఁడు దొరకదా? దొరకకపోనిమ్ము. ప్రాణాపహారియై నాఁడుండిన విషమున కమృతగుణమ్ము నేఁడు కలుగునా? కలుగనిమ్ము. ఎల్లకాలము నేమిటక నాశరీరము శీతాతపవర్షము లనుండి కాపాడిన నాచీరచెఱుగులేదా? అది నాచేతికిరాదా? నాకంతముచుట్టదా?

(అనుచుఁ జెఱుగుపేర్చి కంతమునఁ జుట్టంబోవును.)

పటాణి.—(దిగ్భుజులతో) మోహనాంగీ! యెంతటిసాహసమిది? వలదు - వలదు - నిన్నుఁగాదని నేనీ భువి ననుభవించునదేమి? నాకెవరున్నారు? నీమన్ననలందనుగదా నేనిన్ని పన్నములంబడుచున్నాను? నీవులేని నాకీభువి యేమిప్రయోజనము? నామానసము గలంచిన తలంపులన్నియును నీమాటల పోటులచేఁ బటాపంచలైపోయెను. ఇంకనే నీయధీనము. నీయానతి మీఱను.

ఆషాఢి.—నాథా! అబలలు చంచలస్వభావము గలవారని కోవిదులొడుమరు. నిజముగఁ బురుషులే చంచలులు కావున నీమాటలు నేనమ్మజాలను.

పటాణి.—మానినీమణీ ! నామాటలునమ్ముము. సత్యము.

ఉ ॥ వారిధిమేరతప్పినను; వాసవవజ్రము ధారదప్పినకా;
వారిజనాభుచక్రమున వాడియుండప్పిన; వారివాహులు
వారియునీక తప్పినను; వాయుసభార్చుల వేడిప్పినకా;
ధారణి నావచస్థితికిం దధ్యముతప్పనె యెన్నఁదేయికా?

మానినీమణీ ! ఈనాశవధమునకుం జ్యోతికలుగదు. నమ్ముము.
ఆషాబి.—(పటాణినిఁ గౌగలించుకొని) నాథా ! నాకోరిన కన్యాకు
లక్ష్మమున కెదురుచూచుచుండెదను. వైశంబ యిత్తువుగదా !

పటాణి.—ప్రాణేశ్వరీ ! సందియంబులేదు. ఇప్పుడే వేర మిచ్చెద. నేం
బోయివచ్చెద. నెలువెచ్చెదవా ? (అనుచు ఆషాబి కైదుపట్టు
కొనును.)

ఆషాబి.—నాథా ! మంచిది నీవు పోయిరమ్ము.

(పటాణి నిష్క్రమించును.)

అఖిలుఁడు నన్నవమాన పఱచిన ఫలమిపుడనుభవించెను.

(నిష్క్రమించును.)

చతుర్థాంకము—తృతీయరంగము.

రామరాజు.—సేనానాయకులు. పటాణి.

రామరాజు.—

చ ॥ అలరి తురుష్కజాతి యధికారుల కావరహులు దిలక
గలసికిసిద్ధులైరెయధికారులు? వెన్నెనెనెన? తన్నుందా !
వేం॥ రా॥ నిలువఁగశక్యమే ముదలానీగుచు నెంతటివానికైన నీ
యిల ? నదిచెప్పనేల? తఱియేలచనన్వలెనొక ? నగదా !

రామరాజు.—తమ్ముడా ! నీమాటలు నన్ను హర్షించుకొని నేర్పె

(సభాసమలంజూచి) సేనానులారా : మొఱకులై యెఱుకతప్పి తుర-
కలు మీమమించి పెచ్చుపెరిగిన మతమచ్చరంబున మనతోఁజూరి
బోరాడ సమకట్టిచారట. కానిండు, కట్టాటకత్తూత లేశులచేతి కృ-
పాణధార, దుర్మదాంధారిప్రకరత్నాధర వజ్రధారయనునది మఱ-
చిరి కాబోలు.

తెమ్మప్పనాయక. — రామరాజుగారూ ! ఆమలకలు కలనిలో మమక-
గలసి పెనఁగుట ప్రళయకాలాభీలఫాలలోచనలోచనానలశతంబు
పై మిడతలు దండెత్తి పెనఁగిన లాగగునుగదా ?

గోపానాయక. — నిజము - నిజము, పద్మినీపండంబు పద్మాకరంబున మ-
దగజనికరమ్ముచేఁ బెకలింపఁబడినరీతి నాపారశీకులుపోరున మాచే-
వికలులై పటాపంచలై పంచతనొందుదురు.

నరవరనాయక. — సత్యము - సత్యము, దురమునఁ గారిన్యాపహసిత భి-
దురమును బోలు మనతరవారము, తురుష్కశిరోనిర్ణాతపాతమ-
గునపుడుగదా మనలం దలంచుచు వారు జమునివీటి యతిధులై
యుందురు.

పటాని. —

ఉ || వందులమాడ్కి నింట మనవారిపరాక్రమమేమె మాటలిం
పొందఁగ నాడియుబ్బినను బోరజయించినవారవూదుమే ?
క్రందెటులౌను? యోటమియె? కాక జయంబొ?యెవండెఱుంగు? నా
చందముచక్కఁగాఁదెలిసి స్వమకార్యము దీర్చదర్శివై.

స్వామీ ! అన్యమతస్థుఁడు నేనని వీరేమనిన ననికొననిండు. మొగమి-
చ్చకఁపుమాటలు నాకలవాటుగలేవు. నేనా తురుష్కజాతివాఁడ
నయినను హిందూరాజుల యుష్పననేఁ బెరిగినాడను. వారికొకింత
ముప్పుమూడెనేని నేఁజూడఁజాలను. ఈతూరి తురుష్కలాఘనది

మతయుద్ధము. భామినీ సుల్తానులెల్లరు నైకమత్యముచేఁ దమప్రా
ణంబులు తృణప్రాయములుజేసి రణరంగమున నిల్తురు, కావున నిర్భీ
తిని వారి నెదిరింప నిదితఱికాదు. వారు మనదేశముఁ జొరనట్లు
లొనరించినన్ జూలును.

రామరాజు. — (సేనానులంజూచి) సేనానులారా! ఈ పటాణి వయ
సునఁ జిన్నవాఁడయినను బుద్ధినిగొప్పవాఁడు, దీర్ఘాలోచనపరుఁడు,
పటుపరాక్రమశాలి. కావున నీయుదారపరాక్రముని హితవాక్యజూ
లంబవశ్యాను సరణీయంబు. నాకొకయుపాయంబు వోచినది.
నాపెద్దతమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయఁడు లక్షనైన్యమును నిరు
వైవేల హయములను ఏనూరుగజములను దీసికొనిపోయి కృష్ణాన
దినిశత్రువులు దాటిరాకుండ రేవులన్నిటిని గాచికొనియుండనిండు.
మిగతసేనకంతటికిని మనపటాణి సేనాధిపతియై నావెంటరానిండు
కృష్ణాతీరమునకుంబోయి కర్తవ్యంబు విచారితము, ఇది మీకు స
మ్మతముగదా ?

తిమ్మప్ప నాయక. —

అవనిని నెప్పజేనిఁ గనులారఁగ నాజినిఁజూడనట్టి యీ
యవనకులాధమున్ శిశువునొసని సేనకు నెల్లఁబెద్దగా
బవరమునర్పఁబంపఁగ నుపాడియె? క్షత్రియశూరులెవ్వరి
యవమతితోర్తురయ్య? భగదయ్య విచారములేనికార్యముల్ ॥

ఏమీ! రామరాజు గారూ! ఇంతటి యవమానమా మీరు మాకొనరించు
నది? తురుకవాని సేనాధిపత్యమునకు మేమందఱము లొగ్గియుండ
వలెనా? అమానుషంబన్న నింతకంటె హెచ్చుగలదా?

(మిగతవారులేచి) ఎంత సిగ్గులచేటిది? తురుకవాఁడొకటియే కాదు
జూలుఁడు. నిన్నబుట్టి నేఁడు కన్నుతెరిచిన కూనకా సకలదిగ్రాజు

జయించిన వీరాధివీరులు క్షత్రియులు లోబడుదురు? ఇది యొప్పు
దగినదికాదు.

రామరాజు.—సేనానులారా! ఇంచుక యోపికప్పునుండు, మీ
రాక్రమంబున కేకొంతయునులేదు. మీయశంబు భూనభోంతరా
శంబు వ్యాపించి తాండవమాడుచున్నయది. పటాణి బాలుండు
కావుననే యశస్కాముడై యున్నవాడు. దానికి మనము మార్గ
మిచ్చుట మాననీయముగాదా?

సేనానులు.—నిజము - నిజము. చక్కగవదించితిరి. అనేకయుద్ధములం
ద్రాదితేటి మనమపుడే యశోభరితులమై యున్నవారము నిజము.

ఇప్పుడు వయసు చెల్లినవారమైతిమి; కావున వయోవంతులు
యశోవంతులగుట యపేక్షణీయము. పటాణి సేనాధిపత్యమునకు
మేమెల్లరు సమ్మతించితిమి.

రామరాజు.—అటులయిన నేటిదినంబుననే మీ మీసేనతో వెళ్లుండి.
(పటాణింజూచి) బాలకా! నీపరాక్రమంబుం జూపి యశమార్జించు
టకుం దటి తటస్థించినది. ఎటులానరించెదవో చూడుము.

పటాణి.—

చ॥ కలనికిఁజొచ్చువేళ భటకాండము నన్దానియాడఁజేసెదకా
తెలియనే నీకుమారకుండనేనయి సర్వము? యుద్ధభూమిలోఁ
దెలియఁగ నాఁగదా? యిపుడు తెల్పఁగ నేమిప్రయోజనమ్ము? నీ
కలతఁదొలంచి శాశ్వత సుఖంబొసఁగూర్చెద మీకు నమ్ము మీ॥

మహాప్రభూ! మీరు నాకుజనకులుగా నెంచి రణావనియంచు నాశక్తి
యంతయును దారపోసెద. నిస్సందేహమిది.

రామరాజు.—తటిమీరవచ్చినది. వెళ్లుదము.

(నిష్క్రమము.)

రామరాజ చరిత్రము

పంచమాంకము. — ప్రథమరంగము.

పార్వతీ దేవాలయము.

తిరుమలాంబ, తురక సేన, ఆషావి.

తిరుమలాంబ. — (దుర్గకుఁబూజనల్పి ప్రార్థించును.)

సీ॥ మధుతైట నాసుర మరణైకకారణ! మహామరక్షోపేకమఖనలాల!

శుంభనిశుంభని స్తంభమోహనదేహ! చండముండాసుర యంజకాల!

రక్తావీక్షాంసుర రక్త బీజసక్తిస్థ రక్తాపహ్నిని రక్త నయన!

అపవర్ణమార్గద! యార్య! కాత్యాయని! నిర్గతదుర్గతివర్ణదుర్గ!

సీ॥ సర్వకల్యాణి! జగదంబ! సర్వశక్తి!

దీనజనకల్పవల్లి! సాధ్వీమతల్లి!

తల్లి! నామ్రోల నిలువవే! తనయనాకు

నైదువతనంబు నియ్యవే! యంబ! రావే॥

నతివృత్తము. —

శ్రీవరపాగీశసుతే, శ్రీశివసహితే, శ్రీతదేసునాకలితే!

సేవకలం కావన సౌఖీల్యసువసతే స్థిరభక్తిసుమహితే!

భావుకదే దేహీశుభం భావజవిసుతే భగవత్పయిలితే!

శ్రీవరదే దేవిమహాసేనజననితే శివదేనతిరయితే॥

దండకము. —

శ్రీమన్మహాభారతీస్తుత్య కీర్తిప్రచారా! స్ఫురద్దివ్యవిద్యావిచారా! లస

ద్రత్నహారా! యువన్వద్గభీరా! సుమేరోరుధీరా! వినీలాహి

వేణీ! చలదృగ్జితైణీ! సుధాస్నిగ్ధవాణీ! కనత్పన్నపాణీ! మహే

శానురాణీ! సతేంద్రాణీ! నారాయణీ! యోపురాణీ! ధరానాథ

పుత్రీ! తటిచ్చారుగాత్రీ! నమద్భక్తమైత్రీ! జగజ్జాలకక్షీ! నిసుక

స్తోత్రముక దేయఁగాఁ బ్రతిప్రతాధి దేవప్రభాతే నారాయణే

నుకబోలు స్త్రీయెట్టులన్నెర్చునోయమ్మ తల్లీ! సాధ్వీమతల్లీ! నినుక
నేను వర్ణింపఁగాఁజాల నీపాదపద్మంబులందుకొ ద్విరేఫంబురీతికొ
సదావ్రాలి నేమందునమ్మా ననుకవీడగా న్యాయమేనుమ్మ! రక్షింప
వమ్మా! గతికొగాననమ్మా! వరమిమ్మగౌరీ! పురారాతినారీ! సురా
రాతిమారీ! శివా! శాంకరీ! శాంభవీ! గౌరీ! శాకంబరీ! నీకునుక
భక్తిచే మ్రొక్కెదకొ మ్రొక్కెదకొ మ్రొక్కెదకొ.

అంచా! భక్తపరాధీనురాలవను నీవిరుదు త్వదీయ పాదాంబు
జంబులేశరణమ్మని నమ్మిననాయందు సార్థకపటచిరక్షింపవే! నిన్నటి
రాత్రినాకుం గలిగిన దుస్స్వప్నదోషంబు నన్ను బాధింపనటు లొన
రింపవే!

తురక సేన.—(దీక్ష. దీక్ష. అనుచువచ్చి తిరుమలాంబను బట్టఁబోవును)

తిరుమలాంబ.—(వారింజూచి) అయ్యా! మీరెవరు? ఇటుకేలవచ్చితిరి?
రాణివాసముననుండు రాజస్త్రీవద్దకు రాఁజెల్లునే?

తురక సేనలో నొకఁడు.—ఏమీ! రాణివాసమా? రాజస్త్రీయూ? రాజె
వరు? రామరాజా? మూడుదినముల క్రిందట శిరముత్రుంపఁబడి జ
మునిప్రోలనుండు రామరాజునకు రాణివాసస్త్రీ యొకతియూ?

తిరుమలాంబ.—(హా! హా! యనుచుఁ గ్రిందఁబడి నిట్టూర్పువిడిచి లేచి)

ఉ || హా! జగదేకమోహన! శ్రితావన! పావన! సాధుజీవనా!

యాజముఁడాఁగియాకటిని నాకట నీదగు పెంపుమ్రొగెనే?

నీజవసత్వసంపదలు నిన్నెడఁబాసెనే? నీవె నీఁగితే?

రాజకులాభిరామ! యెటురాపడిపోయితో వీడియంతయుకొ?

ప్రాణనాథా! పాపభూయిష్టంబైనభువినిఁ బుష్కలమూర్తులుండఁ దగ
దని జీవంబువిడిచితివియూ? నాథా! అలనాఁడు నాకలవార్త నీకుకొ
వెలిపితి, కటకటబడితి. ఈతూరి కలను నలదనివేడితి. వినవైతివి.

ఇప్రకీకటికలకు నీకుటిలాలక నొప్పగించి పోయితివియా? అనాథనై
న నాచెట విడిపించువారెవరు? అయ్యో!

తురక సేనలో నొకఁడు. — యేమీ! విసవా! నీచెట నెవరు విడిపింతురు?
ఎవరాపనిఁ బూనుదురు? ఎవరాపనిఁ బూనఁగలరు? మారాజు ఆనీ
ఆశిల్పావద్దకువచ్చి యతని శరణుజొచ్చి నీమొఱ వినుపింపుము.
తెమ్ము, వేగమైరమ్ము. కాదేని పట్టి యిచ్చెదము.

తిరుమరాంబ. — అయ్యా! రాణివాసస్త్రీపైన నింత దుడుకుతనంబు మే
లా? వలదు.

తురక సేన. — హా! హా! ఎన్ని నీతులు గుమ్మరించుచున్నది? ఈబుద్ధి
తనపెనిమిటికిఁ గఱపియుండిన బాగుగనుండెను. ఆనాఁడు ముదగల్లు
నబాబు బిడ్డనుఁ జెఱబట్టి యవమానపఱచినప్పుడు మా మానసంబె
టు తప్తయమ్యోహో! ఆమాటలిపుడేల? తెమ్ము. (అనుచుఁ గేలుపట్ట)

(ఆషాబీ ప్రవేశము.)

ఆషాబి. — హా! హా! పురుషాధముగారా! ఆమానిని కేలువిడుతురా?
మీకరము లీకృపాణమునఁ దెగనఱకుదునా? ఓరీ! మహనీయమైన
మహమ్మదీయఁ గులమునఁబుట్టి పరమానినుల నందున రాణివాస
మానినుల నవమానపఱచుట యగునా? అదితగునా? వలదు విడుడి.

తురుక సేన. — చదలి అమ్మా! ఈరీతిమాకు నాజ్ఞానొసంగెదవు నీవుయెవరు?

ఆషాబి. — ఓరీ! ముదగల్లునబాబుబిడ్డను. ఆషాబీని. మీరీ నారినివదలి
మీసుల్తానుకు నిచ్చటజరిగిన వార్తఁదెలుపుడు. అతఁడు మరలఁ గొని
తెండని యాజ్ఞ యొసంగెనేని రండు.

తురుక సేన. — (ఒకరి మోమునొకరు చూచుకొనుచు) మంచిదమ్మా! అటు
లనే యొనరింతుము. మానబాబు కామలాపురమున నున్నవాఁడ
అచటికిఁ బోయివత్తుము. (తురకలు నిష్క్రమము)

తిరుమలాంబ. — సా ! ఆషాఢీ ! యిన్నిదినంబులు మానమర్యాదలు
వదలక బ్రదికి తుదకు నేఁజెడితి.

శా || వీరక్షత్రయవంశజాతనయి గర్వభూతభూపావళీ
దాశ్రవాతముగొల్వఁజింతయను శబ్దంబైన నావీరులకొ
దారకజేర్చక సర్వసౌఖ్యముల నానందించు నామానసం
వీరీతికొవ్యసననాన్నిద్రోముఁబడెనే యింతి ! యితగా ధారచిత్ ?

బిడ్డా ! ఆషాఢీ ! ఇంక నేమన నేమిప్రయోజనము ? మానముగనేఁ
బ్రాణంబుఁ ద్యజించుమార్గమ్ము నాకుకొఱాపవే ? నీయుపకారమ్ము నే
మఱవ ?

ఆషాఢి. — తల్లీ ! ఆనాఁడునాకు నీవొనరించిన యుపకృతిని బ్రాణ
ముండువఱకు నేమఱతునా ? మాతా ! నీవీరీతిఁ జింతలిన బ్ర
యోజనమ్ము లేదు.

మ || తగునే యీగతి నేలసోఁ ? వేలదే తల్లీ ! మనంబిరితగా
వగలకొవేఁచుట యేల ? యూఱడిలుమా వామాక్షి ! నీభర్త యీ
జగతికొగూడునె నిన్నుఁజింతిలిన ? నీచందంబు నింద్యంబగుకొ
మగువా ! తెమ్ము గతమ్ము నెన్నఁతుము సుమ్ము మించుఁ గార్యమింకకొ.

తల్లీ ! నీవు వ్యసనవార్ధిభో మునింగినఁ గార్యమ్ముమీఱును. మీవారంబ
ఱు వారివారిదారి వారుమాచుకొని తురకలకుఁ జిక్కక పరుగిడిరి.
నీపెద్దమఱది తిరుమలదేవరాయుండు పెనుగొండకుఁబాఱెను. నీవు
ను ద్వరపడి వేఱుమార్గమునఁ బెనుగొండ జేరుము. కాదేని,
తురుష్కలు మొఱకులై నిన్నవమానపఱతురు. వ్యసనమ్మునకు సమ
యమ్ముగాదు. గతమునకు వెతఁచెందుటతగదు. అదిగో తురకల కల
కలము ! నావెంటరమ్ము, నీకేబాధగలుగనటుల యీపురినుండి దా
టించెద. తెమ్ము, (అనుచుఁ బిలుచుకొనిపోవుచు)

ద్వితీయరంగము.

----- (౧) -----

విజయనగరము.

కాళరాత్రి - సరస్వతి - భార్గవి.

కాళరాత్రి. — (చిందులుద్రొక్కుచు) ఇదికదా నామహిమ ! విద్యానగరంబంట, సరస్వతీ స్థానంబంట, కర్ణాటక రాజ్యంబంట. లక్ష్మీనిలయంబంట, ప్రపంచంబునం దెల్లెడ ప్రఖ్యాతికెక్కిన పట్టణంబిది యొకటయింట, నవరత్న ఖచితమందిరంబులంట. స్వర్ణమయ దేవాలయములంట, రజితమయ గోపురములంట. ఏమీ? అవి యీదిసంబున నెచట బోయెను? అడుగంటెనా? ఇచ్చట జనులేరీ? నిర్జనప్రదేశమా యిది? ఇదియంతయును నామహిమ. ఇట్టిమహిమగల శక్తిని నన్ను నిరాకరించి, హిందువులు సరస్వతీ భార్గవుల నాదరించిరని కదా యింతపని యొనర్చితిని! హిందూరాజులేమయిరి?

* వినుదవృత్తము || నట్టులక గుట్టులక జెట్టులక
రట్టులక బెట్టిలిక ఇరినిక
కట్టనే బట్టలే కెట్టుల
మెట్టిరా పర్వత గ్రంబులక ||

(చిందులుద్రొక్కుచు దూరంబున నిలిచియుండును.)

(సరస్వతి - భార్గవుల - ప్రవేశము.)

సరస్వతి. — స్వగ. అకటకటా! నాసిరియంతయు మరల నశించెనా?
(భార్గవింజూచి)

సీ॥ పెనుమినుకొనలన్ని పెక్కుపొత్తములను గావించియుంచిన కలిమి పోయె
వెలసేనికబ్బముల్ వేల్పుబాసను వ్రాసి కూర్చినవన్నియుఁ గూలి పోయె
తెనుఁగుబాసనుదేట తెల్లముగాదీర్చి పేర్చినకబ్బము లేర్చిపోయె
తొలిపలుకులనెల్ల కలయఁగూరిచినేను జలయఁజేసినసిరి వెల్లఁ బోయె

* ఇది నవమశ్చందంబగు బృహతీయండు 147 వ వృత్తము.

గీ || కబ్బములవీడునే జూడఁగాలిపోయె
 నిబ్బరమురాదునాసిరి నీటఁబోయె
 కటికనీయక్కయెన్ని పోకడల బోయె
 నిలువరాదాయెఁ బుట్టుక నేల పోయె

(అనుచు దూరంబుననుండు కాళరాత్రింజూచి కినిసి)

ఓసి ! కాళరాత్రీ ! జగజంతా !

క || జగజంత ! యెంతపని నీ
 వగుననిచేసితివె ? యకట ! యాంధ్రావనికిఁ
 తెగుతెంపరి ! ఛీ ! నీవాక
 మగువవె ? నీబ్రదుకుబ్రదుకె ? మన నేలయింకన్.

ఛీ - పలువా ! నీమోముఁజూచిన జనులకు చుఃఖములుమూఁడు.

భార్గవి.—కాళరాత్రీ ! హాలాహలంబుమాడ్కి నీవు నాకులంబునఁ బు
 ట్టితివి. చిన్ననాటినుండి యసూయాపరులలో మిన్నవైతివి.

క || అక్కయనిగారవించిన
 కుక్కఁగఁగొట్టికదవు నీవు కొత్తవె ? నిన్నున్
 జక్కాడిన సఘమేమియు
 రక్కానదే రంకులాడి ! రాయిడి రాగా !

ఛీ ! నీదర్శనంబు దారిద్ర్యమూలంబు. నీమోముఁ జూడనోప.

కాళరాత్రి.—(కోపమున) బాజారివెలఁదులారా ! మీరానన్నెంచునది?
 బేరా ! కాలమహిమ ! ఏమీ. సరస్వతీ ! నేను రంకులాడినా ? ని
 జము. లంజనుదూటిన లంజరికమురాదా? మగనినోటనిలిచి నమ్మి
 కపుట్టించి ప్రపంచంబునఁ గన్నవారి కెల్లరకు నన్నై వారిన్ గూడుదా
 ననునేనేను ! ఇంకనీభార్గవియో ! త్రిజగంబులను దనమాయచేనించి,
 మాయలకాలవాలమై యున్నమగండు, దీనిమాయలు దెలియంజూ
 లక తనహృదయాంతరంబున నహర్నిశములుంచికొని, జాగరూక
 తతోఁ గాచినను, వానిని మాయగించి, తావలచువారినిం గూడు

మాయలాడి. 'ఇట్టివారలానన్ను నిందించునది? ఛీ! పలువరాలా! మీరింక నాదేశంబువదలి వెడలుదు. కాదేని నాపుత్రులకుంబెట్టి పడరానిహింసల మిముఁగెడిపెదను. ఇపుడేవెళ్ళుడు.

భార్గవి.—(సరస్వతింజూచి) కోడలా! మనమిచ్చట నిలుచులరాదు. దుష్టులంజూచిన దూరమ్మన నుండవలెను. మనపుత్రులందఱు నిశ్చి ర్యులై, చేయునదిలేక, దిక్కుకొకరు పోయిరి. పుత్రవిహీనమై మనమిచ్చట జేయునదేమి? శ్వేతద్వీపముం జేరుదము. అచటనుండి కు మనమహిమఁజూపి విద్యాసంపదలఁగూర్చి వారిచటికిఁ గొనక త్తము. అపుడుగదా యీక్రొవ్వలాడి ధూర్తత్వము వెల్లవవను! ఇ నిపుత్రులెటు రాజ్యమేలుదురో గందము. కొన్నిదినంబులది నిశ్చి ర్యు విష్ణువీగనిమ్ము. మనమిచ్చట నికనిలువంజనదు. ఈసామవదిన పట్ట ణంబు కనులఁజూడఁజనదు. ఈజగజంతపొంతఁ జేరంజనము. ఇప్పు డసరస్వతి.—(కన్నీరుఁగార్చుచు.) అయ్యో!

నీ॥ కర్నాటకావనీ! కటికలపాలయి పోయితే? నెలవిప్తు పోయినట్లు
తరుణి! నీవిభవము తురకలపాలయి పోయెనే? నెలవిప్తు పోయినట్లు
వెలది! నీకళలెల్ల మలకలపాలయి పోయెనే? నెలవిప్తు పోయినట్లు
నెలత! నీసిరులెల్ల నీచులపాలయి పోయెనే? నెలవిప్తు పోయినట్లు!

నీ॥ కన్నులారఁగ నీకడ గండ్లుజూచి
పొగలఁజాలను నెలవిప్తు-పోయినట్లు
ఆంధ్రకర్నాటకావనీ! అకట! నిన్ను
వదలుదును నేడు. మఱవకు మదిని. జనని!

(సరస్వతీ భార్గవుల నిమగ్నము.)

తాళరాత్రి.—నాకుఁబట్టిన శనివీడెను. నాపంతము సాగదు. ఈ
జ్యమింక నాపుత్రులు దక్కించుకొను భారము వారిది. ఇంత
నేనువారికి సాయము చేయఁగలను.

(నిష్క్రమము.)

పంచమాంకము. — తృతీయరంగము.

— (౦) —

— *కామలాపురము.* —

1. బీజాపూరు సుల్తాను. ఆలీపడిల్లా.	} భామినీ సుల్తానులు.
2. అహమ్మదనగరు సుల్తాను. హుశేన్ ను నిజాంషా.	
3. గోలకొండ నవాబు. కూలీకుతుబ్షా.	
4. బీడరు నవాబు. ఆలీబరీదుషా.	

వీరి సేన. పురిజనులు.

కూలీకుతుబ్షా. — మిత్రులారా! కంటిచే యైకమత్యము మహిమ! ఎట్టి పరరాజులనైనను కట్టిదులై దిట్టతనంబున ముట్టడించి పరిభవించు కర్ణాటకాంధ్రరాజులు నేడేమైరి? నీతొరిగదా? అందులకుఁ గారణంబు మీయైకమత్యముగదా?

సీ॥ హయనశ్రితతంబు మాయనిమహిమచే వెలసినపురి నేడు విపినమయ్యై
భామినీప్రభువుల బందాలుగాఁజేయు నాంధ్రభూవిభులెల్ల నవనిబడిరి
మలకలించని మక్కుఁజాలకనఁజూచిన కర్ణాటకేశులు జీర్ణులయిరి
బొమ్మలాడించిన పోలిక మమునేఁచు రామరాజు శిరంబు భూమిఁబడియె॥

సీ॥ ఐకమత్యముకాదె యీయవనియందు.

నెట్టిపనులను సాధించు నెట్టితఱిసి?

ఐకమత్యముకాదె జయంబునునకు

గూర్చి సంతోషమును బేర్చి గూర్చెఱుట?

ఇట్టియైకమత్యమును వీడి వనలోవనము పోరాడి హిందువులకుఁ గ్రిందై మందభాగ్యులమై యుంటిమిగదా?

ఆలీపడిల్లా. — మిత్రమా! అసూయాపితృచాపేశనిరతులమై, దురాశా పన్నిపాతకగ్రస్తులమై, యహంకారాంధకారావృతలమై, దుర్గర్వ దురభిమానపూరితశరీరులమై, మమ్ము మేమెటుంగక వహనీయమగు

మతవిధులను మన్నింపక యిహిందువులకు లొగ్గియుంటిమి. నీహితబోధనలువిని మరలనింతటి జయశీలురమైతిమి.

హు శ్శేను నిజాంషా. — మిత్రులారా! ఇంకఁగదా మనమతమీ హిందూస్థానమెల్లెడఁ దాండవమాడుచుండును.

బరీదుషా. — ఇంతటనుండి మన మన దేశములందుండు ముల్లాలను ఖాజీలును బిలిపించి వారినిఁగద్దాటక రాజ్యంబెల్లెడ సంచరించులా గొనరింతము. హిందువులనెల్ల సమ్మతినో, యసమ్మతినో, మనమతావలంబకులుగఁజేయుదము. హిందూదేవాలయములనెల్ల లయమగురీతి సల్పుదము.

ఆడిల్వా. — నిజము నిజము. అటులొనరింప వలయును (సేనప్రవేశించును.) సేనలోనొక్కఁడు. — భామినీ సుల్తానులారా! హిందూరాజ మదాంధకార ఖరకరులారా! మీభటుల వందనంబులందుడి. (అందఱు వందనములిడుదురు.)

హు శ్శేనునిజాంషా. — సైనికులారా! మీకు నియమించిన పనులన్నియును గొదవలేక యొనర్చితిరికదా?

భటుఁడొక్కఁడు. — దేవా! నాపరిజనులంగూడి సాగలాపురము బ్రవేశించి యందున్న ధనకనకవస్తు వాహనముల వశపఱచికొని కోటలుబ్రద్దలు కొట్టితిమి. కృష్ణదేవరాయఁడు తనభార్యకై కట్టించిన నవరత్న ఖచిత మందిరంబును నేలసమముగావించి చిచ్చుదవిల్చితిమి. అచ్చటనుండి వచ్చుమార్గమున ముచ్చటలుగులుకుచున్న యనంతశయనునిగుడి గోపురములు బడఁగొట్టితిమి. విగ్రహమును ఖండములుగఁ ద్రుంచివైచితిమి. మరల మార్గముననున్న వలపన్నగుడిని నగ్గి! నాహుతియిచ్చితిమి. ఇదిగో మేముదెచ్చిన ధనరాసి.

రెండవభటుఁడు. — దేవా! తమయానతిరీతిని గంపిలానగరముఁగాల్చి వచ్చుమార్గమునఁ జిత్రవైచిత్ర్యమునమించిన విఠలరాయని దేవా

యపు వన్నె పనులన్నియును మన్నుగలపి గోపురములు చెఱపి
స్తంభములు పడఁదన్ని తాతి తేరును రోతఁగెడపి విగ్రహములు స
మగ్రముగాఁ జీల్చితిమి. వచ్చుమార్గమునఁ దుంగభద్రా తీరమునందు
న్న కోటిలింగములలోఁ జిక్కినవికొన్ని భంజించి రూపుమాపితిమి.

మూడవభటుఁడు.—ప్రభువులారా! మీయనుజ్ఞచొప్పున విజయవాటిక
రాజమందిరము సేనఁగూడి ప్రవేశించునంతలోఁ బాటివచ్చిన రా
కుమరులు మాకన్నమున్నుగ నగరముబ్రవేశించి ధనరాశినంతయు
ను సింహాసనముతోపైతము తీసుకొని పెనుగొండకుఁ బఱుగిడిరఁట.
మేము మూడుదినములూ పురియందుండు రాజస్థానములు గొన్ని
పడఁగొట్టితిమి. ఏనుఁగులశాలలు గుఱ్ఱపుశాలలు గాల్చితిమి. హ
జారురాముని దేవాలయముననున్న విగ్రహముల రూపుమాపితిమి.

నాల్గవభటుఁడు.—సుల్తానులారా! నేనాఖిలుని రామరాజుని యంతః
పురంబుఁ బ్రవేశించితి. అందు నామరాత్తుని భార్యతిరుమలాంబ
యంబికార్చన చేయుచుండెను. ఆదేవాలయము పడఁగెడపి యాదే
వినిఁబట్టి యీడ్చుచుండ మనముదగల్గు నవాబుగారిబీడ్డ ఆషాఢీ వచ్చి
మముదండించి యామెను జెఱవిడిపించెను. మన సుల్తానులతో మా
నినులయెడ మనమతవిధులం దెలుపునునియాడెను. చేయునదేమియు
లేక యిచ్చటికివచ్చితిమి. ఆయంబికాదేవి సామీప్యమున నీకోడిగుడ్డు
వెలుఁగుచుండెను. దీనికాంతికి నివ్వెఱపడి దానినిచటకిందెచ్చితిమి.
ఇదిగో యాకోడిగుడ్డు! (అనుచు దానినచటనుంతురు.)

సుల్తానులు. (అందఱులేచి యొకఱుచూచుచుండ, “ఏదీ యిటుదెమ్మ
చూచెద” అనిమిగతవారనుచుందురు).

డిల్లా.—మిత్రులారా! ఇంతటిగొప్పవజ్రము ప్రపంచములోనున్న
దని నేవినియెఱుఁగ, ఈహిందూరాజున కిది యెటులభించియుండును?

ఇతరులు.—నిజమే నిజము. మేము నెఱుంగము. ఇదియేయని నీవు నమ్మి
వద్ద నుండిదగినది.

(పురిజనుల ప్రవేశము. పారిమొల.)

బ్రాహ్మణుడు. (సుల్తానులకు సల్లాములు చేయుచు.)

బరీదుషా.—ఎవడురా నీవు?

బ్రాహ్మణుడు.—(స్వ॥ గ॥ ఇది నాగ్రహచారము) అయ్యా! నీవు
దంబులభ్యసించి శాస్త్రంబులుచదివి యవేకచాక్షులముగ నున్నావు.
యజ్ఞసోమయాజియని నాపేరు.

బరీదుషా.—ఏమీ! యజ్ఞంబు లొనరించితివా? ఎన్నె?

బ్రాహ్మణుడు.—అయ్యా! నూరుయజ్ఞంబు లొనరించినాను.

బరీదుషా.—ఏమీ! నూరుమేకలుకొని తింటివియా?

బ్రాహ్మణుడు.—రామరామ! (అనుచుగేలక జెవులుమూసికొని నొకప్పుడు
అటుచెప్పకుడు. మేకను తినుపనిమాదికాదు.

బరీదుషా.—ఏమోయి! క్రొవ్వికూసెదవు! యజ్ఞమునా మీదికి
ను దినరా? మంచిది. మాముల్లాలు రానిండు. మీరెవరినైనా
సంతతి యభ్యాసము చేయించెదము.

అహమ్మదు.—అయ్యా! ముసలీ! నీవిచ్చటికేల వచ్చితివా?

బ్రాహ్మణుడు.—అయ్యా!

క॥ తరతరముగ నార్జించిన
గురుతరమగు సిరి హరించి మాల్చిరి గృహముకొ
భరణీశ! వగవదానికె
దరుణిగొని చనెను నేన. తగునే చెపుమా?

సుల్తానులారా! బహుదినములుగ నార్జించినధనము క్రియించు
నిచ్చి తెచ్చికొనిన భార్యను నీసేనలో నొకఁడు కొనినాననుజ్ఞ

యింకను చిన్నపిల్ల. దానిని నాకుమరల నిప్పింపవేడెదను.

బరీదుషా.—అయ్యా! తలవణికెడు ముదసలివే నీవు! నీభార్యయెన్ని
యేండ్లది?

బ్రాహ్మణుడు.—అయ్యా! అది యైదేండ్లది. ఏమీ తెలియని పాప. ఆడు
కొనుచుండు పిల్ల.

బరీదుషా.—అట్టిపిల్లను దెచ్చికొనుటకు నీజేమియిచ్చితివి?

బ్రాహ్మ.—అయ్యా! ఐదువేల వరహాలిచ్చితిని?

బరీదుషా.—అట్టి చిన్నపిల్లనీకేల?

బ్రాహ్మ.—అగ్ని హోత్రమునకయా! కర్తవ్యములు మీకదియెటుల
తెలియును?

బరీదుషా.—నీవు చచ్చినవెనుక నిన్నుగొల్చు నగ్నిలో నాపిల్లనువేసి
కాల్చవలెననికదా?

బ్రాహ్మ.—కాదయా కాదు! బ్రతికినపుడే యగ్నిహోత్రమునకుఁ
గావలెను.

అహమ్మదు.—(కినిసి) ఛీ దుర్మార్గ బ్రాహ్మణుడా! గద్దవలెనేండ్లువ
చ్చియు నీకుబుద్ధిరాలేదు. మూడుకాళ్ల ముదసలివై యాడికొను పిల్ల
నుకొనితెచ్చి జీవించియుండగనే యాపిల్లనుజిచ్చులోఁ బడవైచి కా
ల్చెదవా? ఛీ! దుర్మార్గుడా! నీకాపిల్లనిప్పింపము. వెడలిపామ్మ!
(ఓరీభటా!) ఈపాపిని మెడఁబట్టిద్రోయుము.

అటుఁడు.—(పట్టితోయును.)

బ్రాహ్మణుడు.—అయ్యో! హిందూరాజులతో విప్రులశక్తి సైతమడు
గంటెనే! హా హా! వృద్ధాప్యములో నన్నిటనే జెడితిని.

(నిష్క్రమము).

అడిల్నా.—ఏకరముగనైన నుండినను నీవదివైశమై నెడలింపుము.

వైశ్యుడు.—అయ్యా! ఇప్పటికి మూడువందలయేబది సంవత్సరముల క్రిందట విద్యారణ్యులనుఋషులిచటనుండిరట. వారు తమ మహిమచే బుగారువాన తెప్పించిరట. అపుడీవజ్రము ధూమిపైబడెనట. అదియొక మాదిగకు దొరికెనట. అదిదొరికినదినమే యా ఋదిగ యామాటయనెనట. పిదప వాని భార్య దానిని మాపెద్దలకిచ్చెనట. ఆదినమునుండి మనయింటి విశవలసంఖ్య హెచ్చుచుండెను. పురుషులసంఖ్య తగ్గుచుండె. దీనినినేగని యావజ్రమున దోషమున్నదనియెంచి మూడుకోట్ల వరహాలకు మాప్రభువుగారికి విక్రయించితిని. వారు నేడాధనమిచ్చెదనని తెలిపియుండిరి. వారు స్వర్గము జేరిరి. వారిరాణిగా రాధనమిత్తురని యనికొనియుంటిని. వాడును బెనుగొండకు వెళ్ళి పోయిరట. నాకాధనం బెవరిత్తురు? అంతధనంబుఁగోల్పోయి నేమని యేమిప్రయోజనము?

అహమ్మదుషా.) ఏమీ! ఆవజ్రమునందంతటి దోషమున్నదియా? అకుతుబ్బా.) టులయిన మాకదివలదు, వలదు. బరీదుషా.

అడిల్నా.—ఓరీ! కోమటీ! ద్రోహీ! స్వామిద్రోహీ! దోషమున్నదని తెలిసియు మీరాజునకట్టిదియిచ్చి యింతటిముప్పుదెచ్చితివియా? నీ పుబ్బదికిన మజియెవరికేమి దెచ్చెదవో? (భటులారా) వీనినిఁగొనిపోయి చర్మము వలుపుడు?

వైశ్యుడు.—అయ్యా! నాకుధనము వలదు. వజ్రము వలదు. నేనడుగను. అమ్మవారుతోడు. అడుగను.

(భటులు ద్రోసికొని పోవుదురు.)

(కొందఱుభటులు పలుగిడి యలసి సుల్తానులవద్ద సాగిలఁబడుదుర.)

అడిల్వా.—సేనలారా! ఏమియిది యచ్చెరువు? మిమునెవరేమి చేసిరి?

భటుడు.—(లేచి ముందువచ్చి) బ్రతికితిమి బ్రతికితిమి. అబ్బా! బ్రతికితిమి!

అడిల్వా.—ఓరీ! ఎవరినుండి మీకీయవస్థవచ్చెను? వివరంబుగఁ దెలుపుడు.

భటుడు.—అయ్యలారా! ఇంచుకనిలువుడి. విశ్రమించుకొని తెలిపెదను? (అనుచు విశ్రమించుకొనిన వాని లాగొనరించి) స్వాములారా! తమయానతిరీతినిఁ బంపానగరంబుచేరి పట్టణంబుఁ గొల్లగొట్టితిమి, ధనముదోచితిమి, ఇండ్లుపడఁగెడపితిమి, ఎదిరించినవారినిఁ జంపితిమి. ఆపట్టణంబున హేమకూటమను కొండనానికొని తుంగభద్రకు దక్షిణతీరంబున నొక పెద్దదేవాలయముండినది. దానిలో ద్రవ్య మధికముగనున్నదని విని దానిదోచుటకు నుద్యమించి విత్తప్రయ్య గోపురమని ప్రసిద్ధికెఱిన యొక పెద్ద గోపురద్వారంబునఁ గాలిడితిమి. వెంటనే కాలాగ్నిబలెఁ బెనుమంటలు లోనుండివెడలెను. తీర్చవడి నిలిచితిమి. ఆమంటలోనుండి యొక పురుషుఁడు కృపాణధారియై లేచి “వీరభద్రావతారమని తెలియదా” యని విజృంభించి మాఘైఁబడవెడలెను. మేము పరుగిడితిమి. మమ్ముకాదటముచు వాఁడు మావెన్నంటెను. చస్త్రమని కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పి తురతకాలువ దాటువటకు పఱుగిడితిమి. అచట వాఁడు నిలిచెను. ఇదియ మాసమాచారంబు. అంతటి భయంకరాకారంబు మేమీ ప్రపంచమున వినియెఱుగము.

అడిల్వా.—మిత్రులారా! ఇదియేమి యచ్చెరువు?

మిగతవారు.—ఉదంతంబు భయంకరముగ నున్నది.

అడిల్వా.—మిత్రులారా! మనము మననగరములు వదలి బహుకాలమైనది.
పోవలయును. ఇచ్చటికార్యంబులు మనకీ జయమార్జింపకాడెసిన ప
టాణి రుస్తుం జూచుకొనుచుండును. ఈరాజ్యవిభజనను గుఱించి
మనము వెనుకనుండి యాలోచింపనగును. మీకిది సమ్మతముగదా?

అహమ్మదుషా.—అటులానరింతము. భామిని నుల్తానులీ కామలాపుర
మునందుఁ గూడియుండిరని కలకాలంబు దెలియుటకై యొకగుర్తు
నుంపవలెను.

కుతుబ్షా.—ఇచటనొక కట్టడముగట్టించి దానిచుట్టునుండు ప్రదేశము
లందు చెట్లువేయింప నాజ్ఞయిత్తము.
అందఱు. ఇది సమ్మతము. సమ్మతము. (నిష్క్రమము.)

పంచమాంకము.—తుర్రీయరంగము.

—(౦)—

—* విజయనగరము. పటాణి. ఆషాఢి. *—

పటాణి.—(నిట్టూర్పులు సారించుచు.)

చం || కనులకుఁగావరం బెగయఁగప్పఁగ, మిన్నను మన్నఁగానతి
యనుపమ ఘోరకృత్యమకటా! యెనఁచితి సంగరాచని
ఘనునకు గారవంబుననుఁగాచి దయకై గనినట్టిస్వామికి
జనకునకయ్యె? నూతకుడ. సల్పితి నాతలపాతఁబంబులకు.

అయ్యో! పంచమసహపాతకులలో నేనొకఁడనుగాఁ జేరితి. హా! సక!
పరదేశమునుండి బిక్షకునిమాడ్కిపచ్చి యా మహానుభావుని సంద
ర్శనంబు జేసికొనిననాఁడా ఘనుఁడు నన్నేమియడిగెను? నీతలి
దండ్రు తెవకనికదా? నాతల్లి పేరునుడివి తండ్రిపేరు తెలియని
నేనాకినతోడన గన్నిరుగార్చి ననుగారించి గారామునఁ జేరండిసి

తనయా ! నానరసనుండుము నీకు సేనాధిపత్యమిచ్చెదనని
యావరించెను, అటులొనరించెను. మమతతోఁబెంచెను. గౌరవము
లభించు పనులన్నిటికి ననునియమించెను ఆకీతి ఘోషానరించిన యేలి
కరు నేనొనరించిన ప్రత్యక్షకృతి యెద్ది? యుద్ధావనిని నతని వి
జృంభణము నిరోధించి బాధించి శిరముచేగనడికినదికదా! అయ్యో!
ఏంతఃపాతకిని ! సంపూర్ణవిశ్వాసంబు నాపైనుంచి కరుణించి
మన్నించి యేలికను క్రూరతరముగఁ గంఠముదెంచి మిన్నందించిన
ఘోరపాపిని, యనిర్వచనీయ కలుషాత్మకుని, దుర్భరదురితదూష
కుని, దుర్ధరదుష్కర్త వినిందితకల్ల పమానసుని, యమోఘవిపులా
ఘ ఘురపస్నిసంతప్తుని నన్ను చైవమా ! యేల మన్నించి మన
నిచ్చికాచెదవు? నిర్నిమిత్త విరోధంబుబెంచి, రోషాగ్నిరవుల వృథా
దుర్వ్యధా మందుడనయి, పాపాయుత్త దుర్వృత్తికిఁ జిత్తంబుఁ
బొత్తించిన మత్తులి - యున్నత్తుని - నన్ను దశదిశాధిపతులారా !
యేల రక్షించి యీక్షితిని నుంచితిరి? క్రూర్యవివర్ధమాన విపులౌడ్ధ
త్యంబు నిష్కారణముగఁ బాటించి పాలకుడని యెన్నక, విశ్వ
సిందినఘనుడని తలఁపక యనేకవిధముల గౌరవించిన ప్రభువని తే
క్కింపక, యన్నమిడిన దాతయని సేవింపక, తుదకు జనకుడని మన
మందుంచక, కన్నతల్లి హితబోధనవినక, నీతివిధులుగనక, మిన్నుమ
న్నుఁగానక, వెనుకముందు నాలోచింపక, యహంకారాహిదప్తుఁ
డైననన్ను సూర్యచ్ఛ్రులారా ! చంపక మానితిరేల? అహికచ్ఛప
కిటికరటులారా ! దుర్దాంతదురంతను స్తరగంభీరకఠోరకల్మషదా
వాంలఘ్నునఁ బడఁద్రోసి కాచ్చి భూభారము దింపరేల? వివేకప
థహీనలచే నకర్తవ్యకర్తవ్యతావిచారంబు మాని కౌతన్యమాని
యఘోరకలుషాంబునిధినిమునింగినను, జావక నిలిచిన యీ
దురితాత్తుని, ప్రళయపవనసప్తకములారా ! నప్తకులాలములందె
చ్చి యొక్క-పెట్టున శిరముపైఁద్రోసి తుదిముట్టఁపక నిలిపితిరేల?

ఇట్టిస్వామిద్రోహిని, యిట్టి విశ్వాసఘాతకుని, యిట్టి పితృహంత
ను, భూదేవీ ! అధోలోకాధమునిగా నుండుమని యడుగంటకా
ద్రొక్కక సైంచెదవేల ? కలుషాత్మకుఁడు భూభారమనునది
మఱచితివో ? ... హా ! దుర్భరము-దుర్భరము..... (ఇంచుక
నిలిచి పిచ్చియై త్తి) ఏమీ ! నాతల్లి యిచటికి వచ్చెనేల ? నన్నాట
డింపనా ? అమ్మా ! కన్నీరు గార్చెదవేల ? నామోముఁ జూడవే
ల ? ముద్దొంపవేల ? నీహితము వినలేదని కోపమా ? తల్లీ ! నన్నా
దరింపక పోయెదవేల ? కొడుకొనరించిన తప్పు తల్లి మన్నింపదా ?
ఏమీ ! ఇది మన్నింపరాని పాతకమనియెదవా ? ... తల్లీ ! పోవలదు.
పోవలదు, హా ! పోయెనా ? ... ఏమీ ! ఇచట వచ్చునదెవరు ? ఏమి
ఘోరాకారమిది ? శిరములేదే ? హా ! నాతండ్రి రామరాజు రూ
పంబిది. ఏదీ నేఁదెంచినశిరము ? మరల నతనికప్పగించి పాదంబుల
పైఁబడి వేఁడెద. తండ్రి ! చింతిలవలదని యభయహస్త మెత్తెద
వా ? అయ్యో ! ఎంతటిది నీదయ ! చిరంజీవిగనుండుమని కేలెత్తి
యాశీర్వాదించెదవా ? వలదు - వలదు. తండ్రి ! వలదు. ఇక నేమి
నను. మననిచ్చయింపను. మననేరను (అనుచుఁగ్రిందఁబడి.....మ
రలలేచి) ఏదీ ! నాతండ్రి యాకారంబెటుపోయెను ? నేనెంత కృత
ఘ్నుఁడనైతి. ఉపకారస్తరణ మించుకైనను లేదాయెనే ? నేనెంత
క్రూరకర్త మొనరించియుండిన నవియన్నియును మఱచి నన్నుదీ
వించిన దయామయుని మహామహిమ యెంతకొనియాడినను దీరదు
గదా ? చేయునదంతయుఁజేసి తండ్రిసొఁజంపి కణ్ణాటకరాజ్యలక్ష్మి
నిఁదెంపి యిపుడు పశ్చాత్తాపమొందిన నేమిప్రయోజనము ? అ
య్యో ! ఇంతటి తెంపరితనమునకానారి యామహామారి కారణ
మాయెగా ? అయ్యో ! పురుషుల గుణశీలములను త్వాధరములకు
వజ్రధారలగునుగదా నారులవీక్షణాంచలములు ? యశస్కాములగు
రుల కీర్తిచాలానిలవ్యాళ మై పరిణమించునుగదా తరుణుల కీల్బడ ?

అకటకటా ! మానవుల వివేక పాక సుకృత వ్యాపార సంగ శాస్త్రా
లములుగావా జన్మముల రూపములు ? అరిషడ్వర్గ ప్రధాన సా
ధనములుగావా వనితల నలపులు ? అవివేకుల పాలి యజ్ఞాన
పావ కేరధనములుగావా యువతుల బయకారి చేతలు పురుషుల
భవకర్త జాలవర్ధనములుగావా స్త్రీల విభ్రమ వికారములు ? పు
రుషుల పుణ్యమార్గావరోధనములుగావా కరియానల గమనములు ?
పురుషుల విద్యాధిచార్య సాధన నిగళబంధనములుగావా మత్తకా
శినుల చిత్తవృత్తులు ? అకటకటా ! ఇవియన్నియు నెఱిగియు మ
దాంధుడనై యపరిమిత దౌర్లత్యాంధతమసపటలింబడి దారిగాన
నివాడనైతిని. ఏమిసేయుదును ? మరణంబురాదే ? నమస్త జీవ
కాండములను ఖండించి దండించు యమదండమా ! ఈపాపాత్ముని
దండ రావెఱచితివియా ? మదమత్త జీవాళిపాలి కాలానలమగు హ
రశూలమా ! పాపాలవాలమైన నాశరీరము గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి హింసింప
వేల ? సురారాతివ్రాతజీవనవిపాటనదక్షమగు వజ్రాయుధమా !
ఈకూరకర్తుని గని యొర్చితివేల ? అనలచండ్రాదీధనదతీక్షణ
తమశస్త్రాస్త్రములారా ! మీకు నేనే యుపకృతియొనర్చితి ? నామై
నింతటి దయఁబూనితిరే ? హా ! హా ! ఏమిచేయుచు ? నన్నెవరుజంప
రే ? పాపిక లేబరమునంటఁ గూడదను భీతికాఁబోలు. నేనిలువంజా
ల. లోకంబెల్ల బంగరమరీతి గిరగిరఁదిరిగెడు. మిన్నుపైఁబడినట్టి
య్యెడు. అయ్యో ! దేహమంతయు దావానలజ్వాలల వందహ్యమా
నమై నిలిచినచోట నిలువనియ్యగదా ? ఉదరమునఁ బడును ములు
కులకొట్టునిడి తిప్పినట్టు కడుసంకటమయ్యెడు. స్రవయకాలాభీల
దుర్దాంతదుర్వారవహ్నిజ్వాలల పైఁపనగునుగాని యీబాధ
దుర్భరము. నిష్ఠురనిర్ఘాతసంఘాతపాతజాతవేదన పైఁపనగునుగాని
యీనాబాధ దుస్సహము. కల్పాంతసమయావిద్యుత్ ఫాలలోచ
న ఫాలభాగానలసహస్రమునైన భరింపనగునుగాని యీనాబాధ

దుర్ధరము. కాకోదరలో కేశ ఘోరపూతాగ్రసముద్భవ తీక్షణకా
కోలకీశతంబులు మ్రింగి పైఁపనగునుగాని యీనాబాధ దుర్వ
హము. ఆహా ! ఎటుపైఁపుదు (అనుచు దేహమంతయుఁ బట్టి చీల్చి
కొనువానిదీతి నటించి క్రిందఁబడును.)

అమోబి.—

కం || అలకయుబలె, నిల నిర్జర

నిలయముబలె, సంపదాళి నిక్కుచును హయత్

గులుసుచి వెలసిన విద్యా

నిలయము లయమయ్యె నెక్క నిమిషములోనకా.

షహాస్తుదీయకలనుగని మలకలని యెగతాళిగఁ బలుకుచున్న హిందు
వుల కులుకిపుడగదా తుదిముట్టెను ! డేత్రంబులలో నీవిద్యారణ్య
డేత్రమఁట యుత్తమోత్తమము. నగరంబులలో నీవిద్యానగరంబఁ
ట యుత్తమోత్తమము. విద్యాస్థానములలో నీవిద్యా పట్టణంబఁ
ట యుత్తమము. తాజులలో నీవిద్యానగరాధీశుఁడఁట యుత్త
మోత్తముఁడు. ఔరా ! ఈహిందువుల పొగురుపోతుతనము ! ఇంచు
క కలిమి వచ్చినతోడన గర్వించి కన్నులుగానక తిరుగువారు
కదా యీహిందువులు? మానిసిత్వమున నుంచిన మానినిని నన్ను సభ
లో నవమానపఱచిన ఖలుఁడేడినేఁడు ? శిరము పుడమిపైఁ దెగఁ
బడిపోయెనుగదా ? ఇంతయొనరించితినిగదా యబలనగు నేను ! జన
కుఁడనియైనను సరకు సేయక నాకైయింత ఘోరకృత్యము నొన
రించిన సాహసునిగని పొగడి పరిరంభణ సుఖంబునిచ్చి ప్రశంసించి
వలదా? ఆధీరుని మాటలాడించెద (అనుచుఁ గ్రిందఁబడియున్న పటా
ణివద్దకుంబోయి వానింజూచి భీతినటించి). . . ఏమీ! వీనిసౌందర్యా
కారంబు సంపూర్ణంబుగ మాటిపోయినది ? ఈధీరునకింతటి వికా
రాకారంబెటు ననుకూరె ? దేహమేల యింతగఁదాటిగది ? (అను

చు మేనంటి.) పమీ! అగ్నిజ్వాలలంబడి మండులాగు వేహసంక
యు మరిడుచున్నదియే? అచ్చెరువుగ నున్నయది.

(పటాణి మూర్ఛదేతి లేచి నలుదిక్కుల దృష్టిసారించి ఆషాఢీనిఁజూచి)
పటాణి.—దుర్వారమరితవ్రాతనితాంతతాంతయగు భూదేవి శిరో
భారంబు తగ్గింప నారీరూపంబున ధరకువచ్చిన యపరావతార
మారీ! నాశరీరమెల్ల నేకాహుతిగ దిగమ్రింగుము. రమ్మ, నిఖిల
భూలోకవ్యాపక కలుషవాతూలానలమై యిలను గలికిరూపంబున
సంచరించు మాటటమహామారీ! ఈకల్తష శరీరుని నిష్ఠనిలువుననీలు
వెల్లుఁగాల్చి బూడిదచేయుము. దురాశాపిశాచావేశనివాస శరీరము
ల నాహారముగఁ దినుటకై నాతిరూపంబున వసుమతి సంచరించు
పైనుభూతమా! ఈనా తనువునుఁ దనివితీరఁదిని సుఖమొందుము.
దూరమున నిలిచెదవేల?

ఆషాఢి.—స్వగ. (ఏమియిది! వీఁడు నాప్రాణప్రియుఁడైన పటాణి
యుండునా? కాక భండనమ్మనఁ బ్రాణమ్మువదలి భూతమావమ్మన
భువినంచరించు పురుషభూతమా? నేడైర్వంబునదలక పయికరించెద.
(ప్రకాశముగ) ప్రాణకాంతా! ఏమి యటుమాటలాడెదవు? నేను
—నీప్రాణప్రియ ఆషాఢీనికాదా? అంతలో మఱచితివియా? ఏమి
యీ యాకారవికారము?

పటాణి.—(హెచ్చరికఁదెచ్చికొని కోపమున.) ఓ మట్టుమీరిన గ
ట్టువాయి పలురాగా! మగవారి డెందములు బల్బగలకబొగలక
జేయు జగరాగా! ఓ మండుకస్వనఫణి! అంకకురానిజంకెతా!
ఓ రచ్చలకెక్కి మచ్చరము పెచ్చుపెటిగిన పచ్చిరకరీసీ! ఏల నా
సరసఁజేరితివి? వెడలిపొమ్ము. మఱి యేరాజ్యము మూలముమట్టి
దహింప నెసరుఁబెట్టఁ జూచెదవు? కానూతిలోలుపుడనై, మట్టిల
కానూతిలోలుడనై, పంచశరశరపరంపరాహత విశీర్ణస్వాకండ్

నై, లజ్జాభయ ధర్మంబులు విడిచి మరల నీవిషసంకేలితవాక్కులు విందునని తలంచితివియో? అటులెన్నటికిని దలంపకు. వివేకవిభ్రష్టుడనై తరుణీయావంబున నగవడిన బంధురతృణవర్షివృతాగాధ కూపంబునఁబడితి. మరలనటులఁ గెడపఁజూచెదవా? అటులెన్నటికిని బడను. “పౌలఁతిదావవహ్ని పురుషుఁడాజ్యఘటంబను” పెద్దల నుడి పెడఁజెవినిఁబెట్టిన ఫలమిపు డనుభవించుచున్నాడను. అవారిత సంతాపశోకకర్శితుండనైతిని. నీనుండికదా నాకిన్నిసంకటములు సంభవించె? నీమాటలు వినికదా నాజనకుని కంతంబు నాశేతులార నేదెగనటకితి? నీనుండికదా యాకర్ణాటకలక్ష్మికిన్ని పడరాని యిడుమలు వాటిల్లె?

అషావి.—పమీ! పురుషవర్యా! ననునిందింప సాగితివి? వెనుకజరిగిన జంతయు మఱచితివో? వివరంబుగఁ దెలుపనేల? తత్వమైన యొక మాటవినిచెద. నీవు నన్నుపవనంబున దర్శించినపుడేమియాడితివి? ప్రథమమున సుమా? మహమ్మదీయఁ లోకకంటకుఁడుగనున్న యీరామరాజును జంపెదనని ప్రతినపట్టినానని నీవు పలుకవా? అది రహస్యమని నీవు నుడువవా? భామినీ సుల్తానులవద్ద ప్రమాణముచేసి వచ్చితినిని నీవు పలుకవా? ప్రారంభమున నీవీభాగిని తిజ్జ చేయుమని నేనిన్నుఁబేరేచితినా? నన్నేల దూషించెదవు? నీమానసగుండమున రవిలినవహ్నికి నేఁగొన్నియింధనములు చేర్చితి. అంతకంటె హెచ్చునే నేమొనరించితి? ఆలోచింపుము. “తెలిసినిన్ను నీవు దూషించుకొమ్ము. నీబుద్ధిని నీవు నిందింపుము. నీకర్తృమును నీవు దెగడుము. నన్నేల దూషించెదవు?”

అటాణి.—(ఇంచుక యాలోచించి) భామా! నిజమాడితివి పూర్వాపర విచారంబుమాని పలువిధముల నినుదూషించి మంత్రానుచ్ఛిత్తి ఈపాపబుద్ధి నాహృదయంబుననే యుద్భవింపెనుగాని

యందులకు నీవు కారణముకాదు. (ఇంచుకసరసంజేరి.) మగవా ! బల్బగల బొగలుచున్నయది నామానసము. అయ్యో! ముగమేల యటుద్దిప్తితివి ? విశ్వాసఘాతకుని, స్వామిద్రోహిని విత్తహంత ను జూడరాదను కారణముననా ? అయ్యో! నేనేమిచేయుచు ? నా కెవరుదిక్కు ? ఆదరంబున ననుంగని పలకరించువారెవరు ? ఒనన భూమి వదలితి. జననిని వ్యసనమునఁ గెడపి చంపితి. జనకుని కంతంబు నాచేతులార నేనేతెంచితి. ఇట్టి నాఒననంబు గనెన వారెవరు నన్నాదరింతురు ?

ఆషాభి. — (స్వగ వీనిని దారికిడించితి) ప్రాణకాంతా ! పలువిధముల నీవేల యిటుపలికెదవు ? ప్రారంభముననుండియు నీవు పౌరఁబడు చున్నవాడవు ? ఆరామరాజు నీతండ్రికాడు. ఎన్నటికినికాడు. కష్ట కర్తులు విభ్రష్టవివేకులై దుష్టానమున నబలలను బలాత్కరించిన మాత్రమునఁ దత్పలానుభవులు స్త్రీలగుదురా ? ఇది శాస్త్రోక్తమతమా ? ప్రాజ్ఞులనుతమా ? ఇంక మహమ్మదీయ మతమునఁ బెరిగిన శూరునకు విగ్రహారాధకుని భంజించుట మతవిధికాదా ? శత్రువుల చతుర్విధోపాయముల సంహరించుట తప్పా ? ప్రపంచ సమ్మతంబగు మనమతమునకు మహదుపకారంబొనర్చి పౌరషంబుచేఁ బూజ్యుడవగు పురుషవరేణ్యుఁడు నీవీరీతేఁ బరితపించుటయొప్పుగు నా ? మెప్పుగునా ? తప్పు - తప్పు. నీపౌరుష కర్తృఫలమనుభవించుము. లెమ్ము.

పటాణి. — మోహనాంగీ. నీవచనములు యుక్తియుక్తములుగనున్నవి. ఐనను నాకేమో యీహిందూ రాజ్యాభిమానంబు పోనటుల హృదయమునఁ బాచుకొన్నది, కారణమేమో తెలియదు.

ఆషాభి. — హృదయేశ్వరా ! నీవీదేశమున బహుకాలముననుండిన యిది మానము నిన్నిటుల పెర రేచుచున్నయది. కానిమ్ము భామినీ సూత్ర

నులంజేరి వారిచే గౌరవాధికారంబునంది యీకర్ణాటక రాజ్యమునఁ గొంతభాగమైనను పరుగిడిన హిందూరాజదాలకునకు నిప్పింప యత్నించుము.

పటాణి. — (ఆషాఢీని గొంగలించి) యువతీ! నీవెంత యుక్తివంతురాలవే? నీబుద్ధి నెంతకొని యాశీనను దీరదుకదా? నీబోధించిన హితమవశ్యా నుసరణీయమ్ము. అటులొనరించెద. ఈజీర్ణకర్ణాటకలక్ష్మీకినై కుంద నేల? ఇదిహిందువుల దుష్కృత్య కర్తృఫలము. ఇదియాంధ్ర కర్ణాటక ప్రాగ్భవాగమ కర్తృఫలము.

నీ || ఘోరాటవిగనుండి కుందెనుగొన్నాళ్లు కర్తృఫలంబదికాదె? కాంత! విద్యానివాసమై వెలసెనుగొన్నాళ్లు | కర్తృఫలంబదికాదె? సకియ! శోభాగ్యనిలయమై సోంపారెగొన్నాళ్లు | కర్తృఫలంబదికాదె? తరుణి! ఇంబటియుకనిమిషంబులొచ్చాడ్వడె కర్తృఫలంబదికాదె? చెలియ!

గీ || మరల .. కర్తృఫలాధిక మహిమజేసి
సకలవిద్యాభివృద్ధిని - సంపదాళిం
గనుచు - నీపట్టణంబిలఁ గాంతిమీర
మన్నుకన్నను మిన్నయై ముదముగాంచు.

ఆషాఢి. — నాథా! మనమీ పాడుపట్టణంబున నిలువనేల? కామలాక్ష రముణజేరి యందున్నభామినీసుల్తానులను సందర్శించి మనపరిఁ యంబునకు వారి యనుమతినిగొని నుఖంబున నుండము. రమ్ము.

పటాణి. — మంచిది పోవునము.

(నిష్క్రమము.)

